

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI

PROTESTÁNS SZEMLE.

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

SZÖTS FARKAS,

THEOL. AKADÉMIAI TANÁR,

A MAGYAR PROT. IRODALMI TÁRSASÁG TITKÁRA.

A Protestáns Szemle, mint a Társaság folyóirata,
július és augusztus kivételével minden hó 15. és 20.
közt jelenik meg.

Az egész évfolyam előfizetési ára nem tagoknak 8 kor.

BUDAPEST

HORNÝANSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA
1907.

TARTALOM.

I. Értekezések és tanulmányok.	Lapszám
1. Bullinger és a II. Helvét Hitvallás. <i>Dr. Erdős József</i>	627
2. A késmárki ev. liceum multjából. <i>Dr. Bruckner Győző</i>	636
3. Az ellenreformáció a Szepességen. II. <i>Weber Samu</i>	645
II. Tárca.	
Belmissziói levelek. <i>Csiky Lajos</i>	651
III. Külföldi egyházi szemle.	
Külföldi egyházi élet. <i>p—f.</i>	659
IV. Irodalmi szemle.	
a) Hazai irodalom:	
1. <i>Warga Lajos</i> : A keresztyén egyház történelme. —s —s.	666
2. <i>Bourdeau János</i> : A jelenkori gondolkozás mesterei. <i>F.</i>	671
3. <i>Csiky Lajos</i> : Vasárnapi és ünnepi imádságok	675
4. A budapesti Bethlen Gábor-Kör Emlékkönyve. <i>F.</i>	676
5. <i>Révész Kálmán</i> : Magyarország egyházilag. <i>Sz. M.</i>	679
6. <i>Nielsen Frigyes</i> : A keresztyén egyház történetének vezérfonala.	680
7. <i>Prohászka Ottokár</i> : Modern katholicizmus	682
8. <i>Vasadi Balogh György</i> : Való és kigondolt történetek	684
b) Külföldi irodalom:	
1. <i>Haering, Th.</i> : Der christliche Glaube. <i>Sz. M.</i>	685
2. <i>Haering, Th.</i> : Das christliche Leben. <i>Sz. M.</i>	688

Társulati Évkönyv.

1. Jelentés a Társaság működéséről. <i>Szöts Farkas</i>	3
2. Választmányi ülés és a közgyűlés jegyzőkönyve	12
3. Számadás, költségvetés, vagyonkimutatás	20
4. A tisztikar és választmány névsora	22

Kérelem.

Tisztelettel kérjük tagtársainkat, hogy lakásváltoztatásukat a kiadóhivatalban (*Hornyánszky Viktor* nyomdája, VI., Aradi-u. 14.) bejelenteni sziveskedjenek.

A könyvkiadókat és írókat fölkérjük, hogy kiadványaik és műveik egy-egy példányát ismertetés végett a **Protestáns Szemle** szerkesztőségébe (IX., Kálvintér 7. sz.) beküldeni sziveskedjenek. A **Protestáns Szemlébe** szánt kéziratok szintén a szerkesztőségbe küldendőek.

Bullinger és a II. Helvét Hitvallás.

A II. Helvét Hitvallás írója, Bullinger Henrik, született az 1504. évi július hó 18. napján a kies fekvésű Bremgartenben, a hol hasonnevű atyja 23 évig működött mint lelkipásztor. A jeles tehetségű gyermeket szülei az Úr szolgálatára szánták s ehhez képest céltudatos nevelésben részesítették. Elemi és alapvető ismereteit a szülőhelyén levő iskolában szerezte, 12 éves korában pedig az *emmerichi tanintézetbe* ment, melyet „a közös élet testvérei“-nek zárdai nyügtől mentes társasága, az akkori hasonló fokú tanintézeteknél jóval magasabb színvonalra emelt. Három évi itteni tanpályája alatt (1516—19) állandóan kitünt szelidségével, komolyságával, ernyedetlen munkásságával és elmélődő tehetségével, a mely ifjúkori tulajdonságai, életének későbbi idejében megannyi szilárd jellemvonásává váltak. 17 éves korában a *kölni egyetem* hallgatójául iratkozott be és minden idejét a klasszikusok s az egyházi atyák művei tanulmányozására szentelte; miközben bámulattal tapasztalta, hogy míg Lombárd Péter scholastikus az ő Sententiáiban és Gratianus a gyűjteményében, csakis az egyházi atyákra hivatkozik: addig az egyházi atyák mindig a Biblia tekintélyére támaszkodtak. Elkezdte tehát olvasni a szentírást, főképen pedig az újszövetségi kánont. És ime, valami leirhatatlan átalakulás történt vele. Lelke megvilágosodott, egész valója megváltozott s ihletésszerűleg borzadálylyal fordult el a pápistás tévtanoktól, elvetette a misét s lelke mélyéből protestáns keresztyénné lön

A baccalaureusi és magisteri képesítés után tanítói működését a *kappeli zárdában* kezdte el. Anyanyelvén tartott bibliamagyarázatait s Melanchton 1521-ben megjelent „Loci“-járól tárgyaló fejtegetéseit úgy az apát és a szerzetesek, mint a szomszédos kantonokból egybesereglett érdeklődők lelki örömmel hallgatták s az evangélium újjászülő erejét közelben és távolban mindenek szemmeláthatólag tapasztalták.

Hat évi zajtalan munkája nyomán (1523—29) a kappeli zárdái templomból a képeket maguk a szerzetesek eltávolították, a misét száműzték, az úrvacsorát Krisztus szerzése szerint osztották ki, apát, perjel, szerzetesek eldobták a csuhát, megnősültek, a zárdát fekvőségével együtt Zürich kántonnak mint patronusnak átadták és ezzel a 25 éves Bullinger hatására Kappel reformációja megtörtént. E tevékenysége közben irányította őt a három órányira lakó zürichi reformátor, a nálánál 20 évvel idősebb *Zwingli*, a kinek elnöklete alatt a zürichi egyházi gyűlés (1528 jún.) Bullingert eskütétel után a zürichi lelkipásztori testület kebelébe beiktatta s a lelkipásztori teendők végzésére törvényesen feljogosította.

Eközben az evangélium diadalmas előrenyomulása folytán Helvéczia nevezetesebb kántonai és városai reformátusokká lettek, viszont az egyházi reform ellenségei heves tusára keltek a hagyományos szokások és babonás külsőségek fentartása érdekében. Ez ellenmozgalom következtében Bullinger atyja is, mint az evangélium hirdetője, elvesztette hivatalát, de utódául a jobb meggyőződésre tért gyülekezet fiát választotta meg. Bullingerünk 3 évig (1529—31) volt *szülővárosának lelkipásztora*. Ez idő alatt fájó szívvel tapasztalta, mily engesztelhetetlenül gyűlölik és ingerlik a felbujtogatott kath. szövetséges kántonok az evangéliumhoz hű zürichi testvéreiket s mily olthatatlan bosszúvágygyal állják el az evangéliumi reformáció terjedésének az útját. Az ellenségeskedés következtében minden eddig elért haladás már-már koczkán forgott, a testvérháború kitöréssel fenyegetett, ragály, nyomor pusztított szerteszét s a zürichieknek meg kellett vívnia az elháríthatatlan kappeli ütközetet, a hol a nemes *Zwingli*, mint a polgári és evangéliumi szabadság hőse, mint hazájának hű fia, és Krisztus jó vitéze, hivei élén küzdve elesett 1531 október 31-én.

Ezek láttára még a prófétai lelkekben is megrendült a jobb jövő iránt táplált reménység; csak egy férfiú várt nyugodtan, mert hitt az Isten szabadításában. Ez volt *Bullinger*.

A kappeli vésznap után a zürichi nagytanács (1531 decz. 9) őt választotta meg *Zwingli* utódául, és ő engedelmeskedett. Tisztét *Zürichben* is mint eddig, minden téren és minden tekintetben *az Isten igéje* vezérlete mellett töltötte be élte fogytáig. Nem azzal kezdte, hogy gyújtó beszédekkel bosszúállásra izgassa a *Zwingli* halála és az evangéliom elnyomása miatt kesergő polgártársait; sem nem tüzelte fel a politikai jogaiktól s templomaiktól megfosztott és lázadóknak bélyegzett ref. hitsorsosok fegyveres védelmezésére a zürichieket: sőt inkább minden

képességét a nyomor enyhítésére, a vérző sebek gyógyítgatására, a felzaklatott kedélyek csillapítására és az Istenben való bizodalom erősítésére fordította. Zwingli után a válság közepett éppen ilyen lelki vezér kellett Zürichbe, a ki békés törekvéseivel, tapintatos eljárásával, nyugodt, bátor nyilatkozataival le tudta fegyverezni a legszenvedélyesebb ellenfeleket is és az evangéliomnak diadalt bírt szerezni minden téren. A Zwingli által veritékkel kivívott jogok és eredmények biztosítása, a meglevő alkotások gyarapítása és a ható erők fejlesztése érdekében Bullinger több sikert mutatott fel, mint társai együtvéve. Gyakorlatias érzékével és éles belátásával oly szerves kapcsolatba hozta az államot az egyházzal, hogy az evangéliomi szellemű állam az egyháznak leghathatósabb gyámola, oszlopa és erőssége lön. Így történt, hogy az állam az egyházi javakat és alapítványokat sértetlenül meghagyta az egyház céljaira, az iskolákat nagylelkűen istápolta, a köznevelés és oktatás ügyét áldozatok árán is előmozdította; viszont legfőbb egyházi kormányzó hatóságul elismerte a zsinatot, melyet a lelki ügyek ellátásának egyedül hivatott és független szervül tekintett és tisztelt. Egészen természetes tehát, ha Bullinger vívmányainak hatása és munkásságának áldása az egész művelt Európára kiáradott.

Tanulságos és jellemző *levelezéséből* megvilágíthatjuk azt az egész kort, melynek oly sok részlete még ma is homályban dereng. Lutherhez 1538 szept. 1. kelettel egyebek közt ezt írja: „Az Úr erősítsen téged, tudós Luther, hogy ezentúl is hovatovább vas állhatatossággal és rendületlen bátorsággal győzd le és pusztítsd el az antikrisztus országát! Ámde nagyon közélről érintesz bennünket, mikor a mi Istenben nyugvó, becsületes és tudós Zwinglinkről nem éppen tisztelettel emlékezel meg. Neki semmi köze sem volt a nestorianismushoz; kegyes és igazhitű vala, buzgó tisztelője az egyetemes igazságnak, telve szent mérsékléssel. Ha te előbb igazán ismerted volna őt, bizonyára abban az ádáz versengésben sohasem jutott volna köztetek odáig a dolog. Mivel azonban — fájdalom — az ellenkező történt és a vita az ő életében végképpen elintézhető nem volt, legalább is azt óhajtjuk, hogy végre valahára a mi hitünk alaposabb ismerete és meggondolása után szünjenek meg a torzsalkodások, sőt a régi czivódásnak legkisebb szikrája is hamvadjon el.“ Majd midőn Luther a helvéciai reformátusokat újból meg újból gáncsolta, Bullinger így ír Melanchtonhoz: „Mit gondoljunk a ti többi theologusaitokról, mikor az, a ki legfőbb közöttetek, ily kajánul beszél rólunk. Ha te egész érdemdús tekintélyedet a mérlegbe vet-

néd, ha a tiedet ismételtén és egész komolyan szerénységre, méltányosságra és igazságosságra intenéd és felhivnád arra, hogy mielőtt a mi iratainkat kárhoztatják, olvassák el azokat gondosan és fontolják meg, hogy mi Isten kegyelméből, törvényesen elhívott szolgálói vagyunk az Úr Jézusnak, a ki nyers és rakoncátlan, sőt az antikrisztus iránt készséges alázatos népségeket térített meg és sok, gazdagon megáldott egyházakat alapított Schweizban általunk és az Urban már elhunyt Zwingli és Oekolampad által; ha — mondóm — mindezt nyomtatékosan közölnéd velök, bizonyára nem volna sikertelen. Mi a magunk részéről mindnyájan hajlandók vagyunk a békeségre és készek vagyunk az egyetértésre. Teljes szívből szeretünk téged és mindazokat, a kik, miként te, kedves Filep, kegyesek, tudósok és szerények. Ily mérséklés és ily szives jóakarát tisztázna mindent“ stb. Hasonló hang és érzület jellemzi Kálvinhoz, Bézához és kora többi kiváló férfiaihoz intézett leveleit is, a mi mind azt igazolja, hogy az ő egész lényét, mindenha és minden tekintetben az evangéliom diadaláért élni, küzdeni, meghalni kész elszántság, példás igazságszeretet, békességre törekvés és keresztyén bölcs mérséklet vezérlé.

Ugyanez a szellem, erő és hatás tükröződik vissza *irodalmi műveiből* is, melyek közül nevezetes az az *ötven prédikációja*, mely öt füzetben — dekádban — jelent meg. A befejező dekád az általa és Kálvin által közösen szövegezett *Consensus Tigurinus*-sal egyidejűleg 1551-ben látott napvilágot. Ezek alapján készítette jeles vallástani kézikönyvét, az 1555-ben kiadott *Summa*-t. Egyéb műveit más helyen méltatván, itt csak czimeiket jelzem, nevezetesen: János apostol *Jelenésekről* írt könyve felett *száz prédikáció* (1557); *Útmutatás a hitőkért üldözöttek számára* (1559); történelmi művei, krónikái, melyek jó része csakis kéziratban maradt fenn; alkalmi iratai, mint p. o. *de origine erroris in negotio eucharistiae ac missae* (1528); *de prophetae officio* (1532); a betegek lelki gondozásáról (1538—44); a keresztyén házasságról (1540); Isten egy és örök szövetségéről; a régi hitről (1537); a szentek és képek tiszteletére vonatkozó tévelygés eredetéről; Schwenckfeld rajongásáról. Legismertebb művéről, a II. Helvét Hitvallásról alább részletesebben emlékezünk meg.

Egyenesség, őszinteség, becsületesség, fenkölt gondolkozás, nemesszívűség jellemezte Bullingert a *társadalmi és családi életben* is. Józan, takarékos háztartása mellett lehetővé vált rá nézve, hogy hajlékában jó ismerőseit, barátait, tisztársait és azok fiait, főképpen az üldözötteket szives szeretettel fogadhassa. Zwingli özvegyét haláláig (1538) házánál

tartotta és két árva gyermekét nagy gonddal neveltette, kik közül a leányt, Zwingli Regulát, Bullinger utóda, Gwalter Rezső vette nőül (1541), a fiú pedig, Ulrik, a Bullinger idősb leányának, Annának lett a férje. Am rendkívüli megpróbáltatásokkal is meglátogatta az Úr. Karjai között hunyt el atyja, Bullinger dékán (1533), aztán anyja *Wiederkehr* Anna (1541); majd 36 évi boldog házasság után elhalt a felesége *Adlischweiler* Anna (1564), öt hét múlva leánya, Margit, Lavater Lajos zürichi lelkipásztor neje, hét árvát hagyva maga után; a következő évben pestis ragadta el nevelt leányát, Zwingli Regulát (1565), nyolcz nap múlva saját leányát, Erzsébetet, Simmler Jósiás zürichi lelkipásztor nejét és Annát, Zwingli Ulriknét; elköltözött ama jobb hazába veje, az ifjabb Zwingli Ulrik és ennek fia, Rudolf is; a mely csapások, veszteségek és viszontagságok kimerítették bár testileg, de nem tántorították meg hitbeli bátorságát és Idvezítőjéhez való hűségét egy pillanatra sem. Fáradalmaitól megpihent s szelíd álom ölén átszenderült ama jobb hazába 1575 szept. 17-én.

Élete a fényt, meleget árasztó, tenyészetet, virulást kölcsönző s még lenyugvásában is áldást terjesztő naphoz vala hasonlatos. Jellemében prófétai és apostoli vonások domborodnak ki. Nem piramisként kimagasló szellemóriás, nem is az ösmeretek tömkelegében avatott tudós, de rettenthetetlen, tiszta, szelíd lelkű *hitvalló*, a ki egész valóját Urának szolgálatára s dicsőítésére szentelte. Példája, hatása, alkotása, a Krisztus egyháza történelmében elévülhetetlenül száll nemzedékről nemzedékre.

Bullinger tipikus helvét reformátori jellemének hű tüköre a *II. Helvét Hitvallás*, a mely egyszersmind minden igazi református hívő lelkiismereti meggyőződésének és evangéliomi vallástételének is valódi megnyilatkozása. Ennek a keletkezése pedig eképpen történt:

III. Frigyes, 1559 február 12-től kezdve pfalci választófejedelem fájdalommal tapasztalta, hogy mialatt németországi ref. hitsorsosai az ágostai vallásbéke (1555) áldásaiból való kizáratás folytán szakadatlan üldöztetést és elnyomatást szenvednek: azalatt a szövetszertett lutheránus fejedelmek őt magát is gyanusítják, zaklatják, sőt majd az 1566. évi augsburgi birodalmi gyűlésen, fejedelmi méltóságától való megfosztását is indítványozni és ezzel úgy őt, mint református hitsorsosait megsemmisíteni akarják. Véleményt és tanácsot kért tehát a ref. egyházak vezérférfiaitól; Bullingert pedig külön is felhívta arra, hogy a reformátusok ellen emelt vádak határozott megczáfolása mellett, tüzetesen és szabatosan szövegezze meg

a ref. egyházak hitvallását, bibliai és védelmi alapon. Válaszul Bullinger megküldötte a fejedelemnek azt a hitvallási okmányt, a mely aztán II. Helvét Hitvallás néven a ref. keresztyénységnek közkincsévé és tulajdonává lón mind a mai napig. Bullinger ezt a művét egész csendben már 1562-ben megírta és midőn súlyos betegségében halálát közeledni érezte: végrendeletéhez csatolta (1564). A fejedelem pedig ez apostoli hangú és szellemű irat becsét és jelentőségét felismervén, elhatározta, hogy azt az előre rettegett birodalmi gyűlés elé terjeszti a reformátusok vallási szabadságának megvédelmezése céljából. Ezért is megbízta Bullingert, hogy az eredeti latin szöveg hű német fordításáról gondoskodják, a mit a szerző önmaga teljesített is. A fejedelem szándékáról értesült helvét lelkipásztorok szintén óhajtván megösmerni e hitvallási irat tartalmát: a zürichi tanács megküldte azt minden egyházba. Így történt, hogy rohamos gyorsasággal és nagy lelkesedéssel egymásután *elfogadták és aláírták*. Zürichen kívül a berni, genfi, schaffhauseni, stgalleni, mülhhauseni, bieli és a szövetséges kantonokbeli és más helvét egyházak lelkipásztorai s az így készen levő művet a szerző, veje Simmler Jósiás által szövegezett előszóval ellátva, az állam költségén latin és német nyelven kinyomatva 1566 márcz. 12-én, tehát a birodalmi gyűlés megnyitása előtt az istenfő fejedelemnek megküldötte, a ki is ezzel a lelki fegyverrel a reformátusság összes ellenégeit a világ füle hallatára megszégyenítette és az evangéliumi szabadságot megmentette.

A II. Helvét Hitvallás kiváló jelentősége azon alapszik, hogy egyfelől az egész mű minden egyes részletének kifejtése, a Biblia szöveghű és tudományosan igazolt értelmezésével megegyezik; másfelől az igazi, apostoli és egyetemes keresztyén egyház hitbeli és erkölcsi alapelveivel, sarkalatos dogmáival teljes összhangban van; azonkívül az egyháznak történelmileg kifejlett, kivívott és biztosított jogait, szabadságát és függetlenségét féltő gonddal óvja, bátor nyíltsággal védelmezi, de csakis annyiban és addig, a mennyiben és ameddig az egyház eme ősi tulajdonai a Szentírásból igazolhatók. Mert a feltétlenül s egyedül döntő tekintély elvi és gyakorlati szempontból egyaránt *az Isten beszéde* és pedig olyan kizárólagos értelemben, a mint ezt más felekezeti symbolikus iratokban nem találjuk. Szövege a Biblia tételeinek rendszeres, egységes, szerves egybefoglalása, a mely a Krisztus egyházának tanbeli, erkölcsi, szertartási, alkotmány szervezeti, társadalmi és közjogi vonatkozású alapelveit, valamint az egyes hívőnek vallási, köz- és magánéletére tartozó összes teendőit,

egyszerű tiszta, világos nyelven, méltóságos hangon, szent komolysággal és apostoli tudatossággal, bibliai megokolás kíséretében feltárja és előadja. Ez a körülmény kölcsönzi e hitvallásnak azt az *egyetemes* jelleget, mely szerint az aláírt helvét lelkipásztorok mindjárt a czímiratban nem a földi uralkodóhoz vagy világi hatalmasságokhoz, hanem egyetemlegesen mindazokhoz a hívőkhöz fordulnak, a kik készek Krisztusban való hitökért szenvedni, küzdeni és meghalni is, csak hogy lelkiismeretük szabadságát és az evangélium tisztaságát épen megőrizzék.

Az egész művön előmlő keresztyénszeretetet kapocsként köti össze a hívőket, kikből mint élő kövekből épül föl a Szentlélek temploma, Krisztus lelki háza, egyességben, békeségben. Az iskolás meghatározások, a titkokat feszegető elméletezések, az ellenfeleket sujtó kárhoztatások távol vannak tőle, mert czélja az, hogy az evangéliommal építsen, hasson, gyarapítson. A református hívőket elválhatatlan élő közösségbe fűzi az egyház egyedüli fejével Krisztussal és az Ő általa alapított egyház egyetemével. Nyilván megtetszik ez az előszóból is, a melyben a szilárd és biztos hitbeli meggyőződés és az igazság védelmezésére kész, elszánt bátorság nyilatkozik meg eképen: „Bizonyosságot teszünk mindenki előtt a közöttünk meglevő ama teljes egyezőségről, a melyet adott nekünk az Úr, hogy egyházainkban, a melyekben minket az Úr szolgálatra rendelt, mindnyájan ugyanezt hirdetjük és nincsenek közöttünk versengések, sőt ép test vagyunk ugyanazon értelemmel és ugyanazon véleménynyel. Nincs semmi közünk semmiféle szektáskodáshoz vagy eretnekséghez, a miket megczáfolva visszautasítunk. Hitbeli gonosz szakadással sem külön nem válunk, sem el nem szakadunk Krisztus egyházától; az apostoli ősz egyházzal mindenben egyetértünk” Ez a határozott tudatos hang érvényesül úgy a hagyományos római tévelygések, mint szelidséggel párosulva a lutheránus testvérek okvetetlenkedései ellenében, a nélkül azonban, hogy az ő Szentirással egyező tételeiket még csak távolról is érintené. Az egész előterjesztés folyamán mindenütt megtartja, a mi a keresztyénség közös kincse, viszont bibliai érvekkel megokolja mindazt, a mit tévesnek, elvetendőnek tart. Ebből a tömör, szabatos szövegezésű, építő előadású remekműből mind a keresztyén hittan és erkölctan tartalmát megtanulhatod, mind az egyházi élet, vallási nevelés, egyházi vagyonkezelés, és az állami s polgári hatóság iránt tartozó kötelességekről mindenben megbízható tájékoztatást szerezhetsz.

Természetes és indokolt tehát, hogy e hitvallási iratot Helvéczia és Németország ref. egyházain kívül, nagyobbára

a többi európai ref. egyházak is kalauzul elfogadták. Így a francziák a tudós Béza fordításában, a skótok Knox János edinburghi lelkipásztorral és Douglas János st.-andrewsi akad. rektorral az éltükön (1566), továbbá a lengyelek (1567), csehek, morvák, osztrákok, kik e hitvallás közjogi alapján élvezik a lelkiismereti és vallási szabadság jogait és áldásait. Más ref. testvéregyházak, p. o. az angol, holland, mindenben a II. Helvét Hitvallással egyező tartalmú symbolikus okmányok alapján állanak.

És mi, magyar reformátusok? Egészen az 1881. évi alkotmányozó zsinatig, országos törvényeinkben *helvét hitvallásuak*nak nevezettünk. Hitbuzgó magyar reformátoraink, nevezetesen Dévay Biró Mátyás (mh. 1545), Kálmáncsehi Sánta Márton (mh. 1557), Juhász (Melius) Péter (mh. 1572), Szegedi Kis István (mh. 1572), Huszár Gál (mh. 1575) és a többiek mindnyájan, az oszlopreformátorok műveit olvasták és ismerték. Melius és Huszár állandó benső levelezésben volt Bullingerrel, az evangéliumot a helvét református lelkipásztorokkal azonos szellemben hirdették. Természetes tehát, hogy a magyarországi alapvető ref. symbolikus iratok is a helvét vallástétellel mindenben egyezők voltak. Így a *Melius* által szövegezett és Debreczenben 1562-ben ki is nyomtatott „*Confessio Ecclesiae Debrecinensis*“, a melylyel mindenben azonos szövegű az a más czimlappal és ajánlással ellátott „*Confessio Catholica de praecipuis fidei articulis . . .*“, a melyet idáig *egervölgyi vallástétel* (confessio agrivallensis) elnevezés alatt emlegettek azért, mert Eger és vidéke is 1562-ben egyező értelemmel elfogadván, azt mint saját külön hitvallást terjeszté föl Ferdinánd királyhoz; továbbá a szintén Meliustól szövegezett „*Brevis confessio . . .*“ 1567 és ugyanez magyar nyelven, végül a tarczaltordai zsinaton (1562—3.) elfogadott Béza-féle hitvallás lényegileg mind ugyanazt tartalmazza, a mit a II. Helvét Hitvallás. Csakhogy míg a mi magyar ref. konfeszzióink csupán hazánk területén hatottak és érvényesültek: addig a Bullinger apológiáját a külföldi művelt államok református egyházai is általában közös tulajdonul tekintették, azzal mint pajzszzsal a német birodalmi gyűlésen, a kegyes III. Frigyes közbenjárásával az evangélium tisztaságát és szabadságát — mondhatjuk az egész világ ellenségeskedése ellenében — megvédelmezték és ezzel egyetemes jelentőségét elismerték. Mint a Szentirással tökéletesen egyező, ilyen egyetemes ref. hitvallási okmányt fogadták el és irták alá az 1567. évi febr. 24—26. napjain tartott debreczeni zsinaton képviselt tizenhét egyházmegye vezérlő férfiai, majd az egész magyar ref. egyház

annak bizonyosságára, hogy a föld kerekiségén levő összes református hívőkkel ugyanazon lelki benső szövetségben él és marad mindenha.

Méltó dolog tehát, hogy mi, ref. ivadékok is, megbecsüljük, megőrizzük és épségben hagyjuk örökségül utódainkra ezt a századokon át erős bástyánkul bebizonyult vallástételt. Távoloról sem tartjuk azt egyenlő tekintélyűnek a Bibliával. sőt a Biblia mellé se helyezzük, mintegy mellékletül, függelékül; reá nem esküszünk, inspirációt neki nem tulajdonítunk, hanem csupán annak tekintjük, a minek tekintették apáink, nevezetesen *egyházunk védíratának, apologiájának*. Mert a Biblia alapján felmutatva és igazolva találjuk benne s általa azokat az igazságokat, jogokat és kötelességeket, a melyek minden keresztyén hívőnek hivatása köréhez tartoznak és a melyeknek megvédelmezése illetőleg teljesítése által egyen-egyen betöltjük rendeltetésünket. Annakokáért ránk nézve nem közömbös, sőt ugyancsak szükséges és indokolt a hitvallás, ma éppen úgy mint a múltban. Ha t. i. a többi keresztyén vallásfelekezetek gondoskodnak arról, hogy hitöket és alkotmányukat az irodalom terén is bizonyítgassák, igazolják és védelmezzék; ha a múlt és jelen kapcsául vallástételi irataikat tekintik; ha a más felekezetek ellenében a Bibliából meritett érvekkel igyekeznek támogatni tanaikat és jogaikat: mi református keresztyének is nyugodt önérzettel mutatunk rá a II. Helvét Hitvallásra, a melylyel mint fegyverrel oly sok lelki harczot vívtunk meg győzedelmesen a múltban és a melylyel vitézkedtünk és diadalmaskodunk ma és ezután is az Úr dicsőségére, Mert a mi lelkünk vigasztalása, erőssége és kalauza mindenha *az Isten beszéde* és jelszavunk a II. Helvét Hitvallás eme jeligéje: *Szívrrel hiszünk az igazságba, szájjal pedig vallást teszünk az idvességre.* Róm. 10. 10.¹

Debreczen.

Dr. Erdős József.

¹ E tömörített méltatást abból az alkalomból közöljük, hogy a tiszántúli ref. egyházi értekezlet korszerű fordításban s terjedelmes történelmi bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott új kiadásban nemsokára közrebocsátja a II-dik Helvét Hitvallást. *Szerk.*

A késmárki ev. liceum multjából.

A késmárki ev. liceum történelmét megírta ugyan a nagy-tudományú Palcsó István,¹ de a késmárki városi, egyházi és liceumi levéltárakban tett kutatásaim alkalmával több ízben akadtam olyan adatokra, amelyeket a liceum megírt történetében nem sikerült feltalálnom és melyek úgy látszik, elkerülték a tudós tanár figyelmét.

Újabban Kobenhayer Pál, késmárki polgár szivességéből egy kézirat jutott kezembe, amely *Mauksch Tamás*, az egykori késmárki subrektor önéletrajzát tartalmazza² és amely a késmárki ev. liceum belső életére, a tanítási módszerre, a tanárok helyzetére és egyszersmind az egész intézet tudományos megvilágítására elsőrendű művelődéstörténelmi mozzanatokot örökített meg, amelyekről Palcsó István szintén nem birt tudomással.

A turisztikai vonatkozásokat, melyek Mauksch Tamás önéletrajzában nagy mennyiségben fordulnak elő, már Weber Samu összeszedegette és közölte a Kárpát Egyesület 1903-iki évkönyvében, mi ellenben jelenleg tisztán a közoktatásra vonatkozó adatait foglaljuk össze.

Mauksch képzett, szavahihető ember, előbb tanár, utóbb bártfai, majd nagyszalóki pap. Már papi állására való tekintettel sem szabad feltételeznünk, hogy önéletrajzában szándékosan hamisat írt volna, de meg bevezetéséből is kitűnik lelkének őszintesége. Magának írja meg életrajzát, hogy öreg korában olvasgassa és elmélkedjék a multak emlékein. Egyes

¹ Palcsó István: A késmárki ág. hitv. ev. kerületi liceum története. Késmárk, 1893.

² Tagebuch, worin die merkwürdigen Ereignisse und Umstände meines Lebens; so wie andere wichtige Begebenheiten, besonders aber die Witterung enthalten sind. Angefangen im Jahr 1794, verfasst von Thomas Mauksch gegenwärtig in meinem Predigeramte zu Gross-Schlagen-dorf in der Zips.

adatait, amelyek nagyon erős kritikát tartalmaznak, szerencsés véletlen folytán összehasonlíthattam a városi levéltárban őrzött jegyzőkönyvek adataival és a két feljegyzés között csodálatos megegyezést állapíthattam meg.

Mauksch erős kritikus fő, de bírálatra rendszeren a tényleges állapotok indítják, jóllehet sokszor egyéni véleménye nem látszik előttünk egészen elfogulatlanak és tárgyilagosnak. Az események, a zürzavaros állapotok megítélésénél, miután bennök maga is részt vett, sokszor nem is mondhatja a feltétlen objectív igazságot, de újra hangsúlyozom, nem szántszándékkal tér el tőle, hanem a helyzet egyoldalú elbírálása következtében. Élénk képet fest a késmárki ev. liceum életéről; nem hallgatja el az intézet hibáit, jóllehet maga is növendéke, sőt tanára is volt. Közélről látta az iskolai élet ferdeségeit, az autonomia hiányait és mindezekről beszámol nyíltan és őszintén. Megfigyeli tanárainak és kartársainak paedagógiai módszerét; részletezi Moes conrector didaktikai eljárását; feltárja Podkoniczky Ádámnak, a liceum rectorának alattomos ármánykodását, irigységét és hiúságát, a melyről báró Prónay Gábor is utálattal emlékszik meg. Egyszóval az iskolát állítja elének a maga fény- és árnyoldalaival együtt és új adatokat szolgáltat *Klanicza János* életéhez. a ki Kazinczy Ferenczel is levelezésben állott és a kiról Váczy János is megemlékezik „Kazinczy levelezése“ című művében.

Mauksch Tamás 1749-ben december 30-án Késmárkon született. Atyai ágon leszármazott ősei valamennyien mészárosok voltak Késmárkon. A család hetedik őse, a magyarországi és erdélyi Mauksch-család törzsatyja 1572-ben telepedett le Késmárkon a szászországi Freiburgból. A család házasság révén összeköttetésbe jutott a késmárki legelőkelőbb patriciusi családokkal, így önéletrajzírónk nagyanyja az előkelő Cornides-család sarjadéka. E családban azonban a lelki ingadozás, határozatlanság, sőt bizonyos fokú félnétség mintegy örökség gyanánt szállt az utódokra, oly jellemvonások, melyek a Mauksch-családban egészen ismeretlenek voltak, a mi hihető is, mert hiszen a család tagjainak a foglalkozása, mészárosság, olyan természetű, hogy elszántságot és bátorságot követel. Anyja a Rákóczi-felkelés idején 1709 december 10-én elhunyt vértanúnak, Toperczer Sebestyénnek unokája volt.

Szülei vallásosságra szorították, különösen anyja beható és komoly oktatásban részesítette a gyónások alkalmával.

Mauksch engedelmes, szófogadó fiú volt. Az olvasásra Nikázy tanította, a ki szelidségével és jólelkűségével nagy kedvet ébresztett a fiúban a tanulás iránt. Nikázytól Wächter

Jánoshoz jutott, a ki utóbb a késmárki latin iskolában tanított. Ez túlságosan szigorú volt vele, különben maga is kemény, nyers ember. A donatisták osztályában Lösch Dániel volt a tanítója, a ki türelmes és érthető módszerrel nem valami nagy fegyelemmel megkedveltette magát a jó tanulók előtt.

Tizenkétéves korában Mauksch a grammatika-osztályba jutott, tanítója Hortis Sámuel subrector. Hortis kiválóan képzett, nagy tudású férfi, de didaktikai módszere nem vált be, amennyiben nem tudott a gyermekek szellemi nivójára leereszkedni. Hortis csakhamar megunta a tanítást és Szepesszombatra ment lelkesznek, helyét Brixner foglalta el. Mauksch atyja nem fizetett újra beiratási díjat és ezt úgy látszik Brixner zokon vette, mert oly keményen kezdett a fiúval bánni, hogy az elveszítette minden kedvét az iskolához és inkább a gazdaságnál kezdett tevékenykedni. Közben magyar szót tanulni ment és mire visszajött, Brixner helyét elfoglalta Slesák Dresdából. Slesáknak már a beiratás előtt beajánlotta Mauksch a fiát, a ki aztán rokonszenvvel fogadta és nem hiába, mert a fiú nagy kedvvel tanult. Sőt Slesák megbizta őt a kisebbek pensumainak a javításával is, ami emelte a fiú önértékét és annál nagyobb gondot fordított a tanulásra és szépíráásra. Az év végén már oly tetszéssel szavalt, hogy a liceum rectora, Carlovsky megizente atyjának, hogy a papi pályára alkalmas.

Ez az üzenet döntötte el Mauksch sorsát, iskoláztatását elhatározták. Maga bevallja, hogy a reális tárgyakban gyenge volt, de ezt a „rossz késmárki intézet“-nek rója fel. Kevés ismerettel jutott a secundába, amelyben Moes conrector tanította a syntaxist és rhetorikát. Moesre terhes volt e kettős feladat és Mauksch saját vallomása szerint négy és fél évig hiába járt az iskolába.

Moes már harmincz év óta tanított, gyakorlata volt tehát elegendő, de mégsem működött sikerrel és eredménnyel. Szűk látkörű paedagogus, tanmenete következetlen és nem elég biztos és határozott; a magánéletben fukar és fősვნისებში annyira ment, hogy sohasem jelent meg az iskola méltóságához illő ruhában. Az iskolában pedig annyira ment, hogy a tanulókkal megkináltatta magát tubákkal és ebből a tubákból ujjaival hazavitt feleségének is. Fukarsága miatt az iskolában sem volt igazságos bíró, mert a ki többet fizetett, az minden büntetés nélkül a lehető legnagyobb csinyeket is elkövethette. A nemes úrfiak különösen rakoncátlanok voltak, Moes pedig az „Isten szerelmére“ felkiáltással szinte esedezett csendért. A nemes úrfiak tehát nagy szabadságban éltek; de annál keményebben bánt el a szegény tanulókkal, a kiket „bestia

apocalyptica“ és ehhez hasonló kitételekkel illetett és nem egyszer korbáccsal fegyelmezett. Több ízben megesett, mivel Moes rövidlátó volt, hogy a korbácsütés olyat talált, a ki ártatlan volt, amire aztán rendesen irtózatos lárma támadt. Mindezekből látható, hogy Moes nem tudott fegyelmet tartani. Didaktikai módszerét, a melyet Mauksch szintén részletesen ismertet, vele szemben nem ítélnéjük el, sőt helyeselnünk kell, mert Moes az inductiv módszer híve. A mondattani szabályokat nem magyarázgatta előre, hanem kérdésekkel és a szövegből állította össze. A retorikában Freyer kézikönyve alapján már többet magyarázott, de a nemes ifjak lármája miatt a többiek keveset értettek meg. Az auctorok olvasását és tárgyalását is hanyagul végezte, úgy hogy a tanulók még Cornelius Nepos szövegét sem tudták lefordítani. A költői művekkel sem foglalkoztak, a költészetről fogalmuk sem volt. Görögből még a betűket sem ismerték; a mythológiából sem tudtak semmit sem. Ezek után önkénytelenül felmerül az a kérdés, hogyan türhettek a késmárkiak ilyen gyenge conrectort, aki sem fegyelmezni, sem sikerrel tanítani nem tudott.

Mauksch megadja erre a választ, t. i. Moes testvére erőszakos hajlamú városi tanácsnok volt, a kit az egész város boszuállónak tartott és mindenki óvakodott vele rossz viszonyba kerülni. Továbbá figyelembe veendő még az is, hogy Moes Carlovskynak, a liceum rectorának az apósa volt. Végül pedig írja Mauksch, „ismeretes, hogy a késmárkiak rég időktől fogva sok mindent eltérnek az olyan iskolamestertől, a kinek oly pártja van, a mely valamely tekintélyes férfira támaszkodik.“

A késmárkiak ezen patriarchalis gondolkodását későbbben is hangsúlyozza Mauksch, midőn kifakad, hogy mennyire nem értenek ahhoz a késmárkiak, hogy talpraesett, arravaló embert alkalmazzanak és állítsanak az iskola élére.

Mauksch azután tanulmányai befejezését és gróf Pongrácz Imrénél töltött egy évi nevelősködését ismerteti, a mely után Mauksch ismét Késmárkra kerül, a hol 1776-tól kezdve rendes tanári minőségben működött. Nagy kedvvel és lelkesedéssel kezdte meg tanári tevékenységét, de a késmárki liceum vezetése nem volt megfelelő kezében és ez nála, de másoknál is csakhamar nagy elkeseredést szült.

Podkonitzky, az akkori rektor, meglehetősen elhanyagolta a kötelességeit, így egyebek közt önhatalmúlag átruházta a tót istentisztelet tartását Schulek conrectorra. A városi polgárság közt emiatt nagy zúgolódás keletkezett; de Podkonitzky ügyes, körmönfont ember volt és Horváth Stancsicsra támaszkodott, a ki akkor nagy hatalom volt Késmárk városában.

Ekkor történt, hogy Schulek conrector papi állást vállalt és bucsút mondott az iskolának, a városi polgárság közhangulata pedig Mauksch tanárt jelölte utódjának; de Podkonitzky ezt mindenáron megakadályozni igyekezett. Podkonitzky megnyerte magának Pfeiffer felügyelőt, a ki Podkonitzky ármánykodásai folytán magához hívatta Maukschot és felszólította, hogy álljon el a conrectori jelöléstől, mert úgy sincs szándékában örökké az iskola porát szívni és erre való tekintettel nem lenne érdemes vizályt támasztani. Podkonitzky is erősen dolgozott jelöltje, Fabricius András érdekében, Maukschról pedig azt hiesztelte, hogy kevés ismerettel bír és magánbeszélgetéseknél rendesen nem juttatta szóhoz. Fabricius András, a mint Podkonitzky ezen ármánykodásáról értesült, visszalépett ugyan a jelöltségtől, de azért nem Mauksch, hanem Klanicza János lett 1781-ben a conrector, a ki eddig báró Prónay Lászlónál Acsán házitanítói minőségben működött.

Klanicza János, a ki későbbben Kazinczy Ferenczcel is levelezésben állott. 1776-ban a jeni egyetemet látogatta.² Hogy jeni egyetemi tanulmányai előtt, vagy után nevelődött-e báró Prónay Lászlónál, azt nem sikerült még azon becses adatok után sem egészen biztosan megállapítanom, a melyeket báró Prónay Sylveszter Gábor a legnagyobb készséggel rendelkezésemre bocsátott.

Haan szerint Klanicza egyetemi tanulmányai után késmárki conrector lett, ám de nem igen hihető, hogy öt évig tartózkodott volna Jenában és így sokkal elfogadhatóbb Mauksch azon adata, hogy egyenesen báró Prónay László acsai kastélyából jutott Késmárkra. E szerint nem lehetett báró Prónay László idősebb fiának, az 1760-ban április 7-ikén született Sándornak nevelője, hanem valószínűleg az 1767-ben augusztus 4-én vagy 6-án született Lajosnak, sőt esetleg még az 1776 január 19-én született Simonnak is tanítója volt.

Annyi tény, hogy e főúri családban nagyban tágitotta látóköreit, gyarapította ismereteit, elsajátította a társalgás finomabb kellekeit is.

Ezen tulajdonságainak köszönhette, hogy Késmárkon csakhamar megkedvelték, befogadták a városi patricius családknál és ez által tekintélye napról-napra emelkedett, ellenben a liceum rectora Podkonitzky hátraszorítottnak és mellőzöttnek érezte magát. Csakhamar versengés támadt e két férfi közt, a mennyiben Klanicza is hiú, büszke, ambiciosus és dicsvágyó

¹ Haan L.: Jena Hungarica. Gyula 1858. 84. l.

volt és Podkonitzky szemében az a nagy bűne volt, hogy neki mint rectorának nem hizelgett.

A nyilvános vizsgálaton Klanicza kiváló sikert akart felmutatni és e miatt teljes odaadással fogott a munkához. Első sorban is latinbeszédet készített, a melyben Buchholtz, az elhalt rector emlékét magasztalta, azután pedig heterodox mondatokat jelölt ki Martini rövid dogmatikájából, hogy ezek felett vitatkozzanak. Podkonitzky, úgy látszik féltékenységből már előre készült rá, hogy Klanicza fiascót valljon. Podkonitzky két nála szállásoló diáktól megtudván, hogy Klanicza heterodox kérdések felett akar vitatkozást kezdeményezni, már jó előre megoldozta a felügyelőt, Horváth Imrét, hogy a vizsgálaton keményen rátámadjon Klaniczára. Mauksch, ki Klaniczával igen jó barátságot tartott, sejtven a vihar kitörését, lebeszélni igyekezett őt ambiciózus tervéről, de Klanicza hivatkozott arra, hogy a nyilvános vizsgálaton a vallásügyi tárgyalás felületesen megy végbe és utóljára is a rector vezettette be a tankönyvet, melynek alapján ő vizsgáztatni akart.

A vizsgálat megkezdődött és Horváth Imre mindjárt az elején a dogmatikus mondat tárgyalásánál, hogy a gyermekek keresztelése a mi időnkben nem feltétlen szükséges, rátámad Klaniczára, mondván: „rég jó szokásokat eltörlünk és semmi jobbat nem állítunk helyekbe“. Mély csend támadt erre, Klanicza pedig elveszítette lélekjelenlétét, nem birt szólani, halvány szoborként állott. Ez a kínos ügy rossz hatással volt az összes jelenlevőkre, csak Podkonitzky örült, hogy fufanggal letörhette a legnagyobb versenyfél, kitől erősen féltette tekintélyét.

Az ambiciózus és hiú Klanicza a kudarcz után egészen elkedvetlenedett, minden nyilvános szerepléstől tartózkodott és hű barátaival, különösen Mauksch Tamással mindig nagyobb odaadással és szorgalommal folytatta a botanizálást. Klanicza tudvalevőleg kiváló botanikus volt, de tisztában volt magával és azzal is, hogy Késmárkon már nincs maradása és csakhamar elhagyta a várost és Zsolnára ment, ahol megválasztották rectornak. Reményeiben csalatkozva, nem sokára ott hagyta Zsolnát is és báró Prónay Gáborhoz került titkárnak, utóbb pedig mint visitator scholarum normalium Besztercebányára. II. József ugyanis a besztercebányai kerületben báró Prónay Gábort (1749 szeptember 2-től 1811 szeptember 29.) báró Prónay László testvéröccsét nevezte ki főigazgatónak — Oberschuldirectornak. Ugyanabban a kerületben hivataloskodott Prónay László is, mint a hat felvidéki megye fő-

ispánja, illetve administratora, a ki szintén Besztercebányán lakott.¹

Klanicza János báró Prónay Lászlónak köszönhette emelkedését. Prónay Gábor oldala mellett volt alkalmazva mint Schulvisitor, kiténik már abból is, hogy Prónay Gábort „meinen Oberen“-nek nevezi Kazinczy Ferenczhez 1789-ben írott levelében.² Váczy azt állítja, hogy Klanicza János Kazinczy Ferencz alá lett volna rendelve,³ de báró Prónay Sylveszter Gábor hozzám intézett soraiban igen helyesen kétségbe vonja és megdönti Váczy ezen állítását és megállapítja egyúttal, hogy Klanicza János Prónay Gábor mellett olyan állást foglalhatott el, mint Kazinczy Ferencz a kassai kerületben gróf Török oldalán.

Mint hogy Klanicza János is Besztercebányán lakott, állandó összeköttetésben maradt e főuri családdal, a mely a tudomány munkásait mindig megbecsülte és a legnagyobb figyelembe részesíti jelenleg is. Klanicza Jánost is szívesen láthatták, annyival is inkább, mert hiszen Klanicza és pártfogója sok tekintetben rokonlelkek és egy eszmének a hívei is voltak. Prónay László buzgó szabadkőmives, Klanicza is szabadkőmives és rózsarendtag.⁴ A rózsarend besztercebányai páholyában, mely 1787-ben kezdette működését és első ülését 1788-ben április hó 12-én tartotta, Klanicza János Schulenberg Ernő álnév alatt 1788 júniusi összejövetel alkalmával a „szív nemességéről“ értekezett.⁵

Klanicza János, a mint előbb említettük, levelezésben állott Kazinczy Ferenczcel, a ki tudvalevőleg a késmárki liceumban is járt. Eleinte a levelezés még eléggé merev udvarias formák közt mozog, de a „Wohlgeboren Herr“ czimzést csakhamar felváltja a „Freund“ és „Bruder“ megszólítás. Az utóbbi megszólítás természetesen abból folyt, hogy mindketten szabadkőmivesek voltak. Kazinczyval való levelezése azonban később

¹ Báró Prónay Sylveszter Gábor szíves közléséből. Prónay Lászlót 1785 márczius 18. nevezték ki administratornak (Turóc-, Zólyom-, Hont-, Liptó-, Árva- és Gömörmegye felett.) Prónay családi levéltár XLIII. fasc. sz. 15.

² Váczy, Kazinczy levelezése I. k. 406. l.

³ U. o. I. k. 575. l.

⁴ „als M . . . und R . . .“ írja Kazinczynek, a mi annyit jelent „als Maurer und Rosenkranzler“ Váczy i. m. I. k. 318 l.

⁵ Hazánk. Budapest. 1885 évfolyamban Abafi (Aigner) Lajos: „A rózsarend“ cz. értekezésére szintén báró Prónay Sylveszter Gábor hívta fel a figyelmet, a ki egyszersmind Tó-Almásán 1890-ben még látta br. Prónay László szabadkőmivesi diplomáját és jelvényeit. A Prónay László ág 1898-ban fiágon kihalt.

megszakadt, legalább a Váczy által kiadott levelekben nem látunk Klanicza Jánostól későbbi levelet. Nem lehetetlen, hogy összekülönböztek, a mint báró Prónay Sylveszter Gábor is gyanítja, ki igen találóan rámutat mindkettőjüknel a hiúságra, mint lélektani okra, a mely esetleg vizsályt támaszthatott e két barát közt.

Midőn II. József az iskolákat is, központosító reformjainak megfelelően, akarta átalakítani, meghívta a protestánsok képviselőit is az iskolatanácsba. Magyarországból báró Prónay Gábor és kísérője Klanicza János¹ küldetett fel Bécsbe. Az iskolák még nem egyeztek meg a képviselőjükre nézve, midőn császári parancscsal felhívták Bécsbe a késmárki liceum rectorát, Podkonitzky Ádámot. Utóbb kiderült azonban, hogy Podkonitzky Ádám utánjárással maga eszközölte ki felhívását, amennyiben összeköttetésbe lépett egy Drozdik nevű ügynökkel, kinek apósa, Fuhrman Tóbiás tokaji bort küldött és ennek révén kieszközölte neki a kitüntetést. Báró Prónay Gábor szerfelett felháborodott amiatt, hogy ez a közepes ember erkölcstelen eszközökkel elérte azt, hogy vele képviselje a lutheránus intézeteket.

Klanicza János utódjának, a híres Schwartnernek, a kinek a késmárki liceumi könyvtár oly sokat köszön, szintén sok baja volt Podkonitzkyval, jóllehet az új iskolai rendtartás már alaposan megnyirbálta a rector addigi hatalmát. De azért nem szűnt meg másoknak ártani; így tett Mauksch Tamással is, a kit a dobsinai iskolához hívtak meg rectornak. Podkonitzky Ádám először találkozáván a dobsinai küldöttséggel, lebeszélte őket, hogy ne is keressék fel Maukschot, mert a pápi állásra pályázik és esze ágában sincs többé az iskolával vesződni. E miatt újabb összekocczanás támadt a tanári karban, a mire Mauksch Tamás legczélszerűbbnek tartotta, ha elfogadja a bártfai másodlelkészi állásra való meghívást és bucsút mond annak az intézetnek, a melynek rectora nem arra való, hogy egy ilyen ősi iskola élén álljon.

¹ Klanicza János 1792 július 26. nemességet kapott. Liber Regius LVI. 330. l. Későbben Torontálmegye alispánja és a békésbanáti esperesség felügyelője. Palcsó István a késmárki liceum történetében azt írja, hogy árvamegyei alispán lett volna; nem tudom honnét merítette ezt az adatot, a mely azonban a valóságnak nem felel meg. Klanicza János, mint kiváló botanikus irodalmilag is működött, művének czíme: *Nachricht über die glückliche Verpflanzung der Olivenstande aus Istrien ins Banat. Temesvár, 1809. 4° 12 l.* Ezzel kapcsolatban megemlítem még, hogy főnöke báró Prónay Gábor is szenvedélyes botanikus volt. Valószínű, hogy Klanicza János ébresztett főnökében oly nagy lelkesedést a botanika iránt, mint Késmárkon is Mauksch Tamásban.

Podkonitzky Ádám az iskolában meglehetősen hanyag volt, az osztályba rendszeren fél, sőt sokszor háromnegyed órával később ment be. Kényelmes ember lévén, a *ius publicumot* rendszeren csak a katedrára hozott könyvekből lediktálta minden kommentár és magyarázat nélkül. Sátoros ünnepek alkalmával rendszeren két és három nappal meghosszabbította magának a a szünidőt, ha pedig az ifjúság úrvacsorához ment, rendszeren hosszabbra szabta a szláv istentiszteletet, hogy elkéssék. Ha lekészt, szitkozódott, miért nem énekeltek többet, hogy ő is megjelenhetett volna. Nemcsak kötelességeit nem teljesítette szívesen, de nem is szerette az ifjúságot, ideális vonás nem ékesítette jellemét. A szegénysorsú theologusokat megvetette, de annál jobban kedvelte az előkelő és gazdag tanulókat, a kiknek privátórákat adott, kiket szállásra fogadott és valószínűs üzletet csinált velök. Okolicsányi odaadta fiait Hunfaluról és ugyanezt tette Berzeviczy is és jöllehet az előbbi szállította az utóbbi részére az élelmet, Podkonitzky mégis felszámította neki, a mi aztán csunya perre vezetett. Szerződések kötétt a szülőkkel, amelyeknél a pénz döntötte el a legfontosabb paedagógiai kérdéseket. E miatt oly erősen összekocczant Horváth Baltház sógorával, hogy kis híjja volt, hogy tettelegességre nem került a sor.

Úgy látszik, hogy Podkonitzky a társaságban sem volt jó modorú, összeférhető ember. Példa rá a Kray őrnagygyal való esete, a kivel oly hevesen összetűzött a francia forradalom ügyei fölött, hogy durva kifejezésekkel illette azt. Kray erre annyira felháborodott, hogy bottal és karddal támad reá, de Podkonitzky szerencséjére közbeléptek a jelenlevők. Midőn Kray erről az illetlen magaviseletről jelentést tett, Bécsből komissariust küldöttek Késmárkra és Podkonitzky csak hálás lehetett báró Vécseynek, aki ügyesen elsimitotta az ügyet.

Ilyen világításban látjuk a liceum rectorát és így nem csodálkozunk, ha Mauksch szomorúan felkiált: „Kár az ifjúságért, hogy drága pénzért ily silány nevelésben részesül“.

E néhány kiböngészett adat, bár szigorúan autentikus, a késmárki ev. liceum életét s a nevelésügy akkori állapotát nem helyezi kedvező világításba. Igazságtalan volna azonban az, aki egy küzdelmes korszak tévedéseiből más időkre is sujtó következtetést vonna le. A történetírás pedig csak akkor felel meg feladatának, ha tárgyát minden oldalról megvilágítja, ha nem szépít, egyoldalúan semmit el nem hallgat, hanem hiven s ha kell könyörtelenül feltárja az egyetlent, mely munkájának értéket és létjogosultságot ad: az igazságot.

Dr. Bruckner Győző.

Az ellenreformáció a Szepességen.

II.

A rekatholizálás munkája, melyet Hannacius és piarista rendje annyi eredménnyel kezdett és a polgári hatalom nagy buzgósággal folytatott, a lakosság részleges visszatérése mellett, az evangélikus templomok és iskolák erőszakos visszafoglalásában és a lelkészek, tanítók elűzésében érte el tetőpontját.

Az evang. templomok visszafoglalási éveinek sorrendje a következő:

1615: Grezda, Hobgarten, Új-Lubló, Ruzsbach.

1638: Csötörtök, Kápolna, Domány, Dubrava, Káposztafalu, Szentély, Polyanócz, Mindszent, Zsegva.

1640: Új-Béla, Fridmann, Haligócz, Hanusfalu, Kacsvíz, Kropach, Dunajecz, Alsó-Lap, Lechnitz, Mátyásfalva, Nedecz, (szepesi Magura), Vittkócz.

1642: Körtvélyes.

1661: Olcznó.

1667: Velbach szept. 24.

1671: Csötörtöki templom; Gölnitzbánya, Jaurnik, Káposztafalva, templom okt. 5.; Kluknó, Odorin, Remete, Richno, Stoosz, Szomolnok, Svedlér.¹

1672: Ábrahámfalva január hóban, Farkasfalva szintén január hóban, Hozelec ugyanakkor, Hunfalu szintén akkor, Mérfalva, Kurimpán, Nagy-Lomnitz, Müllerbach, Pálnafalva, Szepes-Sümegeh, Svabócz, Nagy-Szallók, Szent-András, Mákfalva, mind január hóban.

1673: Busócz, Grenicz, Késmárk szept. 24., Kravjon, Krich, Kropach jún. 5. Kubach, Holló, Lomnitz, Kis-Lomnitz, Maldur, Markusfalu aug. 14, Merény, Savnikfalu, Savnik-

¹ Ez évben jelent meg Bársony püspök irata: „Veritas toti mundo declarata, Sacram Caesaream Regiamque majestatem non obligari ad tolerandos in Ungaria Lutheranos et Calvinistas... Cassoviae 1671.

kastély, Szent-György, Nagy-Eőr, Teplitz aug. 18, Topportz aug. 19, Vidernik, Gergő aug. 30.

1674: Durand, Felka, Igló, Leibitz, Lócse, Matheócz, Ménhárd, Poprád, Ruszkin, Sztrázsa, Szepes-Béla, Szepes-Olaszi, Szepes-Szombat, Szepes-Váralja.¹

Miképen a templomok visszafoglalása a piaristák buzgóságának tulajdonítható, úgy az ev. lelkészek kiűzetése is az ő művek volt a Szepességen.

1670-ben a szepesolasziak követséget küldtek Lancutba Lubomirszky herceghez, a szepesség kormányzójához, hogy szüntesse be az olaszi r. kath. vallásgyakorlatot, mely által érdekeiket veszélyeztetve látták. De a mint Hannacius ennek neszt vette, azonnal a hercegnél termett és az olaszi lutheránusok törekvését oly sikeresen ellensúlyozta, hogy a terükből semmi sem lett.

Hannacius 1671-ben is megfordult Varsóban és Mihály lengyel királytól kieszközölte a r. kath. valláskiváltságot az 1671-ik évi június 24-én kelt nyílt parancsban, a Privilegium pro libero exercitio catholico in XIII Oppidis Capitaneatus Scepusiensis P. P. Piarum Scholarum.

Lubomirszky enyhébb felfogásával egyet nem értvén, Hannacius 1672-ben megint Varsóba sietett a királyhoz, a piaristaházat felingerelte, a pápai nunciust informálta és az országgyűlés színe előtt elbeszélte az olaszi esetet, hol a r. kath. vallásgyakorlat zavartatott meg. A király maga kimondta a r. kath. vallásgyakorlatra nézve, hogy igenis támogatni, fentartani, előmozdítani és meg fogjuk védelmezni a r. kath. vallás kiváltságait. (Protegemus, conservabimus promovebimus et vindicabimus). És midőn a tárgyalások közben Hannaciustól kérdezték, milyen elégtételt kíván, azt felelte: *hogy a lutheránus prédikátorokat távolítsák el, a templomokat foglalják vissza és ismerjék el a piaristák misszionárius érdemeit.*

Az országgyűlés feloszlásával 1672-ben márczius 11-én Hannacius attól félt, hogy ügye megfeneklik; ezért a királytól új nyílt parancsot eszközölt ki, melyben a többek között hangsúlyoztatott, *hogy az ev. papokat el kell távolítani.* Ez volt a piarista misszionárius főtörekvése, mely utoljára sikerült is.

Pozsony példájára Szepesváralján Bársony György nagyváradi püspök és szepesi prépost elnöklete alatt törvényszéket szerveztek lengyel és magyar tagokkal és egyenlő részben.

¹ Informatio de Principio vindicatarum Ecclesiarum XIII oppidorum in specie cura et labore R. R. Patrum Scholarum piarum Collegii Podoliniensis. Anno 1671. Szepes-Mindszenti Csáky-család levéltára.

E törvényszék elé 1674 április 24-én 41 ev. lelkészt és diakonust idéztek, a kiket azzal vádoltak, hogy a lázadás bűntényében részt vettek. A megidézett lelkészek közül senki sem jelent meg, de azért kihallgatás nélkül mindannyiját vétkesnek találták, in contumaciam elítélték, vagyonuktól megfosztották és Magyarországból, valamint a hozzátartozó részekből kitiltották mindnyájukat. A följánlott reverzálist senki sem akarta aláírni és így vagyonuktól megfosztatván, hiveik hó könnyeitől és áldásaitól kísérvé, Szepesbela mellett a Poprád-folyón tutajokra szállva, a Dunajeczen és Visztulán indultak szomorú száműzetésbe Németország felé.¹

A 13 szepesi városból száműzött lelkészek nevei és további szomorú sorsuk a következő:

Klesch Kristóf, szepesszombati lelkész Boroszlón át Szászországba vándorolt. Előbb a thüringiai Fraustadtban kapott alkalmazást, azután Erfurtban lett lelkész; mint ilyen meg is halt 1706 február 20-án.

Kuntz Károly lelkészegéd Szepesváraljáról Poroszországba menekült és nem sokára Thornban meghalt, hol az ottani Mariatemplom lelkésze Fellner temettette el a saját költségén.

Weisz Tóbiás poprádi és *Schwartz András* prázsai lelkész Danzig városában Petersen asszonyság házában találtak menedéket, hol általában a száműzöttek segínyt nyertek. A kiállott szenvedésekből és nyomortól megtörve mindkettő nem sokára meghalt és a jószívű asszony közös sirba temettette el őket.

Guendel Mihály iglói lelkész visszahuzódott Franken vidékre, azután Koburgba és Boroszlóba, honnan 1678-ban örökösödési ügyben Iglóra visszakerült. Német segédlelkésze Gramsius egy ideig Koburgban élt és azután a közel fekvő Geyerstadtban mint lelkész kapott alkalmazást. Az iglói fősegédlelkész, Schalak János megtörve Boroszlóban meghalt.

Klesch Dániel M. szepesolaszi lelkész sokat hányódott és szenvedett mint exuláns. Félévi fogság után hazájából távoznia kellett. Megfordult Danzig, Chur-Brandenburg és Lipcse, valamint a Hansa városokban. Jénában iskolaigazgató volt. Azután Weissenfelsre került. Hollandi útjai után a szászországi Heldburgban lelkész és superintendensállomást kapott. Segédlelkésze Schratzinger János Boroszlóban lett conrector, később Fraustadban rector.

¹ A XXIV. kir. plébános testvérelete és a reformáció a Szepes-ségen. Irta: Hradzky József, szepesi kanonok stb. A szerző sajátja. Miskolcz Wesselényi Géza könyvnyomdája 1895.

Noscorius Mihály felkai lelkész és esperes Lengyel- és Poroszhonba vette útját és Danzig, Königsberg és Thorn város jóltevőinek alamizsnájából élt. A számkivetést megunva Kés-márkra visszakerült, hol meg is halt. A hír, hogy itt téritvényt aláírt volna, történelmileg nincs bebizonyítva, csak arról írt alá kötelezvényt, hogy lelkészi hivatalt többé nem fog viselni.

Langsfeld Keresztély matheóczi lelkész a számkivetés szomorú ideje alatt feleségével és gyermekeivel Boroszlóban tartózkodott és meghalt mint pácza falvi lelkész, hová a vallásszabadság visszaszerzése után visszatért.

Fontanus János bélai lelkész előbb Boroszlóban, azután Strehlen községben talált ellátást, hol az ottani lelkésznel segédkezett és 1677-ben nyomorúságos életét be is fejezte. Segédlelkésze Poprádius Ádám feleségével és gyermekeivel Boroszlóba menekült és a vallásszabadság idejében Bártfán diakonus lett.

Ebcard Ábrahám leibitzi lelkész beteges gyenge ember családjával nagy gondok közt Boroszlóban élt, hol 1682 július 20-án nyomorúságos életét be is fejezte. Grosz János segédlelkésze szintén odamenekült; midőn azonban az exulánsok száma ott igen nagy volt, Lengyelországba folytatta útját, hol Reichel nevű lelkésznel talált ellátást.

Heutsch Fülöp Ménhardon lelkészkedett, és fiával Boroszlóba költözött, hol a Magdolna-templom Hermanus nevű lelkészénél mint diakonus alkalmazást nyert. 1682-ben Thököly Imre oltalma alatt ismét visszatért Magyarországra. Kassán lett lelkész és az öt szabad királyi város superintendense.

Geuthner Mihály durándi lelkész elbűjt Szepesváralján a Geuthner-féle ház egyik sötét kamarájába, hol nyolcz évig elrejtve élt és a sötétségben teljesen megvakult. Az ev. istentisztelet helyreállítása után Szepesváralján prédikált. Midőn ott meghalt, a szepesi káptalan eltiltotta a tisztességes eltemetését a temetőn, miért is a szerencsétlen ember egy magánkertben találta örök nyughelyét.

Almer Pál mint lelkész Ruszkinon elköltözött az ellenreformáció viharában. Boroszlón át Wittenbergába utazott, hol lelkészi állomásra juthatott.

Albiny András, tót segédlelkész Spepesolasziban, szintén Boroszlóban időzött és Kielben találta sirját.

*

A piaristák nem elégedtek meg a Szepesség visszafoglalásával, hanem Zólyom megyére is kiterjesztették téritési munkájukat, melyben gróf Collalto Mátyás, a horvátok ezredese hathatósan támogatta. Schultz János, a beszterczebányai kamara

prefektusa figyelmeztette Hauzanka Miklós piarista superiort, hogy a lipcei uradalom területén két prédikátor meghalt és azért küldjön rögtön öt, vagy legalább három tótul tudó rendtagot az üresedésben levő parochiák elfoglalására. Hauzanka sietett megragadni az alkalmat és két privigyei piarista klerikussal útnak indult. 1673-ik évi október 6-án a kamarai tisztek bevezették a jövevényeket a parochiába. Fr. Emericus a garampéteri plébániát foglalta el, melyhez tartoztak Garamszentmiklós és Jeszenye, Fr. Venceslaus pedig a lopérit; Hauzanka Garamolaszván telepedett le, abban a reményben, hogy Breznóbányát visszatéríti (propter spem Brizna occupandae). Most Collalto fegyveres erővel lépett fel és elfoglalván az úrvölgyi evangélikusok templomát, rögtön Breznóbánya ellen indult és október 20-án Hauzankának átnyujtotta a templom kulcsait. Sok akadály és nehézség után végre Szelepcényit is megnyerték, hogy az investitúrát megadta Hauzankának Breznyóbányára; P. Simont pedig a péteri, szabadi és lopéri egyházakba ültette be, ki azonkívül megtérítette a lencsházai és feketegarami fatelep két tisztjét, az öreg Taxner Dánielt és Poll Mátyást. Schultz ráparancsolt a másik két tisztre, Pósch Mátyásra és Taxner Jeremiásra is, hogy a legközelebbi vasárnapig vegyék fel a katolikus vallást, mert különben elbocsátja őket a kamara szolgálatából.

A Szepességből jól ismert Hannacius nagy agilitásával itt is újból kezd szerepelni. 1674 augusztus 16-án foglalta el a garampéteri parochiát, melyhez még Lopér, Jeszenye és Felsőszabadi tartoztak. Mivel Hauzanka Breznóbányán nem tudta magát megkedveltetni, a piarista atyák magát Hannaciust küldték ezen fényes, befolyásos és jövedelmező állásba, hol a buzgó páter csakhamar ki is vitte, hogy az 1676-ik évi restauráció alkalmával csak katolikusok választassanak meg a városi hivatalokba.

Hannacius a kurucz mozgalmakat is figyelemmel kísérte és kivitte, hogy novemberben a város császári helyőrségét 300 katonával felemelték. Az ő közbenjárására Kollonics a városnak nyolcz ágyút küldött és azonkívül megígérte, hogy kieszközli a királytól, hogy a város 400 forintnyi accisája a falak kijavítására fordíttassék.

1678 január 31-én Hannaciust Germani János váltotta fel a breznyóbányai superiorságban, ő pedig visszakerült Peteribe. Ezalatt Thököly hadai előzönlötték a bányavárosokat. Hannacius intézkedett, hogy a környékbeli egyház értékesebb tárgyai Besztercebányán helyeztessenek biztonságba. A kurucz mozgalmakban Privigye a piaristaházzal együtt sokat szenved-

dett. A piaristák ugyan biztos helyekre menekültek a kuruczok elől; de házuk rommá lett. Breznóbányáról is szomorú hírek jöttek. A piaristák alig mertek a városban mutatkozni, vidéken még nagyobb bajban és veszélyben forogtak. A többi missziókat is elveszítették és vagy Murányvárába, vagy Podolinba menekültek. Távozásukkal a protestantizmus egy ideig mindenütt új életre kelt.

Thököly Imre szerencsecsillaga elhomályosodása után, Hannaciusnak első gondja volt, hogy Zólyom, Nyitra és Bars-megyében a kath. missziókat helyreállítsa, mi már most könnyebben sikerült, mert az út már meg volt törve és csak a régi visszaemlékezéseket kellett újból feleleveníteni. Privigye, Nyitra, Tótpróna, Galgócz, Felfalu, Bajmócz, Ujbánya, Breznóbánya, Kistapolcsány stb. Hannacius sikeres fáradozásából újból a r. kath. hatalom alá kerültek.

Midőn II. Rákóczi Ferencz a szabadság zászlaját kibontotta, a protestánsok újból lélekzetet vehettek és berendezkedtek vallásuk szabad gyakorlására. Hannacius már ezt nem gátolhatta meg. Mint megtört, beteg ember visszavonult és Privigyén 1710 június 1-én mult ki az élők sorából.

A felsorolt adatok kétségtelenné teszik, hogy Dunáninnen és különösen a Szepességen Hannacius vezetése alatt a piaristák voltak az ellenreformáció kezdeményezői és legelszántabb és legbefolyásosabb végrehajtói.¹

¹ Hannacius Ferencz (Fransiscus a S. Venceslao e S. P. S.) élete. Írta: Friedrich Endre dr. kegyesrendi tanár. Pósa könyvnyomdája. Veszprém, 1906.

Weber Samu.

T Á R C Z A.

Belmissiói levelek.

(A rabsegélyző-egyletek.)

Legutóbbi levelemet „a fogháztársaságok“ czim alatt irtam, de most, ugyanazt a tárgyat fejtegetve tovább, „rabsegélyző-egyletek“ czimet adok annak, és pedig azért, mert itt már hazai viszonyainkra is tekintettel fogok lenni, és hazánkban e társaságokat mindig csak az utóbbi néven nevezik.

Mint a keresztyén kultúra, mint a keresztyénség lelkére támaszkodó vallás és emberszeretet hatalmas vívmánya áll az én lelki szemeim előtt ez egyletek létezése és munkája. *Fry Erzsébet*, a nagy angol quäker asszony, éppen a fogházakban gyötrődő lelkekért való szent buzgalmában ejté ki emez örök-szép szavakat: „Charity to the soul is the soul of charity“ = „a lélek szeretetében áll a szoretet lelke“.

Egy magasrangú német főúr, *von Schoenaich-Carolath Emil* herczeg, „A szabadonbocsátott foglyokat gondozó német segélyegylet“ nagyválasztmányának tagja, „Egy laikus gondolatai a foglyok gondozásáról“ czim alatt egy lelkes, meleg hangon irt füzetet adott ki, melyből néhány gondolatot ezen-nel átveszünk.

„Oldalt a városoktól, melyekben az ezerhangú életküzdélem moraja hangzik, emelkednek a masszív, téglavörös színű czella-fogházak hosszára nyúlt falai. Ott élnek tompultságban, gyűlölködésben, Istennel való haragban, csirázni kezdő örületben, de bűnbánatban és töredelemben igen ritkán, a foglyok százai. Ne kérdezzük, hogy abból a szenvedésből, melyet a sötét, a rideg épülettömbök rejtegetnek, mennyi része van a saját véteknek, hanem állapodjunk meg abban, hogy közös adósságról van itt szó, mert mi emberek szavatosok vagyunk

egymásért. Bizonyos dolog az, hogy minden fogház kapuja fölött ennek a felírásnak kellene állania: „A bűn az emberek romlása“, vagy ennek: „Istennek malmai lassan, de biztosan őrlnek“, — de, fájdalom, a sötét kapu fölött, bár emberi szemnek láthatatlanul, valamely egészen más felírás van, mely a bennlakók legtöbbször nézve lezúzólag, könnyörtelenül hat: „Kik ide beléptek, mondjatok le minden reményről“ A magános zárkában, a hosszú, álmatlan éjszakákon a lágyabb, jobb természeteknél bünbánat és kétségbeesés, a feleség és a gyermek utáni vágyakozás sokszoros hatalommal lép föl. És ez emészti az életet, és ez gyöngíti azt a kezet, melynek gyapjút kell tépnie, és ez a kosárfonásnál összeszorítja a mellet. A nem-kielégítőleg végzett munka a szűkös, grammokig kimért eledel megvonásával jár. Úgy látszik, mintha e legyöngült embereket éhező kúrával akarnák erőhöz juttatni . . . A betegek, kiknek baját nem ismerték föl kellő időben, nehéz fegyelmi büntetések alá vetik. Sok foglyon aztán megkönnyörl a gyors lefolyású aszkór. Másokat meg annyira eltompít a folyton egyforma foglalkozás, hogy az idő fogalma egészen kirepül gondolatuk világából . . . A könnyebb bűnösöket egybezárják nagy gonosztevőkkel, kik dicsekednek a maguk javíthatatlanságával, s kiknek örömeire szolgál az, ha a még romlatlan lelkeket a maguk moráljának mélyeire vonhatják alá.“

Ilynemű részletes fejtegetések után a német herczeg még ezeket mondja: „A büntetésnek nem kell a bosszúállás jellegét hordoznia magán. Javításra, gyógyításra kell annak törnie; a szabadsággal együtt nem szabad annak az egészséget is elvennie, s a társadalom részére ne egy lelkileg és testileg összetört individuumot, hanem egy, visszaesések, az életküzdelem hullámverése ellen megerősített embert adjon az vissza . . . A keresztyénség nevében megállást és visszafordulást kell itt parancsolni. Ezer nyelvnek kell fölharsannia, mely mind reformért kiáltson. Emberietlen dolog úgy hajtani végre a büntetést, hogy az, a helyett hogy nevelne és erősítene, még inkább kárt okoz“.

Majd azt mondja el a füzet írója, hogy a szabadon bocsátott foglyokkal, kik közül többen, a mennyire ezt emberi szem láthatja, teljesen megjavulva hagyták el a fogházat, mily ridegen bánik a német társadalom jórésze, s nem fogadván fel óhajtott és keresett munkára, könnyörtelenül visszataszítja a bűn útjára.

Ilyen, és ehhez hasonló gondolatok, a minöket ez a német herczeg leír, indították már a humanitás egyes barátait,

úgy a művelt külföldön, mint hazánkban is a *rabsegélyző-egyletek* felállítására.

Nagy keresztyén munka ez, a melynek értékét csak azok kicsinyelhetik, kik fogházat belülről még sohasem láttak, a kiknek az abban folyó életről távoli fogalmuk sincsen. Minden ott járatos ember tudja, hogy a fogházi élet mennyire megszűri az illetőket: a szelidet, a jámbort sokszor elvadítja, a béketűrő lelket zúgolódóvá, az erőset gyöngévé teszi. Az embert a maga eredeti lényegéből teljesen kiforgatja. Ez egyletek tehát mindenekelőtt a lélekgondozás fönséges nagy munkáját tartoznak végezni.

Hogy mit tekintenek ma a rabsegélyző-egyletek *czélja* gyanánt, arra jó feleletét találunk az általunk keletkezésében és eddigi fejlődésében részletesen ismertetett „*Rajna-weszfáliai börtöntársulat*“ alapszabályainak következőleg hangzó 2. és 3. §-aiban:

„2. §. Célja az államtörvényekkel egybehangzólag előmozdítani a rajnai tartományban és Weszfáliában levő fogházakban letartóztatottak erkölcsi javulását, és pedig úgy fogságuk ideje alatt, mint szabadon bocsáttatásuk után, az által, hogy mellőzni akar minden rájuk ható káros és szaporítani törekszik minden javukra szolgáló jótékony behatást.

3. §. E végből kötelességének tartja, hogy

1. szükség esetén, az egyházi hatóságok megkérdezésével s az állami magasabb hatóságok által való megerősítés után a fogházakban mindkét keresztyén (protestáns és a római katolikus) felekezetből való foglyok részére saját házi lelkészek beállításáról gondoskodják és azokat díjazza;

2. a foglyok osztályozását előmozdítsa, s az által, valamint azzal, hogy

3. az illető felekezetekhez tartozó fogházi lelkészek közvetítésével a Szentírást és más hasznos és vallásos könyveket a foglyok kezébe adjon s ezeket jótékonyan képezze és lelkileg foglalkoztassa;

4. a fogság ideje alatt testi foglalkoztatást adván, a hol az szükséges, segítőkezet nyújtson;

5. a szabadon bocsátottaknak előre tisztességes keresetforrásokat nyisson, és őket megfelelő viszonyok közé helyezze, hogy ez által, valamint egyes, keresztyén érzelmű egyének felügyelete által őket az új bűnökbeeséstől megóvja;

6. a bűnök és vétkek elleni küzdelem és megóvás egyetemes érvényű feladatában közreműködjenek.“

A fentebbi alapszabályok pontjai közt nem látjuk különösebben kitüntetve azt, hogy a „*Rajna-weszfáliai börtön-*

társulat" a letartóztatásban levő foglyok családait is segélyezné, de ha átnézzük kezünkben levő, 79-ik évi, 210 lapra terjedő hatalmas jelentését, látjuk, hogy e társulat erre a munkára is nagyon nagy súlyt helyez.

Határozottan kifejezi az egylet ily célját is a „szászországi és anhalti börtöntársulat” alapszabálya, mikor azt mondja, hogy e társulatnak célja „minden, működésének területén már meglevő, vagy még ezután létesítendő, a foglyok és szabadon bocsátottak és ezek családjainak gondozására irányuló tevékenységet, minden vallásfelekezeti különbségre való tekintet nélkül, kiegészíteni és előmozdítani, és a büntől s vétéktől való megóvásra tekintő minden törekvést támogatni”.

Vessünk egy pillantást túl az Atlanti-óceánou a „Newyorki fogháztársulat” utolsó, 61-ik évi jelentésébe is, melynek 1846 május 9-én Newyork állam szenátusa által megerősített alapszabályainak I. artikulusa így hangzik:

„A társulat céljai ezek legyenek:

1. a foglyok állapotának javítása, akár vizsgálati, akár végleg elítéltek legyenek azok, vagy akár mint tanúk tartásának őrizet alatt;

2. a fogházi fegyelem és foglyok gondozásának javítása, úgy egyes városokban, mint kerületekben és államokban is;

3. megjavult foglyok szabadon bocsátatása után ezek támogatása és buzdítása az által, hogy segélyt nyujt nekik a tisztességes megélhetés eszközeinek megszerzésére, és támogatja őket javulási törekvéseikben”.

Lássuk már, hogy a foglyok gondozásának, tehát anyagi és lelki segélyezésének munkáját milyen eszközök igénybevételével végzik az egyletek?

Eszközei ennek:

1. *a rendszeresen tartott istentiszteletek.* Az állami felsőség ma már úgy hazánkban, mint a művelt külföld minden részében gondoskodik arról, hogy a fegyházakban és nagyobb börtönökben, külön csak e célra, folytonos szolgálati kötelezettséggel beállított rendes lelkészek, a törvényszéki fogházakban pedig például a gyülekezeti lelkészek, vagy lelkészjellegű helybeli egyének vagy minden vasárnap, vagy időközönként, de mindenesetre tartsanak a letartóztatottak, az immár elítélt foglyok számára istentiszteleteket. Minden ilyen lelkésznek, ha ugyan érti a maga dolgát, tapasztalnia kell, hogy mily nehéz epekedéssel várják az ő szerencsétlen hallgatói a váltság, a szabadság evangéliuma hirdetésének óráját, hogy mily buzgó odaadással énekelnek, imádkoznak, s lesik a hirdetett ige szavait! Itt láthatja meg a lélekbúvár

legjobban, mily igaz az a tétel, hogy szerencsétlenségének bánatos óráiban a bűnös ember lelke könnyen megtörik, és kész Istenének trónja elé járulni, kiról, míg a világ forgatagában élt, oly igen nagyon megfélekedett.

2. *A magán lelkigondozás.* Fölséges tér nyílik meg itt a lelkipásztor előtt; hiszen az a bűnös olyan szavakat, a magábatérités, a bűnbánatra, töredelemre hívás, és sorsába való benyugtató szavait talán sohasem hallhatta, a büntető intézetben senkitől nem hallja, a minők lelkipásztora ajkairól szállanak ő hozzá. Ha mostani szomorú sorsának képében eszébe juttatjuk elvesztett szabadságát, esetleg azokat, kiket elhagyott: feleségét, gyermekeit, kikre bűnével és büntetésével szégyent hozott: a sajgó fájdalom, az emésztő bánat, s ezzel bűnei megbánásának érzelmét költjük fel szívében, javulásra indítjuk őt, s lelke segítőzésének Isten-áldotta munkáját végezzük.

3. *A fegyházi iskola.* Fontos munkát végeznek a fegyházi iskolák, ha tudjuk, hogy mily nagy számát teszik ki az elítélteknek a teljes analfabéták, a kiken tehát ugyancsak beteljesedett a bibliai mondás: „elvész a nép, mely tudomány nélkül való“. Rendszeres menetű iskoláztatásról természetesen szó sem lehet ott, hol folyton új és új elemekkel szaporodik a tanítványok serege, s hol időközben is, ha megnyílik az illető előtt a fogház ajtaja, az iskola ajtaja meg örökre bezárul: és mégis ez iskolák igen sok esetben hatalmas sikerrel munkálnak egy-egy hosszabb időre ítelt, s magát a fogházban megemberelt egyén szellemi és így lelki életében is, kik a mindjárt említendő könyvtári könyvek igénybevételével is sokkal többet megtanulnak fogságuk ideje alatt, mint a megnyit a fegyházi iskola nekik a vallás, az írás, olvasás, számolás, anyanyelv, éneklés és egyes közhasznú ismeretek megtanítása által nyújtani képes.

4. *Könyvtár.* A foglyok szellemi képzésének, s így közvetve való javításának munkájában megbecsülhetetlen szolgálatot teljesít a könyvtár, a melyben a megfelelő számú Bibliákon, énekes- és imádságoskönyveken kívül a legkülönbözőbb építő, oktató és szórakoztató tartalmú könyvek találhatóak. E könyvtár rendszeren a fegyházi lelkész felügyelete alatt áll, a ki gondoskodik arról, hogy a munkaszünetek idején, különösen pedig ünnep- és vasárnapokon minden, az után vágyakozó fogolynak valamely olvasmány legyen a kezében, a mely míg szellemileg képezi, lelkileg nemesíti, egyszersmind elvonja őt szomorú, bántó, avagy akár gonosz gondolataitól, s áldásos útravalóval látja el kiszabadulása idejére.

5. *Munka.* Ma már bizonyos, nem túl hosszú idő letelével munkát adnak minden fogoly kezébe. E rendelkezésnek erkölcsi, lelki és anyagi fontosságát teljesen fölösleges részletesen fejtegetnünk. Nagyon sok foglyot a tétlen léhaság útjainak keresése juttatott szomorú sorsára, s ha munkátlan egyedüliségre kárhóztatva, lelkének minden erejével vágyakozik valamely kézi foglalkozás után, meg kell akkor ismernie a munka áldásos, erkölcsi voltának nagy tudományát is, a mit ha a fogházból kivisz magával az életbe, az a fogház jó iskola volt az ő egész életére. A fogházakban végzett munkák a tanultabbaknál irodai, az arra alkalmasoknál kert, részben mezei munkákban állanak, s megfelelően a büntető intézet természetéhez, berendezkedéséhez, vidéki állapotához és szükségéhez alkalmazkodva, rendszerint a következők szoktak lenni: szabóság, cipész, takács, könyvnyomdász, könyvkötés, szivargyártás, asztalos, lakatos, kosár-, nád- és szalmafonás, hálókötés, dugasz, harisnyakötés, bőrdöntés, takácsmunkák, női kézimunkák, tollfosztás. Végzett munkáik mennyisége arányában a foglyok valamelyes kereseti jövedelemben, munkajutalomban részesülnek.

6. *A foglyok családjainak segélyezése.* Kétszeresen elhagyottak, sokszor az árvánál árvábbak a foglyok szegény, anyagi szükségekkel küzdő családtagjai, kik a legtöbb esetben a kenyérkereső családfőt vesztik el és pedig néha évekre is, s kiket az előítéletes világ, igen gyakran teljesen hibájok nélkül, megvetésével, mellőzésével is sujtol. Fölséges belmissziói munkája már a rabsegélyező egyesületeknek az, ha, a hol arra tényleg szükség van, anyagi támogatására siet az elhagyottaknak, az árváknak, s jobb kezével bizonyos mértékben visszaadja ezeknek azt, a mit a sujtoló igazságszolgáltatás balkeze elvett tőlük. A rabsegélyező egyesületek ezzel a samaritánus munkával törölnek le legtöbb könnyet, s enyhítik a fájó sóhajok keservét.

7. *A szabadon bocsátott foglyok segélyezése.* Nem írjuk le részletesen alkalmazott szinnekkel azt a lelki állapotot, melyben a szabadulásukhoz közelálló, vagy az épen kiszabadult foglyok közül a legtöbbben vannak; nem ecseteljük a lelki vívódást, melyet annak át, meg átgondolásában küzdenek, miképen fogadják őket a hozzájuk tartozók, régi barátaik, ismerőseik, a társadalom, hogyan állanak újra lábba, hol találnak kenyéradó keresetre? A belmisszió az újabb időben épen e munkára helyezi a legnagyobb súlyt; arra, hogy újra emberekké tegye azokat, kik emberi méltóságuk képét bűneik s ezek büntetése miatt meglehetősen elveszítették.

A segélyezés e módja nagyon különböző, a mennyiben állhat az abban, hogy

a) a kiszabadult fogolynak költséget adnak, hogy azonnal haza utazhassék övéihez;

b) arra adnak neki pénzt, hogy munkaeszközöket szerezhessen be, hogy így nem állván tanácstalan tehetetlenségben, azonnal munkához foghasson, s így az új kísértetbe jutás veszélyétől lehetőleg biztosítva legyen. Sokszor maga az egylet vásárolja meg részére a munkaeszközöket;

c) az egylet által fenntartott rabmenházban helyezik el, hol ellátása mellett pénzért is, az egylet részére dolgozik addig, míg valamely rendszeres alkalmaztatást talál magának;

d) egy, e célra felállított irodában helyezik el az arra képesítetteket, melyben ügyvédi s más irodák részére másolják az egylet által beszerzett irnivalókat;

e) közegei által elhelyezi az egylet a munkásokat egyes, erre vállalkozó, kiszabadult foglyokat alkalmazni kész iparosoknál, műhelyekben, gyárakban;

f) egymástól távol fekvő vidékeken munkálkodó egyletek kicserélik egymás pártfogoltjait, hogy ne térjenek ezek vissza régi bűneik színterére, hanem az új környezetben, ismeretlen emberek között emeltebb fővel forgolódhatván, inkább képesek legyenek maguknak tisztességes existenciát teremthetni;

8. más földrészekre, leginkább Észak- vagy Dél-Amerikába küldik ki az egyletek a maguk segélyezettjeit, miután ottani ügynökeik által előbb alkalmazást találtak számukra.

*

Íme, nagyjában ezekben áll a rabsegélyző egyletek belmissziói munkája. Enyhíteni a lelki, a szellemi, az erkölcsi, az anyagi nyomort; száritani a fájó könnyeket: ezt teszi e munka, és ez nem más, mint a szó legteltjesebb értelmében vett belmisszió.

Tárgyalásom lehető teljessége szempontjából el kell még mondanom, hogy alig van a földi világnak olyan, a modern judicatura alapjára helyezkedett keresztyén állama, vagy legalább itt Európában alig van olyan számbavehető állam, melyben, és pedig nagy számmal ne volnának rabsegélyző, egyletek, melyek midőn nemzetközi kongresszusokon is többször egybeültek már, egy-egy állam területén mely, hogy vállvetett erővel nagyobb sikert biztosíthassanak a maguk működésének: központi szervezeteket állítanak fel, a melyek az egyes egyletek autonóm működését teljesen érintetlenül hagyva, csak arra törekeshnek, hogy a meglevőket sikeresebb munkára buzdítsák, s új egyleteket szervezzének.

Németországban egy, 1895-ben kiadott miniszteri rendelet kívánatosnak tartja minden, vagy legalább is több provincia területére egy-egy központi szerv felállítását, s 1897 óta a berlini Vereint tekintik meglehetősen ilyen szervnek, de pl. Bádennak is van ilyen vezérlő szerve, mely több mint 60 egyletet irányít; az előbbi levelünkben részletesen ismertetett rajna-westfáliai börtöntársulatot pedig több mint 80 fiókegylet ismeri el vezérlő szervének.

Franciaország 120 rabsegélyző-egyletének Párisban van a központja; a *belga* egyesületeknek Brüsszelben van központi irodájuk; a *hollandokénak* Amsterdamban, a *dánokénak* Kopenhágában, a *svédokénak* Stockholmban, az *angolokénak* Londonban. Állítottak fel ilyen szerveket Finnországban, Svájcban, és az északamerikai Egyesült-Államokban is.

A nagy *Oroszországban* mindössze 22 rabsegélyző-egylet működik, de ezek nincsenek egymással semminemű szervi összeköttetésben; a velünk egybefűzött *Ausztriában* sincsen központi szervezet a rabsegélyző-egyletek részére, de 1867 óta, egy miniszteri rendelet alapján, az egyletek kötelesek évkönyveiket egymással kicserélni.

Hazánkban ma 22 rabsegélyző-egylet áll fenn, a melyek élén a legtöbb esetben — és igen helyesen — világi egyének állanak, s az egyletek a maguk eredetét, néhánynak a kivételével, a legtöbb szintén világi egyének buzgólkodásának köszönhetik. Szolgáljon az egyháznak és az egyház ez ügyéért lelkesülő férfiainak buzdítására az a történeti tény, hogy a világosság tűzcsóvját az e téren uralkodó mélységes sötétségbe — a mint azt láttuk — az egyház vetette bele, és az egyház e munkáról épen nem vette le ma sem a maga kezét.

A magyar rabsegélyző-egyletek ez évi szeptember havának 6-án országos kongresszusra-gyűltek össze Pécsset, hol sok lelkes beszéd hangzott el, s értékesnél értékesebb felolvasások tartattak, s hol a külföldi államokban fennálló központi szervezet berendezésének szükségét is élénken hangsúlyozták.

Adja Isten, hogy ez meglegyen! Adja Isten, hogy a rabsegélyezés ügyét ne a kicsinyesség szemüvegén keresztül, tehát ne úgy tekintse a társadalom, mint a humanitás túltengését, hanem mint olyan keresztyén kereseti munkát, a melyben ha megvan — a minthogy megvan — a humanitás lelkének minden melegítő sugara, de megvan benne az okosságának ama törekvése is, mely a gyöngéket erősekké akarja felnövelni, hogy minél kevesebb erőt kelljen önvédelmének munkájára fordítani.

Debreczen.

Csiky Lajos.

KÜLFÖLDI EGYHÁZI SZEMLE.

Külföldi egyházi élet.

Szocziálizálódunk. Hódít erősen nálunk is a szociális gondolat s vele együtt terjed a szociálizmus.

Már nemcsak az ipari és gazdasági munkások szervezkednek, hanem sorompóba lépett a szellemi proletáriátus is. A tanítók kezdették s a református lelkészek folytatták. Amazok a tanítói fizetésrendezés késedelmezésekor kezdettek szociálista hírokat pengetni és egy budapesti népgyűlésen ki is vallották a szociáldemokrata párt támogatási készségét. Az utóbbiak megalkották az országos református lelkészegyesületet — szakszervezeti alapon. Azonban tartunk tőle, hogy az ő támogatásukra aligha fogja a Tattersall a munkásság ezreinek gyülekezetét falai között látni.

A református lelkészegyesület jogosultságát mindig vallottuk s valljuk ma is. Még a szakszervezeti forma ellen — melynek szükségét az elnökség olyan ékesszólóan hirdeti — sem volna kifogásunk. De a mennyire a hazai és külföldi hasonló szellemű egyesületeket ismerjük, be kell vallanunk, hogy ez a mienk valami újszerű. A mi ORLE-nket illeti a dicsőség, a kezdeményezés dicsősége, a világ összes lelkészegyesületei között abban a tekintetben, hogy bár tudja, ismeri, sőt talán éppen azért, mert tudja és ismeri a szociáldemokratáknak a vallásra, egyházakra, egyházi szolgákra vonatkozó programpontját, egyenesen tőle kölcsönzi fegyvertárát, harcsmódot s propagandájának eszközeit. Cogit intrare omnes. Mindenkit belépésre kényszerget. Előbb szép szóval hívja azokat, kikben hajlandóságot lát a belépésre. Azután bojkottal fenyegeti a megátalkodott burzsoát s a csatlakozásra rest proletárokat. Végül kegyesen kilátásba helyezi, hogy a bojkottáltakat, ha „hibájukat belátva“ laudabiliter se obmise-

runt, mégis csak kebelére fogja zárni. Ez a „párttaktika“ — őszintén megvalljuk — nekünk nem tetszik. Az „osztályharczot“, ha már nem tud róla az ember letenni, legalább a lelkész mérsékeltebben hirdethetné.

A mi az ORLE céljait illeti: szerettük volna, ha kevesebbet markol. A külföldnek annyi virágzó, az egyház lelkipásztoraiból és buzgó világi híveiből alakult, sok-sok ezer tagot számláló egyesületei sem helyezkednek világbiró Nagy Sándor álláspontjára. Hagyján, hogy a lelkészegyesületek megkísérelnék az egész egyház, az egyházi társadalom, az egyházpolitika megannyi fontos kérdéseit complexumának kisajátítását. Az utóbbiak őszintén bevallják, hogy ők a lelkészek szellemi, erkölcsi s anyagi érdekeinek istápolását tűzik célul maguk elé, abban a reményben, hogy eme célok előmozdítása javára fog szolgálni az egyház és társadalom egyetemes érdekeinek is. Azért náluk az egyesület igazi rendeltetése nem pendantképen „végül“ jó, mint a mi ORLE-nknél, hanem egész őszintén előre helyeződik.

Végül nem lesz felesleges arra sem reámutatni, hogy eszközeik között a harc nem áll homloktérben. Mint lelkészek nem helyezkednek a diplomaták álláspontjára s nem háborúság kezdésével akarnak békét szerezni.

Hogy a lelkészek a maguk anyagi érdekeiről ott sem feledkeznek meg, azt már említettük. Íme, a német birodalmi lelkészegyesületnek szeptember 10—12. napjain Hannoverben tartott nagygyűlésén, az általános tárgyalások megkezdése előtt, az egyes porosz tartományi egyesületeknek képviselői gyűlése egyenesen a lelkészi fizetések rendezésének kérdésével kezdi meg tárgyalásait. Az elnökség ugyanis beszámol, hogy az egyházi főtanácshoz intézett beadványában azt kérte, hogy a lelkészi fizetés minimuma 2700, maximuma 6000 márka legyen s hogy közben háromévenként, hét fokozatban, emelkedjék a fizetés, míglen 21 évi szolgálat után a lelkész elérje a 6000 márkás maximumot. Említi az elnökség a többi kívánságok között, hogy a fuvarok, vagy ezek díjai ne legyenek felszámítható jövedelmek, — hogy a lelkészi állás, a javadalom emelkedése vagy csökkenése mértékéhez új osztályba soroztassék s hogy új lelkészi állomások is részesüljenek fizetésekiegészítésben. A gyűlés úgy ezen, mint az elnökségnek a lelkészek nyugdíjigénye emelésére, a lelkészi özvegyek és árvák gyámilletékeinek javítására vonatkozó javaslatát is tárgyalta s azokban határozott.

Hasonló természetű tárgyak közül emeljük még ki a következőket: felemelték szavukat amaz állítólag készülődő

törvénytervezet ellen, mely szerint a lelkészt egyházi főhatósága szolgálati érdekből áthelyezheti. Nyilatkoztak arra nézve, hogy a segédlelkészi állomásoknak rendes lelkészi állásokká változtatását mindaddig károsnak tartják, míg lelkészjelöltekben oly nagy hiány van, mint jelenleg. Megbeszélték a lelkészválasztási törvényt és eljárást. Kiemelték ama hiányokat, melyeket a törvényben az élet felmutatott s ezekre reámutatva, felhívták az egyházi illetékes hatóságok figyelmét az orvoslás végett szükséges intézkedések megtételére.

Ezek és némely más tárgyak a lelkészek anyagi s erkölcsi érdekeivel nemcsak kapcsolatosak, hanem tényleg a lelkészek eminens anyagi és erkölcsi érdekei.

Nincs tehát mit szégyenkezni a miatt, hogy a lelkészegyesület a lelkészek szellemi, erkölcsi és anyagi érdekeit képviseli első sorban. És nem kell más nagy, bombasztikusan előadott célok árnyékába elrejtteni nálunk sem.

Azonban, mint említettük, a lelkészegyesületek nemcsak fizetésrendezéssel, nemcsak az állás dekoruma kérdéseivel foglalkoznak. A már nevezett lelkészi nagygyűlésen beható megbeszélés tárgya volt a konfirmáció kérdése is. Ez alkalommal ugyan első sorban annak időpontjáról hoztak határozatot, de más alkalommal bőven tárgyalták annak előkészítését, a tanítás anyagát, terjedelmét, időtartamát. Beható megbeszélés tárgya volt, vajjon a papjelöltek katonai szolgálatánál a fegyveres szolgálatot nem kellene-e katonai lelkészek mellett s vezetése alatt végzendő kórházi, fogházi s laktanyai lelkipásztori szolgálatra átváltoztatni. S a lelkészek egyesülete kimondotta, hogy a haza és a lelkészi kar tekintélye érdekében állónak tartja, hogy a papjelöltek, felavatásukig, tényleges katonai szolgálatot teljesítsenek s csak ha felavatásuk után hivattatnak be, akkor legyenek mentesek a fegyveres szolgálat alól.

Több határozatot hoztak, melyek az egyházi s a néppellett állanak kapcsolatban. Tárgyalták az ausztriai protestáns mozgalomra tekintettel azon kérdést, hogy miképen lehetne az ausztriai protestánsok, különösen az újonnan alakult gyülekezetek lelkipásztori szükségletét akár egy, éppen Ausztria számára állítandó szeminárium útján fedezni. Megbeszélés tárgya volt a husvét mozgó ünnepének bizonyos napra való leszögezése. A népjóléti intézmények központi vezetősége számára segílyt szavaztak meg. Sőt foglalkoztak ezeken felül még egy egyházpolitikai kérdéssel is, t. i. azzal, hogy a vallások védelmére minő büntetőjogi intézkedések volnának célirányosak.

Íme nagyjából egy nagy birodalmi lelkészegyesület tár-

gyalásai a közelmúltból. A tárgyak mutatják, hogy lelkész-egyesület közgyűléséről van szó. De még inkább mutatja a tárgyalások folyamata, a határozatok, illetőleg már az előterjesztések hangja. A lelkészegyesület valóban lelkészek egyesülete. Több ilyen vidéki és országos egyesület tárgyalásairól olvastunk már. Láttuk nem egyszer, hogy a szenvedély olykor-olykor még a lelkészben is uralkodik az emberen, de arra még példát nem olvastunk sehol, hogy az elnökség előterjesztése vád és riadó legyen az egyházi hatóságok ellen. Pedig öreg egyesületekről van szó, melyek sok vészes, viharos napokban védték tagjaik és az anyaszentegyház érdekeit. Mivé is lettek volna, ha már születésük perczétől fogva fegyvert támasztanak saját dajkájuk, egyházuk, hivatalos képviselője ellen?! Lehet, hogy mint egyesületek fennállának, de azt ugyan senki sem hinné el, hogy ezek a tartományi vagy országos egyesületek *lelkészek* egyesületei.

Vannak a külföldön a sok mindenféle egyesületek között olyanok, melyek éppen nem lelkészi egyesületek, de a melyekben a lelkészeknek igen jelentékeny szerepük van s a melyeknek céljaiból egyeseket nálunk, hol az egyesületi szellem nem oly élénk hogy azok számára megfelelő egyleteket létesíthessünk, igen sikeresen lehetne az ORLE céljai közé besorozni. Különösen kiemeljük e tekintetben a belmissziói egyesületeket.

A mi ORLE-nk céljai között ott olvassuk: „különösen az egyháztársadalmi munka felkarolása által a református egyházi élet valláserkölcsei és anyagi felvirágoztatása“, t. i. célja az egyesületnek. No hát ezen a ponton igen jól lehetne bekapcsolni a lelkészek tudományos és gyakorlati továbbképzésének ügyét s az utóbb említetttel kapcsolatban a lelkészek belmissziói munkásságának megalapozását.

Sokszor használjuk magunk is az „egyháztársadalmi munka“ kifejezést. De be kell vallanunk, hogy a kifejezés alatt rejlő fogalom elasztikusabb, mint bármely Reithoffer-féle pneumatik. Az egyesekkel törődő kezdetleges belmissziótól, sőt az egyszerű jótékonyági munkától elkezdve az evangéliumra ütő szociálista agitációig minden belefér ebbe a kijelentésbe, hogy „egyházi társadalmi munka“. Író, szónok azért használhatja, mert egyéb mondandóiból kitűnik, hogy mi is legyen szerinte in concreto az a bizonyos munka. De egy alapszabályban ezt az Andromeda ködföltöt odaállítani s hívni eme „szép fényes hajnalcsillag után“ — kissé naiv dolog.

Az egyháztársadalmi munkának legtágabb, s az egyház által elfogadható köre: a belmisszió. Ezelőtt egy évvel még nem mertük volna ezt állítani, de mióta a belmisszió szülötte

földjén s hazájában a 34-ik belmissziói kongresszus esseni gyűlésén kijelentette, hogy a nemzeti szellemű s keresztyén lélektől áthatott munkásmozgalmat az egész népélet erősítésére és gyógyulására alkalmas folyamatnak s támogatandónak tartja és ilyennek elősegítését feladatai közé sorolja: semmi kétség sincs az iránt, hogy a belmisszió az egyháztársadalmi munka fogalmát is magában foglalja s így ennél teljesebb.

Különben e folyóirat olvasói előtt nem kell hangsúlyoznom, hogy a belmisszió már szépen kilépett a gyermekkorból, midőn tevékenységének tárgyát az egyénben szemlélte. A nagy Wichern is reámutatott már a belmisszió társadalmi szerepére, illetőleg a társadalomra, a maga egészében, mint a belmissziói munkásság egyik tárgyára. Egy ideig ugyan a mester eszméi nem kelthettek visszhangot. De a normális fejlődés, a társadalomnak, az összeségnek, az egyénnel és egyénivel szemben fennálló jogosult igényei s érdekei általános elismerése a belmissziót is kiragadta az egyénre irányuló szűkkörű munkásság köréből s a társadalom felé terelte.

Az említett esseni kongresszusnak utolsó határozata volt az, melyre fentebb hivatkoztunk. De már az elsőnél is látszik a belmisszió egyháztársadalmi színezete. Az első főtárgy ugyanis, mely megbeszélés alá került, azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy „miképen őrizheti meg és töltheti be a belmisszió azon feladatát, hogy népünk életét az evangélium erejével megújítsa?”

És ha elolvassuk a gyűlés megállapodását, azt látjuk, hogy a legszerencsésebben egyesíti magában az egyéniségnek elvét a szociális gondolat jogosultságával. A határozat szerint: „A belmisszió az ő főfeladatát, t. i. hogy népéletünket az evangélium erejével megújítsa, abban a mértékben töltheti be, a melyben összes munkatársait, valamint mindazokat, kikhez működése elér, áthatja annak teljes átértésével, a miben tulajdonképen az evangélium ereje is van. Ezen átértérés csakis saját belső személyes tapasztalás által, s a Szentírás gondolatvilágába való újonnan és ismételt elmerülés útján sajátítható el. Csakis ez, t. i. a Szentírás gondolatvilága az, mely Istennek a Krisztusban megnyilatkozott üdvtényeit egész erkölcsi és szociális életünk számára hatásossá teszi.

A német birodalom valamennyi protestáns belmissziói egyesületének eme hivatalos organuma, a belmissziói kongresszus, mely a dolog természeténél fogva inkább világiakból, mint lelkészekből áll, vallást tesz az evangéliumról, mint Istennek erejéről. Nem tudjuk ezt eléggé figyelmébe ajánlani a mi ORLE-nknek, melynek alapszabályaiban csak a lelkek,

vallás és egyház szavak sejtetnek valamit arról a csillagról, mely felé mutat az egyesület kétárboczosának iránytűje.

A kongresszus második napját az a kérdés foglalkoztatta, hogy minő feladatok hárulnak a belmisszióra a nagy városok serdülő ifjúságára tekintettel. — Kétségtelenül alig van egy-egy fontosabb és kevésbé gondozott ügye a társadalomnak, mint az iskolát elhagyott, vagy felsőbb iskolába járó ifjúságnak továbbnevelése, sőt az elsőknél még a továbbtanítás is. Mily óriási munkamező nyílik itt meg egy ország lelkipásztori „szakszervezete” előtt! De mennyi teendője lenne az államnak, mely nálunk egy miniszteri rendelet erejéig megemlékezett ugyan az ifjúsági egyletek szervezésének ajánlásával a serdülő ifjúságról, a jövő Magyarországról is. Vajha mi legalább ennyit tettünk volna. Hogy németországi hitsorsosaink mi mindent tettek már e tekintetben, arról kötetek szólnak és mégis, mégis elégedetlenek s többet kívánnak cselekedni.

Ugyanezen alkalommal speciál konferenciákon az ifjú gonosztevők gondozásának s a nők belmissziói munkásságának kérdéseit beszélték meg.

A kongresszus harmadik napján került sor a munkásmozgalmak jelentőségének s e tárgyban a belmissziói kongresszus állásfoglalásának kérdésére. És minthogy még Németországban is félnek a munkásmozgalmaktól, hol ezt az ügyet pedig alaposan ismerik, hol az evangéliumi szellem a társadalmat jobban áthatja, éppen azért itt a kongresszuson is felettebb élénk volt a tárgy körül kifejtett diszkusszió.

Az evangélium fegyver volt a jobb és baloldal kezében egyaránt. Míg főleg a keresztyén szociális mag barátai s munkásai a gazdasági egyenlőtlenségnek, az ebből származó lelki, erkölcsi s anyagi nyomornak evangéliumellenes voltát hangsúlyozták, addig ellenfeleik a keresztyén szociálistáknak a keresztyén szociálistákkal, vagyis az ultramontanokkal való gyanús barátkozására, a szociáldemokratáktól elsajátított harczmodornak, de különösen a sztrájknak evangéliumellenességére fektették a súlyt. Többek között Zillesen berlini lelkész határozottan kijelentette, hogy a sztrájk össze nem egyeztethető a keresztyén morállal s az ő keresztyén lelkiismerete tiltja, hogy a sztrájk erőszakos eszközének helyeslői közé beálljon.

Pártolók és ellenzők egyaránt hevesen küzdöttek álláspontjuk mellett, de a többség mégis azok pártján volt, kik a munkásmozgalmak üdvös voltát vitatták, természetesen akkor, ha ezen mozgalmak nemzeti és keresztyén irányúak. Ily értelemben is hozta a kongresszus fentebb már említett határo-

zatát, melyben a továbbiakban kimondja, hogy a munkásságot a nép minden más tagozatával egyenlő tagnak s arra jogosultnak tartja, hogy saját ügyeit önmaga képviselje és külön érdekeit, a mennyiben azok a népösszeség egyetemes javával összhangban vannak, érvényesíteni is törekedjék. Kifejezi azon reménységét, hogy a hazájához s vallásához hű munkásság ezen érzelmeit jövőre is fenntartja, s hogy úgy a munkaadók, mint a vállalkozók a jogosult munkásmozgalmakat, a mai társadalmi kereteken belül (1) szintén jogosultnak ismerik el. Végül kijelentette a kongresszus, hogy a tisztán gazdasági kérdésekben való állásfoglalástól tartózkodni fog.

A kongresszus határozata a keresztyén szocializmus hívei körében nagy lelkesedést keltett. Mindazonáltal a Kirchlich-soziale Blätter jónak látja megjegyezni: vajha a kongresszus határozatait az egyes egyesületek és körök is irányadókul fogadnák el magukra nézve.

Az elmondottakban néhány példával arra kívántunk reámutatni, hogy egy lelkesegyesület, lelkeszi jellegének tökéletes fenntartásával, kétségtelentül sok, igen sok hasznos, áldásos munkát végezhetne a mi tespedésnek indult Sionunkban. Ellenségeink: a klerikalizmus és a szociáldemokrácia, két oldalról fogtak közre bennünket. Velök fel kell vennünk a harcot és azt meg is kell harcolnunk. De a harcnak módja nem szabad, hogy az legyen, a melyet az ORLE bevezetett, a mely nem is annyira ellenségeink, mint saját erősségeink ellen irányul s a melyben a vezetők az ő céljaikkal, eszközeikkel mindenben egyet nem értők ellen a pápától a Syllabust, a szociáldemokratáktól pedig a bojkottot vették kölcsön. A mi fegyvereink eddig a tanítás és az építés voltak. Ezek eszköze pedig az evangélium. Miért cserélnők fel az örökkévalót, a szentet, az igazat az ideiglenessel, a tisztátalannal, a hamissal?

p—f.

IRODALMI SZEMLE.

a) Hazai irodalom.

Warga Lajos: A keresztyén egyház történelme. I. kötet: A reformáció előtti korszak. II. kötet: A reformáció utáni korszak. A dr. *Antal Géza* szerkesztette *Református Egyházi Könyvtár* I—II. kötete. 566 + 863 lap. Sárospatak, 1906, ára 20 korona.

Református egyházunk vezetősége 1905-ben rövid hatósági előkészítés után fontos irodalmi lépésre szánta el magát. Egyetemes konventje után kötelező határozatban kimondotta, hogy minden gyülekezetben a lelkész gondozása alatt „parokhiális könyvtár” szervezendő, amelynek fenntartására minden egyházközség évenként 10 koronát tartozik egyházkerülete útján az E. Konvent által szervezett parokhiális könyvtári bizottságnak rendelkezésére bocsátani. A konventi parokhiális könyvtári bizottság (elnöke Baksay Sándor és Hegedüs Sándor, ennek halála után Puky Gyula; tagjai Vécsey Tamás és Szóts Farkas; Antal Géza (egyszersmind előadó) és Kiss József; Kenessey Béla és Nagy Károly; Fejes István és Radácsi György; Dávidházy János és Sass Béla) serényen munkához látott; elkészítette a „Református Egyházi Könyvtár”-nak nevezett kiadványsorozatának több évre szóló programját, mely szerint a könyvtárban a theologiai tudományokat művelő szakkönyvtárt kíván nyújtani a közönségnek, első sorban a lelkészeknek.

Warga Lajos egyháztörténete lön az Egyházi Könyvtár első kiadványa, melyet eredetileg a tiszáninneri egyházkerület szándékozott kiadni, de aztán a parokhiális könyvtári bizottságnak engedett át. A Keresztyén Egyház történelme három kötetből fog állani, eddig azonban csak a két első kötet jelent meg belőle, még pedig a Zoványi Jenő átnézésében. Ez az

átnézés Zoványinak még a tiszáninneri egyházkerülettel történt megállapodása értelmében úgy értendő, hogy „az új kiadás úgy az egyetemes keresztyén, mint a magyar protestáns egyháztörténelmet illető czikkeiben az eredeti szöveg és alak megtartásával történjék, de az eredeti szövegben esetleg előforduló s már ott is azoknak tekinthető hibák kijavításával“. Zoványi felelőssége tehát csak addig a határig terjed, hogy „a mik a munka illető részleteiből már a szerzetésekor is tévedés eredményei voltak, azok ebben a kiadásban kijavított alakkal és tartalommal jelenjenek meg“. Enniért áll helyt Zoványi, máskülönben a munka teljesen a Warga Lajosé. E szerint tehát a „Református Egyházi Könyvtár“ első kiadványa voltaképpen a Warga-féle keresztyén egyháztörténelemnek Zoványi Jenő által átnézett második kiadása.

Tagadhatatlan, hogy a nagyérdemű Warga Lajosnak 15—25 évvel ezelőtt írott munkája nem foglalhatja magában a szaktudomány amaz újabb vívmányait, melyek az utolsó 20—30 év óta napfényre jöttek, s így lehetnek és vannak a munkának a fejlődés által túlhaladott részletei is; de azért kétségtelen, hogy néhai Warga Lajos emez egyháztörténeti munkája a maga nemében irodalmunkban mind e mai napig nemcsak a legterjedelmesebb, hanem a legkiválóbb munka. Tanu rá mind az első kiadás alkalmával nagy elismeréssel megnyilatkozott szakkritika, mind az a lelkes tisztelet, mely a néhai nagybuzgóságú tanár legtöbb tanítványa részéről körülövezi ezt a könyvet. Ennélfogva én, a kinek első tekintetre és elvileg különösnek tetszett, hogy az elég magas igénynyel fellépő Református Egyházi könyvtár nem új és a saját céljára készített munkával indította meg kiadványai sorozatát; most utólag teljes méltánnyalással és elismeréssel honorálom az intéző bizottság eljárását, különösen ha arra gondolok, hogy az egyházi tudományba való bevezetésre ilyen alkalmas nagyszabású egyháztörténelmi munkát ad a parokhiális könyvtár olvasóinak.

A munka részletes ismertetése és különösen szakszerű bírálata nem e népszerűsítő folyóirat hasábjain van helyén. Mi itt megelégszünk az egyszerű bemutatás és rövid méltatás tisztével: a könyv irányának és szellemének feltüntetésével és tárgyalási módjának megismertetésével.

A könyv szellemére maga a szerző vet világot, midőn az egyház és az egyháztörténelem fogalmát és feladatát meghatározza. „Az egyház az emberiség fejlődésének, tökéletesezésének, nemesedésének egyik iskolája, melyet ő maga épített, ápol és tart fenn, melynek hiányai voltak, vannak és lesznek,

mint minden emberi intézménynek. Ha az egyházat így fogjuk föl, akkor nem ütközünk meg azon, hogy egy állítólag isteni alapítású és isteni szellemtől vezérelt intézmény közel kétezer éves fennállása alatt sem volt képes a testvériségnek, az emberiségnek, ennek az igazán jézusi eszmének általános érvényre jutását kivívni.“ „A keresztyén egyháztörténelem a Jézus Krisztus tanítását alapul elfogadott vallásos és erkölcsi egyesület keletkezésének, külső és belső fejlődésének, azok okainak és következményeinek önmagából indokolt, összefüggő, hiteles és élethű előadása és rajzolása.“ Ebből folyólag „a keresztyén egyháztörténelem előadásánál vezérelvül tekinthetjük magának az *egyháznak hivatását*, t. i. az emberiségnek vallásos és erkölcsi nemesedését a testvéri szeretet alapján. Ezen elv szerint főleg azt kell vizsgálnunk, hogy az egyháznak koronként kifejlődött intézményei az egyház előbb említett hivatását előmozdították-e vagy akadályozták? Ugyanebből a szempontból kell vizsgálni és megítélni az egyház életében fölmerült minden fontosabb változást, nevezetesen a hitvitákat, szakadásokat, hitvallásokat, kultust, rendtartásokat stb.“

Továbbá „az előadásnál *irányadóul* szolgálhat az a cél is, melyet az előadó el akar érni hallgatóinál. E tekintetben az előadónak nem szabad feledni, hogy az igazi tudománynak olyannak kell lenni, mint a napnak, a mely nemcsak világít, hanem melegít, éltet is egyszersmind. Sokan azt vitatják, hogy a tudomány önmagáért van s az étellel semmi köze. Ez nagy tévedés. Az olyan tudománynak, mely az embert sem jobba, sem ügyesebbé, sem okosabbá nem teszi, nincs értelme. Különben is, az étlettől a tudós sem szigetelheti el magát, s ha mégis megkísérli, úgy jár, mint a hitregbeli Ikarus. Ennél fogva az egyháztörténelem előadója nem elégedhetik meg az események felsorolásával, az igazság felderítésével; hanem arra is kell törekednie, hogy hallgatói lelkében a vallás és erkölcs iránti fogékonyságot felébressze; a szép, nagyszerű példák kiemelése által őket nemes versenyre, tevékenységre buzdítsa“.

Vége „az egyháztörténelemnek *kritikainak, oknyomozónak* és *részrehajlatlannak* kell lenni. A kritika abban áll, hogy az előadó az eseményeket oly elfogulatlanul, lelkiismeretesen és pontosan kikutassa, a mennyire a létező bizonyságok határain belül lehetséges, és őszintén vallja be, ha ez nem lehetséges. Az oknyomozó (pragmatikus) tárgyalásnak az a feladata, hogy az események között az okszerű összefüggést kikutassa és felmutassa; hogy az eseményeket mozgó erőt ne az egyházon kívül keresse, hanem abban az eszmében, mely az

egyház életének alapját képezi és abban a szellemben, mely azt áthatja. A részrehajlatlan előadás megköveteli, hogy a keresztyén egyház életének egyes mozzanatait ne felekezeti szempontból, hanem a maga valóságban tüntesse föl; ennél fogva vonzalomból vagy ellenszenvből ne fordítse el az előadó, sőt ismerje el azokat a feltételeket, melyeknek befolyása alatt az övétől eltérő nézet és érzület kifejlődött és ki kellett fejlődnie. Az olyan egyháztörténelem, melyen nem ismerhető föl írója határozott álláspontjának jellege, az egyházra nézve csekély fontosságú“.

Íme, az egyházi eseményeknek ily szellemben és modorban való tárgyalását tüzi czélul a Warga-féle egyháztörténelem. És tegyük hozzá, hogy kitűzött feladatát következetesen meg is oldja. Egyenesen, őszintén, a kikutatott igazságnak megfelelően tárgyalja az eseményeket. Tárgyalási módja ellen nem is lehet kifogást tenni. Kritikája, oknyomozása és részrehajlatlansága következetes, egyenes és helytálló. Ezért a munka instruktív és tanulságos. E mellett az előadása is életteljes, eleven; a stylusa egyszerű és világos. Nem száraz, nem unalmas sehol.

De a munka szelleme és iránya minket nem elégit ki. Nekünk nem tetszik a szerző theologiai iránya, mely a keresztyén egyházat csak „vallásos és erkölcsi egyesületnek“, tehát csak emberi fejleménynek tartja és nem domborítja ki annak isteni alapból fakadó üdvintézményi jellegét is. Nekünk nem tetszik az a nem evangyéliomi és nem jézusi theologia, mely azt hirdeti, hogy „a természetfeletinek és a természetinek egymásra hatása csak úgynevezett csodás úton lehetséges“ (I. k. 3. l.). Mi sajnáljuk és hibáztatjuk, hogy Warga nem ismeri isteni keresztyénséget, csak emberi keresztyénséget s nem domborítja ki azt a Pál-féle gondolatot, hogy az evangyéliom Istennek hatalma minden hívő üdvösségére. Mi nem tarthatjuk kielégítőnek a keresztyén egyháznak azt a Warga-féle felfogását, mely az egyházat csak egyik kulturintézménynek tekinti, midőn azt így határozza meg: „az egyház az emberiség fejlődésének, tökéletesedésének, nemesedésének egyik iskolája“ (I. k., 4. l.). Bocsánat, ez nem keresztyén történetbölcseleti felfogás; ez nem keresztyén theismus, hanem racionalista deismus, mely a múlt század második felében nálunk is megvesztegette az elméket s nem engedte, hogy az evangyéliom természetfeletti régiójába emelkedjenek. Ez az a félig hívő, félig skeptikus theologia, mely nem tudja megérteni a természetfölötti erők életét és működését a természeti világban; mely nem tudja elhinni, hogy Isten nemcsak természeti erő,

hanem oly természetfeletti hatalom is, ki a természet felett is él és uralkodik, ki a természet- és embervilágot a maga lelkeivel áthatni és éltetni képes is, kész is, mert mindenható szeretet és örök kegyelem; mely nemcsak teremt és fenntart, hanem kinyilatkoztat, ihlet, újjászüli, megvált, megszentel és üdvözít. Ezért aztán az a félszeg racionalista theologia azt sem tudja megérteni, hogy a keresztyén vallás azért abszolúte igaz és tökéletes vallás, mert benne a természetfeletti isteni erők tökéletes természeti érvényesülése, Isten teljes életének és tökéletes szentségének Jézusban való megnyilatkozása az igazi és fő dolog. Ez a theologia nem tudott fölemelkedni arra az evangéliomi, tehát jézusi igazságra, hogy a keresztyénség nem az emberi élet fejlődésének, hanem az isteni élet megnyilatkozásának gyümölcse. A keresztyénség isteni magvetés és nem csupán emberi termék.

Ennek a nagy és örök igazságnak hite és vallása sajnálatos hiánya a Warga egyháztörténelmének, a melyből éppen ezért hiányzik a keresztyénségnek világmeggyőző ereje, tökéletesítő szentsége és buzdító insperációja.

Ettől a theologiai hibájától eltekintve, a Warga könyve becses, tanulságos és érdekes munka, a melynek kiadásával jó szolgálatot tesz egyházi irodalmunknak a Református Egyházi Könyvtár. Előadása kritikai, oknyomozó és részrehajlatlan s e mellett a forrásokra és az irodalomra is kellő gondot fordít. A könyv nyomása szép, tiszta; kiállítása izléses, kötése csinos s az ára elég jutányos. Az is helyes gondolat a Református Egyházi Könyvtár intéző bizottságától, hogy a kiadásában megjelenő művekre előfizetést nyitott, hogy ezeket az értékes kiadványokat jutányos áron az egyes iskolák és intézetek könyvtárai, továbbá a könyvedvelő magánosok is megszerezhessék. Tájékozásul ide iktatjuk az *előfizetés főbb feltételeit*:

A Református Egyházi Könyvtárra való előfizetés évenként 10 K, mely összeg az első alkalommal a jelentkezéskor, azután pedig minden év márczius hó végeig dr. *Antal Géza* bizottsági előadóhoz Pápára küldendő. A jelentkezés három évre kötelező. Az előfizetők évenként legalább 50—60 iv terjedelmű könyvet kapnak egy vagy két kötetben, erős vászonkötésben.

Melegen ajánljuk ezt a nagybecsű vállalatot a magyar protestáns közönség pártfogásába.

Bourdeau János: A jelenkori gondolkozás mesterei. Fordította *Fredericzy M.* és *Irmái J.* Budapest, 1907, a M. Tud. Akadémia kiadványa, Hornyánszky V. nyomása, 246 lap, ára füzve 5 K.

E munka szerzője Bourdeau J., francia publiczista, az Institut levelezőtagja, a ki különösen a szocializmussal foglalkozik. Valóságban rövid irodalmi arcképek gyűjteménye. Az arcképek: írói fényképek Stendhal, Taine, Renan, Herbert Spencer, Nietzsche, Tolsztoj, Ruskin és Victor Hugo írókról; ezeket nevezi szerző a jelenkori gondolkozás mestereinek.

Az első arckép a *Stendhalé*, a kit bizonyára túlbecstül szerző, mikor a jelenkori gondolkozás mesterei közé sorozza. Ha nagyság, csak francia és nem európai nagyság. Családi neve H. Beyle. Az egoismus vagy inkább az egotizmus szenvedélyes dicsőítője. Irányelve: „Mindent önmagunkért az egoismus e sivatagában, melynek neve élet“. Stendhal voltaképen a Nietzschet megelőző francia nietzscheista. Mind a kettő a pogány renaissanceban, Machiavelliben gyökerezik. Az emberóriás (Übermensch) elmélete s a nietzschei morál vezérelve: Semmi sem igaz és minden szabad, Bourdeau szerint eredetileg a Stendhal eszméje.

Taine valóban mestere a gondolkozásnak: történetbölcsész, hatalmas összefoglaló elme, irodalomtörténeti nagy író. Tőle származik a híres milieu-elmélet, a környezettan. Ő mondja valahol: „Anglia fölfedezi a tényeket, Németország megalkotja az elméleteket, Franciaország igazolja és tisztázza őket“. Taine hisz a tudomány abszolutságában, de nem hisz (mint a metafizikusok és a theologusok) a tüneményekben rejtőző szubstanciában, abban a független hatalomban, mely a természet és szellem tényeit létesíti. Taine szerint a világon nincs más, csak tények és törvények, s az Isten a világegyetem törvényeinek szelleme, mely szellem épp úgy benne foglaltatik a törvényekben, mint a törvények a tényekben. Ezért Taine ha nem is vallásos egyéniség, de a vallás iránt nem elfogult és nem igazságtalan. Szerinte a vallási ösztön megfelel az ember természetének és tagadhatatlan, hogy nagyon fontos mint erkölcsi kapocs, mint erkölcsi fék. Valahányszor a vallás befolyása hanyatlik, mint a renaissance idején vagy a XVIII. században, az ember különösen féktelenné és kegyetlenné lesz. Most megítélhetjük, mondja tovább, mekkora a keresztyénség hozománya modern társadalmunkban; mennyi önmegtartóztatást, szelidséget és emberséget visz abba bele; mennyire fenntartja bennünk a tisztességet, őszinteséget és igazságérzetet. Sem a philosophiai értelem, sem a művészi és irodalmi művelt-

ség, sem a hűbéri, katonai és lovagi becsület, sem semmiféle törvénykönyv, közigazgatás és kormányzat nem képesek a keresztyénséget e tekintetben pótolni. Görögkeleti, római katolikus és protestáns formáiban még mindig 400 millió emberi lénynek az a hatalmas, nélkülözhetetlen szárny, melylyel az ember fölülemelkedik nyomorult életén és korlátolt látókörén, mely a türelmen, lemondáson és reménykedésen keresztül elviszi az embert a tiszta vidámságig; mely az önmérséklésen, a lelki tisztaságon és a jóságon túl egészen az odaadásig és áldozatkészségig ragadja. Nincs más, mi megtartsa a lejtőn, mi fékezze a csuszamodást, mely hanyatló fajunkat feltartóztatlanul és egész súlyával a mélységbe ragadja. Az ősi evangéliom még mainap is a legjobb segítsége a társadalmi ösztönnek“.

Renan képe a harmadik a jelenkori gondolkozás mestereinek arczképcsarnokában. Kétségkívül nagy író ez a szellemes francia, de teljességgel nem olyan nagy gondolkozó, hogy a gondolkozás mesterei között foglalhasson helyet. Mert *Renan*, miután előbb, mint fiatal papnövendék, arról álmodozott, hogy Franciaországot a vallással fogja új életre kelteni, majd a tudománnyal, később a tudománnyal szövetkezett demokráciával, azután meg egy arisztokratikus szellemű reformmal akarta nemzetét regenerálni, s — végre hasztalanak itéli ezt az egész vállalkozást. *Renan* végre is az ironikus quietismus és skepticizmus egy nemében talál menedéket: az „atyai és áldó“ *Mefistopheles*hez fordul. Ez a folytonos ingadozás és bizonytalanság nem a nagy, nem az eredeti gondolkozók sajátja. *Renan* eszmedús fő és szellemes, ragyogó író, a ki mindig érdekes, mert páratlan hűséggel visszatükröződnek lelkében korunk törekvései, kétségei, ingadozásai és csalódásai. *Renan* szerint a természet mélységesen erkölcstelen és a történelem egy óriási botrány, a melynek soha vége nem szakad. Ebben a bizonytalanságban vajjon milyen lesz a gondolkozás magatartása az istenit illetőleg? Vajjon egyszerűen állítani fogja-e mint a deista, ridegen tagadni mint az atheista, vagy hideg egykedvűséggel figyelmen kívül hagyni, mint az agnostikus teszi? *Renan* lelkében az istenség lebegő ködfátyollá foszlik, melyet ő az *eszmény kategóriájának* nevez.

Herbert Spencer méltán foglal helyet a gondolkozás mestereinek sorában. Mint a tudomány módszerével képezett és fegyelmezett szellem, azok közé tartozik, a kik a mivel foglalkoznak, arra rányomják egyéniségök bélyegét. Kár azonban, hogy *Bourdeau* nem az egész *Spencert* mutatja be olvasóinak.

A mit itt olvashatunk, az csak Spencer társadalmi philosophiája. Spencer a szocializmus legtekintélyesebb és legerősebb ellenzői közé tartozik. Retrograd iránynak tartja, mely ellenkezik a civilizáció haladásával, visszaesésnek a kényszerű munkaközösségbe, mely meggátolja a társadalom igazi szocializálását. A liberális musnak a jövőben az lesz a feladata, hogy megszorítsa a parlamentek hatalmát és növelje az egyéni szabadságot; mert az állam funkcióinak minden kiterjesztése egy-egy lépés hátrafelé. Elsőrendű szocialis érdek, hogy mindenkinek a viselkedése maga után vonja természetes következményeit, hogy az emberek ne érezzék magukat megvédve lustaságuk, gondatlanságuk ellen, hogy mindenben fönntartsuk az előretörékvés, az önsegély (self-help), a személyes tevékenység kultuszát. Spencer egész társadalmi philosophiája energikus felszólalás az egyéni felelősség érdekében és erélyes tiltakozás a szocializmus ellen. „Gonosz vihar pusztit a világon, írja egyik barátjának. Szerintem a szocializmus elkerülhetetlen. Ez lesz a legnagyobb szerencsétlenség, a melyet a világ valaha ismert.“ „Ha madártávlatból nézzük a dolgokat, az egyre erősödő szocialista izgatás annak a hatalmas történeti fejlődésnek egyik epizódja, mely a rabszolga, a nő és a jobbágy fölszabadításával kezdődött s mely a munkástömegek fölszabadításában folytatódik. A világ azelőtt az előkelőkért fáradozott, most az uralkodó demokrácia ezt az előkelő kisebbséget akarja legyőzni és feláldozni.“

Nietzsche képe, melyet Spencer után rajzol Bourdeau, elég teljes és találó. „Nietzsche a leggőgösebb arisztokrata szellem, a kit csak képzelhetünk.“ Az emberiséget két fajra osztja, melyeket mély örvény választ el egymástól. Egyik az előkelők, a nemesek kised csoportja; ezek az akarat, a cselekvés emberei, az individuálisták, a nagyratörők, a kik érzik, hogy parancsolásra, uralkodásra és alkotásra születtek. Másik az együgyűek nagy tömege, a teherhordó állatok nagy sokasága. Esménye: az *emberóriás*, az *Übermensch*. Ennélfogva az emberiségnek az a célja, hogy kiváló embereket hozzon létre, hogy föláldozza nekik a tömeget, hogy szabad tért nyisson a kiválóak érvényesülésének, a kiket Nietzsche felszabadít minden törvény és minden szabály alól. A társadalom erősei, titánjai, emberóriásai „túl az erkölcs határán“ feltétlen egoizmusban élnek. Nem kell nekik sem vallás, sem család, sem semmiféle tekintély. Istenben és az istenességben Nietzsche minden rossznak a megtestesülését látja. A keresztyénséget megveti és utálja. Ez a rabszolgavallás, ez az aszketizmus, a felebaráti szeretet, könyörületesség, alázatosság és lemondás

vallása megcsonkította az ember legnemesebb ösztöneit s helyükbe hamis erényeket állított. A keresztyénség satnyulás. Jézus egy dekadens zsidó, kinek evangélioma a világot óriási kórházzá változtatta, a mely betegektől és betegápolóktól népes.“ De az emberóriásnak éppen ilyen teher az állam is, melynek célja: „elállatiasítani a tömeget, elfojtani minden önállóságot, minden erős akaratot, minden személyes erőt. Az állam eltensége a civilizációnak s csak abban az esetben hat jótékonyan, ha oly zsarnok kezébe kerül, a ki antiliberális egészen a gonoszságig, a ki diktátor“. Ezért Nietzsche rajongó bámulója Caesarnak és Napoleonnak. Végre az Übermenschnek le kell ráznia a családot, az asszony igáját is. Nem kell a női nemtől, ettől a perfid macskafajtól, egyebet kívánni, mint gyönyört és szép gyermeket. A kiváló nő éppen utálatos, leginkább pedig George Sand, „e körmölő tehén, az ő tintától fölpuffadt tőgyével“. Nietzsche halomra dönti az egész szellemi hierarchiát. Darwint közepszerű tehetségnek tartja, Kantot képmutatónak, Spinozát méregkeverőnek. Híres könyvét, a Zarathustrát, a „kivételes emberek evangéliomá“-nak, a „titánok bibliá“-jának nevezi s itt ekként avat be az erősek törvényébe: „Ne kiméld a felebarátodat. Őrizkedjél a jó embertől . . . Ne hidd, hogy nem szabad lopnod, nem szabad házasságot törnöd . . . Légy kemény, mint a gyémánt . . . Korlátozást, megbánást ne ismerj . . . Tudd meg, hogy semmi sem igaz s hogy minden szabad, kivéven a gyöngeséget, akár bűn akár erény legyen a neve“. — Ezt a szertelen, őrjöngő és a végén is megőrült elmét elég jól fotografálja a szerző.

Végül még *Tolsztoj*, *Ruskin* és *V. Hugoról* ad pillanatnyi felvételt Bourdeau. Tolsztoj merő ellentéte Nietzschének. Ő a betegápolók és beteghordozók s a genfi kereszt morálját hirdeti, a kik felemelik az elesetteket, bekötözik a sebesültet s a kiknek résztvevő lelke azt szeretné látni, hogy az emberek, a helyett hogy rügják, marczangolják, szeretnék és segítenék egymást. Ruskin a szépség vallásának apostola, a ki a szépség kultuszának szentelte életét s a művészetekkel akarta javítani és boldogítani az emberiséget. V. Hugo szertelen és mértéktelen író. A lelkek titka sohasem tárult föl előtte teljesen. Csak bámulatot akart kelteni. Ez sokáig hatalmában volt. „A hangok és színek mámorában élt s velük csábította el a világot. Nagy vizionárius és páratlan művész.“

Ily szellemben és modorban ír Bourdeau a jelenkori gondolkozás mestereiről. A mesterek kiválogatása nem éppen szerencsés, írói arcképek megrajzolásában sok az elnagyolt, csak odavetett vonás s így a B. fényképezése nem elég hű

és nem teljes. De azért a könyve eszméltető, érdekes és tanulmányos olvasmány, melyet csinos magyar ruhába öltöztettek a fordítók.

F.

Csiky Lajos: Vasárnapi és ünnepi imádságok. Debreczen, 1907. Hegedüs és Sándor kiadása, 373 lap, ára kötve 7 korona.

Csiky Lajos, debreczeni theologiai tanár, nagyon termékeny imádságíró. Írt már imádságot a nép számára (Hit, remény és szeretet), a nők számára, az ifjúság számára, sőt a fegyenczek számára is. E magánhasználatra szánt imakönyvek mellé most egy vaskos kötet templomi imádságot írt a fenti cím alatt, mely a Hegedüs és Sándor cég kiadásában a napokban jelent meg Debreczenben.

A könyv keletkezését, beosztását és módszerét illetőleg az Előszóban következő tájékozás olvasható a szerző tollából:

„Itt Debreczenben, mint fogházi lelkész, mikor csak itthon vagyok, kivétel nélkül minden vasárnap és ünnepnapon hirdetem Istennek igéjét, tehát imádkozom is; ha vidékre megyek, a lelkész uraktól el szoktam katedrájukat kérni, hogy én tarthassam meg az istentiszteletet: így el lehet gondolni, hogy csaknem negyedfél évtized alatt jól felszaporodhatott fentjelzett alkalmakra való imádságaim száma. Ezeket szedtem most össze, simitgattam meg és sok újjal pótolva, imé, kiadom e terjedelmes kötetben.

Kevés hozzájok a mondanivalóm.

Mindenik előimádság mellé odatettem az annak megfelelő utóimádságot is, a mivel könyvem könnyebb kezelhetőségét mozdítottam elő. Vasárnap délutánra kevesebb imádságot írtam, mint délelőttre, abból az okból, mert lelkészeink egyik része vasárnap délután, egyházi törvényeink értelmében, kátémagyarázatot, másik része pedig inkább biblíamagyarázatot tartván, ezekhez az ilyen könyvbe fölvehető, inkább általános hangú imádságok csak kevésbé alkalmasak. Tekintettel voltam arra, hogy hazánk némely vidékein még mindig három napon át tartják főünnepeinket; hogy egyes helyeken advent első vasárnapján is kiosztják az úrvacsorát: tehát e tekinteteknek megfelelő imádságokat is közlök. A kinek nincs rájuk szüksége, az egyszerűen mellőzi azokat.

Tudom, hogy imádságaimban egyesek kifogásolják azok rövidegét. Én jobban szeretem az inkább rövid, mint az inkább hosszú imádságokat, s jól tudom, hogy ebben az igen nagy többség egyetért velem. Különösen ott rövidek imádsá-

gaim, hol azok egy különben is hosszú liturgiának, például az úrvacsoraosztásnak társai, s ott, például délutánonként, hol egy rövid felfohászkodás jobban esik minden léleknek, mint a sokszor erő és igazság nélkül való hosszadalmas es-deklés.“

Az imádságos könyv tartalmáról tájékozást nyújt a tartalomjegyzék. I. Közönséges vasárnapi imádságok; a) reggeliek, egyházi beszéd előtti és utáni 20—20 imádság; b) délutániak, egyházi beszéd előtti és utáni 12—12. II. Évszaki vasárnapi imádságok: a) téliek 4—4, tavasziak 4—4, nyáriak 4—4, ősziak 4—4, egyházi beszéd előtti és utáni alkalomra. III. Ünnepi imádságok: adventiek, mind a négy vasárnapra 1—1; karácsonyiak, három ünnepnapra 2—2; újéviak szintén 2—2, virágvasárnapiak szintén 2—2, nagypéntekiek 2—2, husvétiak háromszor 2—2, áldozócsütörtökiek 2—2, pünkösdiak három napra 2—2. IV. Ünnepekalkalmi imádságok: újév első vasárnapján 1—1, farsangi vasárnapokra 4—4, bűnbánati vasárnapokra 4—4, úrvacsoraosztó ünnepnapokra a bőjti, újkönyéri, újbori és adventi alkalomra 1—1, az úrvacsoraosztás délutánjára 6—6, óév utolsó vasárnapjára 1—1, reformáció vasárnapjára 1—1, templomszentelésre 1—1, lelkész beköszönése alkalmára 1—1, lelkész kibúcsúzása alkalmára 1—1. V. Betegekért, különböző korú betegekért 6 imádság.

Ébbe a gazdag keretbe Csiky az ő ismeretes modorában és szellemében legjobb tehetsége szerint igyekezett tartalmilag minél több kenetet, hitbeli melegséget és vallásos erőt önteni, alakilag minél formásabb és bibliásabb nyelven vezetni a lelkeket Istenhez. Használható. alkalmas imakönyv.

A könyv kiállítása nagyon csinos. Jó öreg betűvel, tiszta nyomásával a gyengébb szemű lelkészek is használhatják. Megfelelő izléses kötésben 7 K az ára.

A budapesti Bethlen Gábor-Kör Emlékkönyve. Budapest, 1907. Hornyánszky Viktor nyomása. 180 lap, ára fűzve 3 korona.

Az 1901-ik évben Budapesten az egyetemi és főiskolai protestáns ifjabból alakult Bethlen Gábor-Kör Emlékkönyve fekszik előttünk. Ez az Almanach nem egyszerű irodalmi csemege, mert nemcsak a műzsák csevegnek, de eszmék sorakoznak a lapjain. Nagyok szólnak itt a kicsinyekhez, viszont kicsinyek kérnek meghallgattatást a nagyoktól. Az apák bölcsessége a férfiú tömör kevésszavúságával jelöli meg az emléklapokon a fiak számára a boldogulás igazságait; a fiak pedig

hosszú sorok szabad lánghalásával felelik. hogy megértették a jó tanácsokat s az intelmek szellemében kívánnak élni és cselekedni. Bethlen Gábor zászlaja alatt e három ideálért dolgoznak: *Istenért, hazáért, ifjúságért.*

Kétségkívül nagy szükség van rá, hogy Budapest művelt protestáns ifjúságát testvéri kötelékbe fűzzük, szervezzük és megtartsuk a protestantizmusnak. A protestáns egyház ugyanis felsőbb tanulmányokat folytató ifjúságával, kikből a jövőbeli vezető férfiak táborozza, sajnos, csak akkor foglalkozik komolyan, midőn az még a középiskola fegyelme alatt áll, azután pedig akkor, a mikor az egyháznak adófizető alanyává lesz. Az ifjúság közbeeső 18—24 éves kora, mely rendszeren az ifjú tévelygés, gyakran az eltévelyedés időszaka, az egyház irányító hatása nélkül múlik el. Vannak ifjak, kik az erkölcsi, vannak, kik a szellemi eltévelyedés ingoványára kerülnek; s vannak, a kiket az egyedülállás és szegénység árvasága juttat mindkét nemű eltévelyedés lejtőjére. A Bethlen Gábor-Kör az egyházi gondozás e hiányát akarja pótolni, midőn Budapest főiskolai ifjúságát a vallásosság, hazafiság és jótékonyosság égisze alatt igyekszik tömöríteni. Erre a körre az a magasztos hivatás vár, hogy pótolja a családi tűzhelyet s harangzúgásnak szavával hívogassa Isten házába a megkisértetteket, a veszendőket, a lélek amaz ifjú bujdosóit, a kik a modern kor zagyva eszmeáramlatainak és erkölcsi kísértéseinek védtelen prédái.

Am a mily szép és hasznos e kör tevékenysége, éppen oly bizonyos, hogy a művelt protestáns társadalomnak, az egyház vezetőinek és felnőttejének sokoldalú támogatása nélkül rendkívül nehéz, csaknem lehetetlen. Az ifjúságot támogatnunk kell szellemileg és erkölcsileg, hogy folytonosan érezze, hogy nem áll egyedül, hogy vigyáz reá és örködik fölötté egyházának és nemzetének segítő és emelő szeretete. Az ifjúságot támogatnunk kell anyagilag és társadalmilag, hogy az evangéliumi önnevelés nélkülözhetetlen természeti és anyagi eszközeivel is rendelkezhessék. Ezekre a célokra alkalmas út és mód az Emlékkönyv kiadása, mely ha egyházunk és társadalmunk tehetősebb elemeihez eljut, lehetetlen, hogy nemes törekvéseivel cselekvő rokonszenvet és hatályos támogatást ne ébresszen.

Az Emlékkönyv tartalma három csoportra oszlik. Az I-ső a Kör ismertetésével foglalkozik és néhány rövidebb emléksort tartalmaz jelesebb egyházi férfiainktól. A II-dikban hosszabb emléksorok olvashatók szintén tekintélyes hitfeleinktől. A III-dikban költemények, rajzok, aforizmák olvashatók. Nevezetesen:

I. 1. Bethlen Gábor arczképe. 2. Bevezető hangok. Írta Maday Gyula. 3. Tiszteletbeli tagok névsora. 4. Alapító tagok névsora. 5. A Bethlen Gábor-Kör története. Írta dr. Gyökössy Endre. 6. Zsinati határozat. 7. Miért írta fel a protestáns ifjúság Bethlen Gábor nevét zászlajára. Írta dr. Miklós Elemér. 8. Emléksorok. (Scholtz Gusztáv, dr. Darányi Ignác, dr. Bókay Árpád, Kovácsy Sándor, Irsay József). 9. Körünk segítő munkája. Írta Torday Géza. 10. Emléksorok. (Herczeg Odescalchi Gyuláné, Antal Gábor, Hegedüs Sándor [2 darab], Lánczy Leó.) 11. A protestáns ifjúság szerepe az általános ifjúsági életben. Írta Oláh Gábor. 12. Emléksorok. (Kun Bertalan, Zsilinszky Mihály, Vécsey Tamás, dr. Masznyik Endre, Bakó József). 13. Körünk belmissziói munkája. Írta Barsy Károly. 14. Emléksorok. (Gyurátz Ferencz, gróf Tisza István, Bernáth István, B. Papp István, Széll Kálmán). 15. Körünk pénzügyi forgalma. Írta E. Szabó Dezső. 16. Emléksorok (Kiss Áron, Sárkány Sámuel, Dávidházy János, Molnár Viktor). 17. Protestáns egyház és protestáns ifjúság. Írta Veress Jenő. 18. Emléksorok. (Mezőssy Béla, Wágner Géza, Révész Kálmán, Ádám Kálmán).

II. 1. A Bethlen Gábor-Kör. Írta dr. Illosvay Lajos. 2. Bethlen Gábor-Szövetség. Írta dr. Szabó Aladár. 3. Mi a protestáns ifjúság kötelessége? Írta dr. Baltik Frigyes. 4. Túl a Kárpátokon. Webster James. 5. Az élet vize. Írta dr. Erdős József. 6. Emlékül nemcsak a könyvbe, de a szivekbe is. Írta Vojtkó Pál. 7. Óvakodjunk az idegen istenektől. Írta dr. Csuday Jenő. 8. Régi zászló, új igék. Írta dr. Lánczy Gyula. 9. Erőszak és lélek. Írta dr. Baltazár Dezső. 10. Miért kell a Bethlen Gábor-Kör? Írta br. Feilitzsch Artur. 11. Ki a példakép? Írta Bányai Sándor. 12. Rómából. Írta Forgács Gyula. 13. Ne sajnáljuk filléreinket. Írta Torday Lajos.

III. 1. Imádság a hazáért. Pósa Lajos. 2. Egy fiúnak a fele. Mikszáth Kálmán. 4. Buborék. Lévy József. 4. A zászló. Rákosi Viktor. 5. A fájdalomból. Szabolcska Mihály. 6. A vén Tógyer és a körtefa. Gaál Mózes. 7. Intés. Vargha Gyula. 8. A legátus. Lamperth Géza. 9. A bimbós majoránna. Farkas Imre. 10. Forradalom reggelén. Ritoók Emma. 11. Harangszó. Pósa Lajosné. 12. Aforizmak. Wallis A. S. C. 13. Krisztuskép. Hegedüs István. 14. Karácsonyi gondolatkör. Benka Gyula. 15. A kolduslányka bibliája. K. Tóth Kálmán. 16. Bethlen, mint példakép. S. Szabó József. 17. Ecce homo. Zábrák Dénes. 18. A hit és babona. Csiky Kálmán. 19. Ugarolás. Bodor Aladár. 20. A fénybe fojtott humanitás. A társadalmi óvatosság. Garzó Gyula. 21. Timotheus. Baja Mihály. 22. Fehér lovon az éjszakába. Ifj. Mórícz Pál. 23. Luther. Gyökössy Endre.

24. A munkáról és a tudományról — az ifjúságnak. Ifj. Kelemen Móricz. 25. Husvétii üdvözet. Maday Gyula. 26. A „dárdás“. Gulyás József. 27. Bethlen Gábor. Oláh Gábor. 28. Az 1901—1907. évi tisztikar.

A közlött tartalom ékes bizonyysága annak, hogy ebben az Emlékkönyvben szellemi találkozt ad egymásnak a magyar protestáns világ és annak ifjúsága.

A Bethlen-Kör nemes ügyének előmozdítása céljából melegen ajánljuk a csinos kiállítású Emlékkönyv megszerzését. Megrendelhető Budapesten, a Bethlen Gábor-Kör elnöksége útján, VIII., Szentkirályi-u. 22, I. 23.

Révész Kálmán: Magyarország egyházi viszonyai. (*Ungarn kirchlich-statistisch.*) Megjelent a Herzog-féle „Realencyklopädie für prot. Theologie und Kirche“ 3-ik kiadása XX-ik kötetének 235—245. lapján.

E Realencyklopädia a német prot. theol. irodalom egyik monumentális műve, a melynek méltó adaléka a korábbi kiadásokban Révész I. és Balogh F., s az utóbbiban „Ungarn“ cím alatt Révész K. gondosan készült el és adataiban a legújabb időkig teljesen megbízható jeles és tartalmilag szinte súlyos cikke. Még az anabaptistákra vonatkozó legújabb miniszteri rendeletet is feldolgozta a tőle megszokott alaposággal és történeti tárgyilagossággal. Sorra egymásután közli a derék tanulmány a főbb forrásokat, majd országunk nemzetiségi, iskolai és vallási viszonyait, a két fundust, a kath. autonomia kérdését, a gör. kath. egyesült s nem egyesült keleti egyházakat nemzetiségek szerint csoportosítva, hogy aztán a protestáns és egyéb akatholikus egyházak és vallásfelekezetek ismertetésére térhessen át. Történeti alapon indulva bemutatja a mai magyar és erdélyi szász evangélikus, református és unitárius egyházat, a nazarénusokat és baptistákat s az izraeliták vallásfelekezetének kettős alakzatát. Különös melegséggel, pontos statisztikai adatokkal kísérvé ismerteti a felekezeti oktatás ügyét s különösen a protestánsok óriási iskolai áldozatkészségét a nép-, közép- és felsőbb iskolák fenntartásában és fejlesztésében. Végül „Kirchliche Leistungen“ cím alatt tájékoztatja a német olvasóközönséget a két protestáns egyház jótékony célú intézményeiről és tudományos irodalmi munkásságáról, egészen találóan azt mondván, hogy a szigorúan tudományos theologiai irodalom művelése az irodalmi társaságokban nagyobbára a német és angol egyetemeken továbbtanult theologiai akadémiai tanárok kezébe van letéve. Hálás

köszönettel és elismeréssel adózunk a szorgalmas szerzőnek e szép tanulmány megírásáért s. ily előkelő helyen való megjelenéséért. Méltó társa ez a Dévay B. Mátyásról szóló s ugyanott megjelent kiválóan szép tanulmánynak. Bárcsak többen is követnők protestáns egyházi és irodalmi életünknek a külföldön való ismertetésében. Protestáns egyházi és nemzeti irodalmi czélt szolgálunk ezzel egyaránt.

Sz. M.

Nielsen Frigyes: A keresztyén egyház történetének vezérfonala. Dán eredetiből fordította *Szeberényi Lajos Zs.* békéscsabai evang. lelkész. A Luther-Társaság kiadása. Budapest, 1907. Hornyánszky V. nyomása. 234 lap. Ára füzve 2 K.

Dr. Nielsen Frigyes, előbb kopenhágai theologiai tanár, most Aarhus püspöke, a skandináv protestantizmus legjelesebb történetírója, ki több egyháztörténelmi munkát irt. A kézalatti mű rövid összefoglalása a szerző több kötetes nagy egyháztörténelmi munkájának s ebben a rövidített alakjában immár öt kiadást ért. Ezt a kisebb egyháztörténetet fordította le Szeberényi és adta ki a Luther-Társaság.

Fordító és kiadó jó munkát végeztek ez egyháztörténelmi mű kiadásával. Először azért, mert ez a könyv pozitív evangéliomi szellemben van írva. Szerzője hisz az isteni kijelentésben és Jézus Krisztus valóságos istenfiúságában. Ezért a könyvében élet- és erőteljes keresztyén szellem lüktet, mely helyes keresztyén érzéssel tudja feltüntetni a valódi keresztyén szellem és egyház életét a történelem folyamán. Élet és melegség van a könyvben, melyből tanulni és épülni lehet. Másodsor azért is nyereség e könyv megjelenése irodalmunkban, mert a nálunk csekély számban levő népszerűsítő egyháztörténelmi irodalmunkat gazdagítja. Nem tankönyv, nem is tudós és kritikai egyháztörténelem, hanem egyszerűen népszerű egyháztörténelem; de azért sokat tanulhatnak belőle theologusok és nem-theologusok, a mennyiben a keresztyén szellem vallási és erkölcsi gazdagságát, az evangéliom életnemesítő és társadalomjavító erejét kiváló érzéssel tudja feltüntetni.

Egészséges iránya és evangéliomi keresztyén szelleme mellett előnye e munkának a színes, jellemzetes előadás, mely ritka ügyességgel tudja kitüntetni mind az egyének és irányok, mind a tanok és intézmények jellemző vonásait. Találó idézeteket közöl a nagy egyházi alakok mondásaiból, jelszavai-
ból. Így pl.: „Két dolog szükséges, hogy a Szentírást megérthessük: tanulmány és imádság“ (Origenes). „Nekünk nem

a kornak, hanem az Úrnak kell szolgálnunk“ (Athanasius). „Úgy éltem köztetek, hogy tovább is élhetnék szegyenkezés nélkül; de a haláltól sem félek, mert van kegyelmes Urunk“ (Ambrosius). „A Szentírás mélysége oly nagy, hogy naponként tovább haladhatnék ismeretében, még akkor is, ha gyermekkorom óta a legnagyobb nyugalomban, a legnagyobb hévvel és a legigazabb lelki odaadással csak ezt olvastam volna“ (Augustinus). „Mindazt, a mit Isten nekünk a saját szükségleteinken felül adott, tulajdonképpen nem nekünk adta, hanem csak ránk bízta, hogy fordítsuk a szűkölködők javára“ (Augustinus). „Tedd házatod templommá, mert számolnod kell családod és cselédeid üdvösségéről“ (Chrysostomus). „Róma az egyház anyja, nem pedig annak ura. Szent Péter feladata, hogy mint az anya gondoskodjék az egyházzal és ne akarjon a felett uralkodni. Jobban félek a pápai uralomvágytól, mint a méregtől és kardtól“ (Szent Bernát). „Ha a mennyei otthon lángja kigyúlad bennünk, nem érezzük a hideget.“ „Ne kívánjatok többet, mint a mennyi ételre és ruhára szükséges, mert a mi ezen felül van, azt a szegényektől lopjátok el.“ „Mindig vidám arczot mutassatok, mert Isten emberének bensőleg kell szomorkodnia a bűnei felett.“ „A mi kiváltságunk, hogy ne legyen semmi kiváltságunk, hanem mindenkinek engedelmeskedjünk és magunkat kisebbeknek tartjuk másoknál“ (Szent Ferencz). „Ez az olasz ökör (Aquinoi Tamás iskolai gúnyneve) meg fogja hódítani egykor még az egész világot. mivel az egész világ visszhangozni fogja az ő tudományát“ (A. Tamás egyik tanárának a jóslata). „Úgy kerültél a pápai székbe, mint egy róka; úgy fogsz uralkodni, mint egy oroszlán; de aztán úgy fogsz meghalni, mint egy kutya“ (Jóslat VIII. Bonifaciusról). „Avignonban ordít a Minotaurus, de ebben a labirintban nincs Ariadne fonal. Csak aranynyal lehet megfékezni a szörnyet, csak azzal lehet hozzá bejutni. Aranynyal meg lehet nyitni a mennyet, aranyért meg lehet venni a Jézus Krisztust“ (Petrarca). „Úgy fognak egymás feje fölött röpködni, mint a nyári madarak és határozataik olyanok lesznek, mint a pókháló“ (Husz János a konstánczi zsinat tagjairól). „Ima és csendes elmélkedés által könnyebben megtaláljuk az Istent, mint tudományos vitatkozás által... A mily mértékben szeretjük az Istent, olyan mértékben ismerjük meg őt... A szeretetben bírjuk az Istent és a szeretet által ismerjük meg őt, mert az Isten szeretet“ (Mysticusok). „X Leo pápa vigan mulatott, míg hivatásának dolgait Szent Péterre bízta“ (Erasmus). „Erasmus le tudja leplezni a rosszat, de nem tudja föltárni a jót s nem tud bennünket az ígért földére vezetni“

(Luther). „Az Úr azért bízta reá (Szent Péter utódjára) a nyáját, hogy azt zöld mezőkön legeltesse, nem pedig, hogy azt megnyirja“ (Vyclef). „Nem akarom, hogy az evangéliomért erőszakkal és gyilkolással harcoljanak. A világot az ige győzte meg. Az egyházat az ige tartotta meg, az igének kell azt lábra állítani is.“ „Jó cselekedetek nem teszik az embert jóvá és kegyessé; de a jó és kegyes ember jó cselekedeteket művel“ (Luther). „A keresztyénség nem egyéb, mint Isten kegyelme által biztosított élet. Krisztust ismerni annyi, mint ismerni a jótéteményeit“ (Melancton). „A tan az egyház lelke, de a fegyelem annak idege és ezzel egyesítettnek a test tagjai. Fegyelem nélkül nincs polgári társadalom, nincsen család. Egyházi fegyelem nélkül nincs egyház“ (Kálvin). „Ha valami fehér, de az egyház azt mondja, hogy fekete, nekünk is feketének kell azt tartanunk“ (Jezsuita jelszó). „A mi Urunk Jézus szegény király lenne, ha a kegyelem országának nem volnának más tagjai, mint a kik az úgynevezett lutheránus egyház szűk határaiban élnek“ (Spener). „Hűsz esztendő mulva nem lesz a keresztyén Istennek még egy öreg embere sem“ (Voltaire). „Úgy jövünk be, mint a bárányok és uralkodni fogunk, mint a farkasok; de kikergetnek bennünket, mint a kutyákat és mi visszatérünk, mint a sasok“ (A jezsuiták magukról).

Ezek az idézetek nagyon élénkítik e különben is színesen, eleve séggel írott népszerű egyháztörténetet, melynek magyar fordítása is kielégítő; de magyarosság és folyékony-ság szempontjából, sajnos, nem kifogástalan. Am azért e nem elég magyaros öltözet mellett is Nielsen egyháztörténete nagyon jó népszerű egyháztörténet, a melyből sokat lehet okulni és épülni. A könyv kiállítása csinos, nyomása tiszta, ára jutányos.

Sz.

Prohászka Ottokár: Modern katolicizmus. Budapest, 1907, a Szent István-Társulat kiadása, 71 lap, ára 1 K.

A Szent István-Társulat a folyó évben külföldi mintára a hitvédelmi füzeteknek oly sorozatát nyitotta meg, melyben a hitigazságoknak a tudomány vivmányaival való összhangját kívánja a művelt közönségnek bemutatni. Ennek a kiadványsorozatnak első füzete a Prohászka „Modern katolicizmus“-a.

Prohászka, a korábbi theologiai tanár, s most székesfehérvári püspök, a magyar klérus legtanultabb, legelokven-sebb és legtevékenyebb tagjainak egyike. Ír, prédikál, szónokol, agitál, a hol csak szerét ejtheti. Nagy irodalmi, szónoki és társadalmi tevékenységének ez a vezérelve: „Teljesen keresztyén alapon állni a hit és erkölcs dolgában, de a XX. szá-

zad kulturvilágában élni“. Értsük meg, mondja, értsük meg a helyzetet s állítsuk bele a keresztyénséget a kulturvilágba. Kössük össze a természetet a természetfölötti világgal, a szabadságot a tekintélylyel, a földi czélokat az örök czállal. Ne rögzítsük az örvényeket, hanem építsünk rajtuk hidakat. Ne hegyezzük ki az ellentéteket az egyház és a kultura között s ne azonosítsuk a kultura művét a hitetlenséggel; hanem tartsunk feléje és segítsünk a modern kulturában ki nem elégtett lelkeken igaz, mély hittel, pünkösdi hitünk őszerejével és melegével. Túlemelkedünk hitünkben s reményünkben a természetben, de ugyanakkor élénk összeköttetésbe lépünk étellel, tudománnyal, kulturával, hogy ne álmatag passzivitásban, hanem gyakorlati aktivitásban éljük át a keresztyén életet. Ezt a harmonikus felfogást kell kidolgozni és közvéleménynyé emelni. Mi művelt, fejtett vallásosságot sürgetünk.

Tehetségeinkkel és ősztöneinkkel benn állunk a világban s érvényesülnünk kell. Ki kell a tehetségeinket fejlesztenünk, vagyis jó, ha sokat tudunk, minél többet, ez a tudomány. Alakítanunk kell a világot gondolataink, eszményeink szerint, ez a technika s a művészet. Jót kell tennünk s nemesen élnünk, ez az erkölcs. A végtelen Istennel, urunkkal s atyánkkal viszonyba kell lépünk s nemcsak nemesen, de istenileg kell élnünk, ez a vallás. Négy eleme a belső világnak; négy szeráfszárnya a léleknek. Mind a négynek össze kell fognia, hogy gazdagon s szerencsésen alakíthassa az életet. Tudni, ismerni kell az igazat, alakítani a szépet, gyakorolni a jót s átélni az Istent. Nem szabad ezeket egymástól elszakítani, sőt még elszigetelni sem. Ha elszakítjuk, életet rontunk; ha elszigeteljük, lelket bénítunk.

Ha a történelemhez fordulunk, ugyanarra a belátásra jutunk, hogy nem szabad az emberi életet elszegényíteni s elhervasztani a profán kultura kizárólagosságával. A vallásos, az istenes élet az emberiségnek legmelegebb árama. Titáni, daemoni harcokban akarták kipusztítani. Égették, mint fekélyt s megvetették, mint szellemi inferioritást. A kritikának és a gúnynak étető savával öntözgették . . . Óh vak filozofusok és kontár kulturférfiak! A léleknek világtörténelme egy nagy térdrehullás, egy nagy konfesszió, mely azt vallja: Uram, nem menekülhetünk el tőled. Annyi a szöktetőnk, a csábítónk, a kerítőnk s lelkünk mégsem szabadul ki öleléseidből. Magadéinak teremtettél, óh Uram, s a mi lelkünk mindaddig nyugtalan, míg benned meg nem nyugoszik!

Ilyen emelkedett szellemben hirdeti, magyarázza, ajánlja Prohászka a katholicizmust. A régi hitet ajánlja új mód-

szerrel, új fegyverzetben, új alakban. Modern ebben a katholicizmusban nem a tartalom, hanem a ruha, az öltözet, a megjelenési alak, a mely valóban tetszetős, újszerű, tehát modern. Prohászka modernizmusa e szerint nem a legújabb pápai encyklika által oly élesen elítélt modernizmus, mely dogmák modernizálását sürgeti a katholicizmusban. Prohászka a katholicus eszmék és törekvéseknek csak a kezelését, hirdetését, propagálását kívánja modernizálni.

A füzetben kilencz rövid beszéd olvasható, abban a szellemenben, mely a fenti közleményekben megnyilatkozik. E beszédek: Modern apostolság. Öntudatos vallásosság. A művelt katholicus hitbeli s erkölcsi eredője. A kultura sajátos értékei. Munka és vallás. Tudományos kérdések. Egyházas érzületünk. Ethikai reformtörekvések. Klerus — laikus.

Eszméltető, termékenyítő és tanulságos dolgok; olvasásra és gondolkozásra méltók.

Vasadi Balogh György: Való és kigondolt történetek. Mezőtúr, 1907. 107 lap, ára füzve 2 korona, megrendelhető a szerzőnél Mezőtúron.

A fiatal szerző a mezőtúri ref. főgimnázium tanára, a ki, úgy látszik, lelke termésének első zsengejét mutatja be e csinos kiállítású füzetben. Komoly és szórakoztató elem egyesül e történetekben, melyek két részre oszlanak. Az első rész Bocskay István működését ismerteti, a második részben „kigondolt történetek” czim alatt öt kisebb elbeszélés és két költemény olvasható.

„Bocskay és a bécsi béke” czimű való történet Bocskay működését és a bécsi békét ismerteti. Rövid, de korhű és élénk történeti előadásában a tanulmány mellett van jellemző erő és írói hivatottság.

A kigondolt történetek között legtöbbet ér „A gályarab”. Azt beszéli el, hogy Orosz Máté bényi prédikátort boldog családi köréből, hazafias és buzgó református papi működéséből hogy hurczoltatja az eperjesi börtönbe és hogy ítelteti gályaraságra a hiéna Caraffa, de hosszas szenvedés után hogy kerül haza boldog családjá és gyülekezete körébe a hőselkű, hithű prédikátor. A többi történetek inkább csak rövid, de színes rajzok, a melyekből fel-felcsillan egy-egy röpke eszme. A versekben („Kurucz búcsú”, „Hét esztendő után”) van hangulat és eléggé formás az alak.

b) Külföldi irodalom.

Haering Th.: Der christliche Glaube (Dogmatik).
Calw & Stuttgart (Calwer Verlagsverein) 1906. 616 lap. Ára
kötve 9 márka.

Szerzőnk Ritschlnek, a híres göttingai hittudósnek egyik leg-
híresebb tanítványa és Ritschl azon követői közé tartozik, a kik
jeles elméleti hittudósok és kiváló gyakorlati egyházi férfiak.

Előszavában a hittani irodalom tekintetében Luthardt és Kaf-
tan s a bibliai tananyag értékesítésére nézve Hackenschmidt dog-
matikájára utal.

Egy rövid bevezetésben (7—20. l.) a hittan fogalmával, a
keresztyén hit s a modern tudat egymáshoz való viszonyával és a
hittan felosztásával foglalkozik. A hittan „a keresztyén hit tuda-
mányos előadása“, vagy másszóval „a dogmák egységes, össze-
függő kifejtése“. Mint „a hitnek rendszeres tudománya“, a modern
tudatnak nem egy alakjával szemben találja magát, a melylyel
szemben „az örökkévaló evangélium hitigazságainak ismeretével“
kell védekeznie. A dogmatikát (s az etikát is) tehát megelőzi az
apologitika. Mint tudomány két főrésze oszlik, ú. m. a keresztyén
hit megalapozására és kifejtésére. Az elsőnek tárgya a keresztyén
vallás lényegének és igaz voltának kimutatása; a második a szoro-
san vett hittani rendszert fejti ki. A hitrendszernek tárgya a
Krisztusban megjelent isteni kijelentés. E kijelentés — mondja
Ritschl-el egyezőleg — forrása, normája és alapja minden keresz-
tyén hitismeretnek.

Műve első vagy alapvető részének vagyis a keresztyén hit
apologétikai megállapításának czíme: „A keresztyén hit és annak
ellenei“ (23—195. l.). E résznek három szorosan összefüggő kér-
dése a keresztyén vallás lényege, igazsága és a keresztyén hittan
normája. A keresztyén vallás lényegének ismertetésénél behatóan
foglalkozik a vallásnak tárgyi (istenfogalom, életszükséglet, odaadás,
kijelentés) és pszichológiai oldalával, különösen meggyőzően fejte-
getve a vallásnak a tudományhoz, művészethez és erkölcsiséghez
való viszonyát, s a szakasz végén bő vallástörténeti alapon tár-
gyalja a vallás eredetének kérdését.

A keresztyén vallást tökéletes isteni vallásnak tartja, a melynek minden más vallással szemben való jellemző sajátja abban van, hogy benne a tartalmi (istenországa) s az alaki elv (kijelentés) teljesen egy és ugyanaz. „Jézus maga az evangélium, kinek vallása és személyisége egymástól elválaszthatatlan“, mondja Harnack-al szemben, ki szerint „csak az atya és nem a fiú a való az evangéliumba“. A szakasz végén mesteri rajzát adja a római katolikus és protestáns keresztyénség mélyreható hittani különbségének. „Katolikus és protestáns egyháznak alapjában véve eltérő felfogása van a keresztyénségről. Az üdvjő, az istenfogalom, az embernek Istenhez való viszonya és Jézus megváltói személyisége egészen más a katholicizmusban és más a protestantizmusban.“

A „keresztyénség lényege“ után a „keresztyénség igazságának“ bizonyítására tér át a szerző. Apológiája a hit és tudás tengelye körül forog. A keresztyénség története a szerint oszlik két nagy részre, a mint a hit a tudás vagy a tudás a hit fölött dominál. A valódi apologitika gyökerei az evangélium legfőbb értékének s Krisztusban megjelent legfőbb valóságának egységes felfogásában rejlenek. Itt behatóan ismerteti a reformáció, Kant, Schleiermacher, a közvetítő, liberális, bibliai és Ritschl-féle theologia s legújabbban a vallástörténeti módszert követő theologusok (p. o. Tröltzsch) apologétikáját, annak beigazolásául, hogy a keresztyénség, mint a megváltás s a megszentelődés vallása, maga az igazság. Jól mondja; hogy a tudásnak határai vannak, a melyeknek áthidalása csak a hitnek lehetséges. A hit bizonyító ereje annak szabadságában s a kijelentésben van. A kijelentés szükségessége a vallásnak a valódiság iránti vágyában keresendő. A megváltás alapelve a megváltó istenember történeti személyiségétől el nem választható. A kijelentés szellemi és erkölcsi jellegű. A kijelentés lényeges tartalma a bibliai Krisztus és az ő evangéliuma.

Istennek a Jézusban való történeti kijelentése forrása, alapja és normája a mi keresztyén vallásos hitünknek. Minden vallás éltető lelke a kijelentés s Jézusban a legértékesebb valódiságnak jelentette ki magát a kegyelem istene. Ebben van megadva a keresztyén vallás abszolutsága is egyszersmind. A keresztyénség a személyes kijelentésnél fogva a vallási fejlődés befejezője, az emberi nem összes vallási törekvéseinek és reményeinek teljessége s az emberi sziv minden vallásos-erkölcsi követelményeinek és szükségeinek kielégítése.

A keresztyén vallás lényegéről és igazságáról szóló apologétikai fejtegetésekből egészen természetesen folyik a keresztyén hitismeret lényege úgy a dogmatika fogalma, mint módszere, normája és beosztása tekintetében. A keresztyén hitismeret lényegileg véve a kijelentés értelmezése, mivel a kijelentés forrása, alapja és

normája minden keresztyén hitismeretnek. A keresztyén hittételek tehát nem csupán kedélyállapotokkal, hanem a kijelentés valóságának: Istennek és az ő Szeretetországának élő személyes elsajátításával azonosak, a mi egyúttal útbaigazító a hit és a tudás viszonyának értékelésére.

A keresztyén hittan normája nem lehet más, mint az Irás, mivel az abban foglalt isteni kijelentés forrása, alapja és normája minden hitismeretünknek. Gyönyörűen rajzolja meg itt az Irásnak hitet ébresztő és fejlesztő erejét s normatív tekintélyét, a melynek okirataiban azonban történetgrammatikai és kritikai alapon különbséget kell tennünk annak eredeti benső vallásos tartalma és kortörténeti jellege között. S ugyanaz irányadó az ó- és újszövetség egymáshoz való viszonyának meghatározásánál is. Sohase feledjük azt, hogy az Irás nem dogmatikai tankönyv, sem káté, sem vezérfonala a kijelentés történetének, sem pedig imádságos könyv. Mint a hitnél, úgy az Irásnál s az abban foglalt kijelentésnél is különbséget kell tennünk annak objektivitása s a személyes Istennel közösségre törekvő szubjektivitása között.

A hittan alapvető részének utolsó szakasza a dogmatikai módszerről szól. Evangélikus egyházunk csak az íráson alapuló dogmatikát ismer, a mint minden keresztyén hitismeret a kijelentés hitbeli értelmezésével, személyes elsajátításával azonos. Másrésztől azonban keresztyén hitről csak ott szólhatunk, a hol erkölcsi akarrattal van dolgunk, a miért is a keresztyén hit s a keresztyén élet egy szervesen összefüggő egész. A dogmatika és ethika tehát folytonosan egymásra van utalva. A hittan felosztása tekintetében Kálvin, Schleiermacher, Schweitzer és Kahnis módszerét követve, az apostoli hitvallás hármas hittárgyát veszi felosztási alapul s a hitrendszer felépítésében külön szól „az Istenben, mint atyában“, „a Jézus Krisztusban, mint Isten fiában“ s „a szentlélekben“ vetett hitről, s e hármas kategória alá foglalja az egész rendszeres hittani anyagot.

Érdekes, hogy a trinitás tanát a harmadik kategóriába sorozza s ide foglalja az eskatológiát is. Magának a hittani rendszernek fölépítésében s egyes darabjaiban az eddig ismert nyomon halad, épp azért annak beható ismertetését is mellőzhetjük.

Szerzőnk, mint látjuk, rendszeres dogmatikát írt. Megveti az alapot s' aztán tovább épít rajta. Előnye a világos fejtegetés, az evangéliumi melegség, a tudományos jellege és a praktikus érzék. Hiánya az irodalom mellőzése az egyes hittani kérdések szakszerű ismertetésénél. Föltűnő az is, hogy a modern pozitív theologia ismertetését is mellőzte. Különböleg áll Ritschl volt hallei hittudós dogmatikai vezérfonalához (2. kiad. 1902). Legerősebb oldala az apologetikai jelleg s a hit és tudás problémájába való

mélyebb beletekintés. A hittan apologétikus jellegének ez erőteljes kidomborítása folytán Haering könyve korszerű és aktuális, melyből nemcsak tanulni, de épülni is lehet.

Sz. M.

Haering, Th.: Das christliche Leben (Ethik). Zweite Auflage. 4—5 Tausend. Calw & Stuttgart (Calwer Verlagsverein) 1907. 464 lap. Ára kötve 7.50 márka.

Méltó társa és kiegészítője a fentebb ismertetett dogmatikájának. Az irodalmat itt is mellőzi. E helyett utal Luthardt és Hermann etikájára és Schultz, Kirn és Reischle vezérfonalára. Utóbbihoz áll legközelebb. Az első kiadással szemben behatóbban és határozottabban fejtegeti Nietzsche és az eudämonizmus etikáját; mélyebben kutat a lelkiismeret, az erkölcsi törvény s a szabadság kérdésében; pontosabban körvonalozza az evangélikus s a katolikus ethika közötti különbséget; gyakorlatiasabb érzékkel ismerteti a kötelesség és hivatás, a bűnbocsánat és megtérés ethikai procezzusát, s tárgyalásainak körébe vonja a család, művészet, forradalom és büntetőjog kérdéseit. Erős írásbeli alapja mellett sem felejtkezik meg a modern élet követelményeiről, a mennyiben jól ismeri és meggyőzően méltatja a szocziáethika s a kulturprobléma jelentőségét.

Ethikája is bevezetésből, alaposztó vagy apologétikai részből és a tulajdonképeni rendszerből áll.

Bevezetésében közelebbről az ethika nevével, a bölcséleti s a theologiai erkölcsstan egymáshoz való viszonyával s a beosztással foglalkozik. Jól mondja, hogy napjainkban a keresztyén erkölcsstant is apologétikai alapon kell felépíteni.

Következétesen sürgeti a hit és az élet elválaszthatatlan egységét, a melyben a hitbizonyosság a dogmatikának záróköve és az etikának kiinduló pontja, míg viszont az eskatológia mindkettőnek betetőzése.

Ethikai rendszerének alapvető vagy apologétikai része „A keresztyén erkölcsstan és annak ellenei“ címet visel, a melynek hármas tárgya az erkölcsstan alapfogalmai, annak ellenesei és sajátos igazsága. Az alapfogalmak között behatóan foglalkozik az erkölcsiség értékét, tartalmát, alakját, eredetét, és érvényét illető kérdésekkel. Erkölcsi cselekvőségnek mondja a célok, szabályok és motivumok szerint való cselekvést, a melynek lényege a természeti vagy érzéki lét felett való uralom s az Isten iránti tisztelet és bizalom (V. ö. Kantnál „a gyakorlati ész“ világát). További jellemző sajátossága lényegét, eredetét és érvényét tekintve annak „kategorikus imperatívus“ jellege s a kulturától való sajátos különbsége.

Majd a keresztyén erkölcsan elleneinek ismertetésére tér át s itt találó vonásokkal rajzolja meg Nietzsche „Übermensch“-je képében a modern egoista, altruista, evoluzionista, pozitivista, peszszimista etikát. Kár, hogy Wundt etikájának beható ismertetése mellett egészen megfejtkezett Paulsen berlini tanárnak a keresztyénség világnézetéhez legközelebb járó „ethikai rendszeréről“.

Az apologétikai rész utolsó szakasza „a keresztyén erkölcsan igazsága“ címet visel, a melyre viszont az ő lényegének helyes meghatározása vezet. A keresztyén jó cselekedetnek legfőbb célja az istenországának az Isten s az emberszeretet motivumából eredő önkénytes megvalósítása. Ez teszi a keresztyén cselekedetnek specifikus különbségeit az antik ethika (Platon és Aristoteles) meghatározásaival szemben. Majd rátér a lelkiismeret és a szabadság lényegének meghatározására, s előbbinél egészen helyesen utal annak empirikus és idealista meghatározása közötti lényeges különbségre. A lelkiismeretnek legtökéletesebb foka úgy alakilag, mint tárgyilag a keresztyén lelkiismeret, a melynek legfőbb elve az istenfűség s a szabadságnál a keresztyén ember szabadsága (v. ö. Pált és Luthert). Ugyancsak mélyreható fejtegetésekkel találkozunk az erkölcsiség és a vallásosság egymáshoz való viszonyánál, a hol találóan ismerteti az ú. n. vallástalan etikát, az újabb kulturethikai mozgalmakat s a specifikus keresztyén erkölcsiség és vallásosság egymáshoz való viszonyát. Jól mondja, hogy az eddig kifejlődött ethikai rendszerek egyike sem közelítette meg a keresztyén egyén s a keresztyén társadalom ideálját, a melynek célja az istenországának folytonos és fokozatos megvalósítása a földön. A keresztyén istenhit vallásos érzelmének köszöni a keresztyén erkölcsan minden más ethika fölött való fölényét és tisztaságát. Vallásos gyökereiben rejlik ereje és céljáról és hatásáról való közvetlen bizonyossága.

Maga a tulajdonképeni erkölcsani rendszer önkénytelenül is három részre oszlik, a melynek elseje a keresztyénség erkölcsi jó lényegéről, s aztán annak a keresztyén személyiségben (individuális ethika) és emberi társas közösségi életben (szociális ethika) való megvalósításáról szól. A keresztyén erkölcsi jót tárgyaló részt megelőzőleg találóan ismerteti a katolikus és protestáns erkölcsan alapvető különbségeit s az evangélikus erkölcsan írásbeli alapjait. A katolikus erkölcsan hierarchiai egyházi jellegénél fogva nomisztikus és legális jellegű ethika, mely végső elemzésében a személyes akaratélet megsemmisülésére vezet. Az evangéliumi morál a szabadságból eredő érett erkölcsiség megvalósítását célozza mind az egyéni, mind a társadalmi életben egyaránt. A személyes ethikai erők ez erőteljesebb kifejlődése szűli a protestáns országok érettebb kulturáját és magasabb civilizációját, s a katolikus társadalmak elmaradottsága (Németország—Anglia, — Spanyol- és Olaszország).

Az evangélikus keresztyén ethika egyetlen alapelve a Krisztus, mely alapelvől nyerjük a legfőbb jót: istenországát s a legfőbb törvényt és indokot: az isten- és emberszeretet parancsát. Ez magyarázza meg egyszersmind a keresztyén személyi és a keresztyén társadalmi élet sajátos lényegét, mely igaz valója szerint szeretet-élet, szeretetközösség.

Különösen gazdag és értékes a munkának szociálétkikai része, a melyben a keresztyén erkölcsiség világánál világítja meg a házasság és a család, a barátság, a gazdasági élet, a tudomány és művészet, s az állam és egyház intézményét s folytonos összefüggésben tárgyalja a keresztyén egyéni és társadalmi életet. S a mint az államnál nem kéri el gondos figyelmét a halálbüntetés, a népjog s a politika és morál kérdése, úgy viszont az egyháznál sem mellözi a szervezeti kérdések mellett annak benső életmunkásságát a belső és külső misszióiban s az evangelizáció áldásos műveiben. Éles megfigyelő és ítélőképessége a lelkipásztori gondozás kérdéseiben is kitűnik s művének egyik igen szép részlete a „jó lelkipásztorról“ szól.

Ritkán olvastunk két olyan szervesen összefüggő rendszeres művet, mint Haering dogmatikája és ethikája, melyek a keresztyén hit és a keresztyén élet szerves egységét ily következetesen és világosan tüntetnék ki. Ebben a tekintetben szerző mindkét műve nagyon tanulságos és nagyon korszerű.

Sz. M.

A

MAGY. PROT. IRODALMI TÁRSASÁG

1906-IKI

ÉVKÖNYVE.

A KÖZGYÜLÉS HATÁROZATÁBÓL

SZERKESZTETTE

SZÖTS FARKAS,

THEOLOGIAI TANÁR, A TÁRSASÁG TITKÁRA

BUDAPEST,
HORNYÁNSZKY VIKTOR CS ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA
1907.

TÁRSULATI ÉVKÖNYV.

A M. P. I. T. 1906. évi működéséről.

(Az 1907. évi közgyűlésen felolvasott titkári jelentés.)

Társulatunk 1906-iki 18-ik munkaévének ismertetését annak az óriási veszteségnek jelentésével kezdem, a mely ezt az irodalmi egyesületet a mult év végső napjaiban érte.

1. **Hegedüs Sándor halála** érzékeny veszteség a magyar közéletnek politikai és közgazdasági ágaira, nagy veszteség közegyházunknak csaknem mindenik intézményére, mert Hegedüs mindenütt ott volt, a hol egyházában és hazájában dolgozni és áldozni kellett; de legsúlyosabb csapás erre az irodalmi társaságra nézve, melynek a boldogult nemcsak példás buzgóságú elnöke, nemcsak ékesszavú vezető lelke, hanem fejedelmileg bőkezű Mecaenása volt 13 éven keresztül. Hirtelen halála minden hozzátartozót mély gyászba borított, de közvetlen családján kívül senkit annyira szíven nem talált, mint ezt a szélesebb körű családját, mely az ő „fejének koronáját” vesztette el Hegedüs Sándorban. Társulatunk árván maradt vezetősége mindjárt a gyászeset alkalmával küldöttségileg (Antal G., Zsilinszky M. és Szóts F.) fejezte ki részvétét a gyászoló család előtt, a ravatalra koszorút helyeztetett és a temetésen testületileg megjelent; igazgatóválasztmányunk őszinte kegyelettel adózott az elhunyt emlékének és határozattá emelte, hogy felejthetetlen elnökének hervadhatatlan érdemeit külön ülés keretében emlékbeszéd tartásával fogja méltatni.

Tisztelettel kérem a t. Közgyűlést, hogy e jelentésem tudomásul vétele mellett, mai közgyűlésünk jegyzőkönyvének első pontját szenteljük Hegedüs Sándor áldott emlékének és hervadhatatlan érdemeinek.

2. A Társaság vagyoni ügyeiről a folyó év márczius 12-iki ülésen felülvizsgált *számadás, vagyonkimutatás és költségvetés* nyújt képet, melynek főbb vonásai a közgyűlési tagoknak előre megküldött nyomtatott kimutatásból láthatók.

A számadás szerint a Társaság 1906. évi bevétele a főpénztárnál 16,805 K 50 fillér, kiadása 16,695 K 29 fillér, alapszabályszerű tőkésítése 44 K 08 fillér és pénztármaradványa 66 K 13 fillér. -- A Károli-alapnál az 1906. évi bevétel 8234 K 79 fillér, a kiadás 6220 K 03 fillér s a pénztármaradvány 2014 K 76 fillér. — A számvizsgáló bizottság (Szilassy Aladár elnöklete alatt Ballagi Géza, Horváth Ödön és Petri Elek) a számadást gondosan megvizsgálta, kellő próbákkal ellenőrizte, a tételek okmányait és a pénztári letéteket számba vette, s mind a számvitelt, mind az értékeket teljesen rendben találta. A számvizsgálat alapján az igazgatóválasztmány azt javasolja a Közgyűlésnek, hogy a számvizsgáló jelentést általában tudomásul venni és Bendl Henrik társulati pénztárnoknak az 1906. évről a felmentvényt a szokásos fenntartás mellett megadni méltóztassék.

Egyben tisztelettel jelenti a Választmány, hogy a ropant nagy mennyiségű, számszerűen 17,043 K tagdíjhátralék behajtására a társulati ügyészt továbbra is megbizta, még pedig azzal az utasítással, hogy a már bepörölt hátralékosok ellen szükség esetében végrehajtást is foganatosítson, s hogy az összes többi hátralékosokat is szólítsa föl fizetésre és a fizetni nem akarókat pörölje be.

A *vagyonkimutatást* a számvizsgálók-jelentése alapján szintén felülvizsgálta és rendben találta a Választmány. E szerint a Társaság általános tőkéje 1906. évi december 31-én 125,247 K 64 fillér volt, a mi az előző évihez képest 622 K 04 fillér szaporodást jelent. A forgótőke gyanánt kezelt Károli-alap pénzkészlete csak 2014 K 76 fillér, a mi az előző évihez viszonyítva 1779 K 99 fillér apadást jelent. Ez főleg onnan keletkezett, hogy a „Koszorú“ tíz új füzetén és a „Házi Kincstár“ VII-dik kötetén kívül a Hastings-Csizmadia „Van Isten“ című munkájának írói és nyomtatási költségeit is ebből a pénztárból fedezték. A külön-külön rendeltetésű kisebb alapok (Bibliai Lexikon-, Szász Domokos-alap) a kamatok csatolásával valamicskét mind növekedtek, s az özv. Hegyi Mihályné hagyatékából is befolyt 1110 korona; de azért a Társaság vagyona az előző évihez képest 1214 K 06 fillérrel fogyott, mert 1906 december 31-én csak 130,256 K 18 fillér volt.

Az 1908. évi *költségvetést* egészen az eddigi alapon és a szokásos keretben következő zárótételekkel készítette el a

Választmány. Összes szükséglet a főpénztárnál 16,293 K 01 fill., összes fedezet 16,383 K, mutatkozó fölösleg, az alapszabályszerű tőkésítés után, 36 K. — Meg kell jegyezni, hogy a szükségleti előirányzatba az összes kiadásokat, közöttük a „Theologiai Szaklap“ 400 K segélyét is fölvette a Választmány, a fedezeti rovatnál azonban nincs számításba véve sem a hátralékokból várható, sem a vegyes kiadványokból (az előirányzott 100 koronán felül) remélhető bevétel, a mi csak növelni fogja a költségvetés realitását.

Kérem a t. Közgyűlést, hogy társulatunknak a kimutatásban részletezett költségvetését elfogadni és megerősíteni sziveskedjék.

3. Kiadványaink 1906. évi forgalmáról egészben véve kielégítő jelentést tehetek.

a) A *Koszorú*-füzetek kelendősége az 1906. évben ismét jelentékenyen emelkedett, a mennyiben az 1905-ben elkelt 33,068 számmal szemben az 1906. évben 45,767 számot adtunk el. Ebből a mennyiségből a Londoni Traktátus Társaság 21,460 számot vett át és azokat mind idehaza értékesítette, az Amerikában való terjesztést még csak részben kezdette meg. A Hornyánszky-czég gyűjteményes („Családi Könyvtár“) vásárlása és a lelkészek-tanítók egyenkénti eladása 24,307 számra terjedt. Az összes forgalom emelkedése, az előző évihez viszonyítva, 50%, a mi kétségkívül örvendetes tény. De még sokkal nagyobb forgalmat csinálhatnánk e vallásos füze-teinkkel, ha a terjesztésben az ország minden vidékén közreműködnének a sajtó útján való igehirdetésre is első sorban hivatott lelkészek, tanárok és tanítók. Egy munkával két nagy czélunk tennének hasznos szolgálatot. Erősítenék, fokoznák ifjúságunk és népünk protestáns öntudatát, a mi a jelenkori szocialista és klerikális világban elsőrendű pastorális és misziói feladat. De másrészt a tömegesebb eladással anyagilag is jelentékenyen támogatnák társulatunkat, melynek a népszerű vallásos iratok kiadására szolgáló Károli-alapja már nem képes a fokozódó igényeket kielégíteni.

Az eladott *Koszorú*-füzetekből, a közvetítői százalékok levonásával, összesen 2067 K 75 fillér a tiszta bevétel, a mivel szemben a tíz új füzet (121—130.) nyomtatási költsége és több régi füzet utánnyomása 1485 K 48 fillérbe került s így a bevétel 582 K 27 fillérrel több, mint a kiadás. Arról azonban nem szabad elfelejtkeznünk, hogy az írói és szerkesztői díjak, melyeket 920 koronával ismét néhai Hegedüs Sándor elnök úr fedezett, a közölt kimutatásban most sincsenek számításba véve.

Mindezek alapján kérem a t. Közgyűlést, méltóztassék a Koszorú forgalmának jelentékeny emelkedését örvendetes tudomásul venni, a terjesztésben közreműködő társulati tagoknak köszönetét és elismerését nyilvánítani s egyben felkérni a Társaság többi tagjait, hogy ez evangelizáló füzetkéink terjesztésében minél számosabban részt venni szíveskedjenek.

b) A *Házi Kincstár* kelendősége 1906-ban a várakozáson alul maradt; mert míg 1905-ben 1512 példány, addig a múlt évben csak 1197 példány volt az eladás útján való forgalom, a mihez azonban hozzászámítandó az a 803 példány, melyet a Választmány határozata alapján a pártfogó, alapító és rendes tagoknak az „Egyháztörténeti Adattár“ helyett tagilletmény fejében szolgáltatunk ki. Az eladott példányokból a közvetítói százalék levonása után 961 K 47 f. volt a Károli-alap bevétele, de ezzel szemben a nyomtatási és kötési költség (1070·86 + 73·10 =) együtt véve 1143 K 96 fillér, 182 K 49 fillérral több kiadást eredményezett, a mihez még hozzá kell számítani az ezer korona fordítói és revizori munkadíjat.

c) *Vegyes kiadványaink* a múlt évben elég szép kelendőségnek örvendettek. Elkelt ezekből 557 kötet és 102 füzet, a melyekből összesen 714 K 64 fillér volt a tiszta bevétel. Legtöbb példány a Hastings-Csizmadia „Van Isten“ cz. füzetéből (346), azután a Drummond „Természeti törvény“-éből (89) s a Kálvin „Keresztyén Vallás“-ából kelt el.

4. A Társaság Kálvin pályatétele, melyet 1906 decz. 31-diki lejárattal, 2000 K jutalommal tűztünk volt ki, sajnos, egészen meddő maradt. A pályázat tervezetet és egy kidolgozott fejezetet kívánt a kálvinizmusnak, mint vallás-erkölcsi rendszernek, mint egyházi szervezetnek és közéleti tényezőnek ismertetésére. A pályázat meddősége miatt a Társaságnak az az időszerű terve, hogy Kálvin születésének négyszázadik évfordulójára a kálvinizmusról egy nagyobb szabású monografiát adjon ki, ebben a formában nem sikerült. De a Választmány nem mondott le arról a reményről, hogy a Kálvin-évfordulót egy alkalomszerű kisebb monográfia kiadásával megünnepelje s e végből megbízta a titkárt, hogy Kálvinról mint reformátorról, mint exegetáról, mint dogmatikusról, mint etikusról, mint egyházszervezőről, mint iskolareformátorról, mint liturgusról és prédikátorról e végre felkért és önkényt jelentkező szerzők tollából 1909-re egy oly Kálvin-kötetet szerkesszen, a mely Kálvin világtörténeti jelentőségét megfelelő módon méltassa. A munkára eddig dr. Erdős József, dr. Antal Géza, Kenessey Béla, dr. Pruzsinszky Pál és mások vállalkoztak.

5. A Társaság kiadványai az 1906. évben mind az öt sorozatban kellő időben megjelentek és a tagoknak, kinek-kinek az öt megillető könyvilletmény a rendes időben megküldetett.

Az 1907. évi kiadványokat a f. évi márczius hóban tartott választmányi ülés állapította meg, a mikor felhatalmazást adott a titkárnak, hogy a mennyiben valamelyik sorozat illető kötete nem készülhetne el, a helyett más megfelelő művet adhasson ki, s hogy a *Koszorú* tíz új füzetére pályázatot hirdessen. A pályázat kihirdetése, június 15-iki lejárattal, megtörtént és a többi sorozatokban kiadásra szánt művek elkészülése bizton remélhető. A mónográfia-sorozatban dr. Masznyik Endre befejezi a „Jézus életé“-t, a kézirat kétharmadrészét be is küldte már a titkárhoz. Az „Egyháztörténeti Adattár“ kéziratát sajtó alá készítve nyomdába adta Stromp László szerkesztő, a ki azóta hirtelen és váratlanul elhunyt. A „Házi Kincstár“ VIII-dik kötetétől szánt „Jézus hasonlatai“ című munkán Raffay Sándor tagtársunk szorgalmasan dolgozik. Ugyancsak a márczius hónapi választmányi ülésen az egyes kiadványsorozatokba a jövő évekre is előjegyzett néhány munkát, hogy legyen a Társaságnak több évre szóló munka-programja s hogy a szerzők időt nyerjenek munkájok elkészítésére.

6. A *Koszorú* írói díjainak fedezéséről külön előterjesztést kíván tenni az igazgató választmány. Köztudomású tény, hogy a *Koszorú*-füzetek írói és szerkesztői díjait 13 éven keresztül felejthetetlen elnökünk, néhai Hegedüs Sándor fedezte, a ki erre a célra több mint 12 ezer koronát adott Társaságunknak, s a ki e nagy áldozatkészségével lehetővé tette e fontos kiadványsorozatunknak mind a megindítását, mind az eddig való fenntartását. Mert a két népszerű kiadványsorozatnak, a *Koszorú*- és a *Házi Kincstár*-nak kiadására szolgáló „Károli-alap“ a *Koszorú* költségeiből eddig is csak a nyomtatás árát bírta fedezni. A *Koszorú* Mecaenásának váratlan halála és a Károli-alapnak a számvizsgálatból is látható legyengülése az elé az alternatíva elé szorította az igazgató választmányt, hogy vagy szüntesse be a *Koszorú* és *Házi Kincstár* további kiadását, vagy gondoskodjék a *Koszorú* íródíjainak és a *Házi Kincstár* költségeinek valamely módon való előállításáról. Az igazgató választmány alapos megfontolás után egyértelműleg úgy döntött, hogy mind a két népszerű kiadványsorozatot tovább is fenntartja s a kiadási költségek fedezésére újabb anyagi forrásokat keres. Mert Isten, egyház, haza és a Hegedüs Sándor emléke iránt való véték-

nek tartja, hogy ez irodalmi Társaság egyik legáldásosabb működési ágát, keresztyén szociális tevékenységének egyik leghathatósabb fegyverét, minden erőlkifejtés és erőfeszítés nélkül, mindjárt az első nehézség láttára, úgyszólván, küzdelem nélkül a kezéből kiejtse. Az ilyen fegyverletétel nemcsak szégyenletes meghátrálás lenne Társaságunk magasztos hivatása elől, hanem halálhozó lemondás volna. Ezért a választmány elhatározta, hogy két népszerű kiadványsorozatának fenntartása érdekében 1-ször gyűjtést indít a Társaság tagjai és a protestáns közönség körében, hogy a Társaság Károli-alapjára alapítványokat, évjáradékokat és adományokat küldjenek; 2-szor megkeresi az egyházkerületeket, egyházmegyéket és a tehetősebb egyházközségeket, hogy a Koszorút és a Házi Kincstárt fenntartó Károli-alapra tehetségökhöz mért alapítványt tegyenek vagy évi járulékot vegyenek föl a költségvetésükbe, a minék fejében a Társaság a szórványokban élő hitsorsosok számára vagy az elemi és középiskolai tanulóknak megfelelő számú és értékű Házi Kincstár-kötetet és Koszorú-füzetet bocsátana rendelkezésükre; 3-szor külön megkeresésben felkéri a két evangéliumi egyház lelkészeit, tanintézeteti igazgatóit és evangéliumi egyesületeit, hogy a Koszorú és Házi Kincstár szorgalmas és buzgó terjesztése által a Károli-alap anyagi megerősítésében közreműködni s ezzel ezt a két becses evangéliumi kiadványsorozatot fenntartani és továbbfejlesztetni segítsenek.

7. A társulati tagok számáról azt jelenthetem, hogy fogyunk, de talán tisztulunk. Tavalyi névsorunkban a tagok összes száma 1645 volt, az ideiben 1580 lesz a létszám, ha időközben nem szaporodunk. A fogyás tehát 65. Az ezer koronás pártfogó-tagok száma 36; itt új tag herczeg Odescalchi Gyuláné; az alapítók száma 402, köztük új 5; a rendes tagok száma 610, a pártolóké 447, a segítőké 85; a fogyás az évdíjas tagok számlájára esik. Meghalt az 1906-ik év folyamán 52, kilépett 74, új tagul belépett 41. A kilépések meglehetősen nagy számának az a magyarázata, hogy rossz fizető tagtársainkat a nagy hátralék miatt pöröltetni vagyunk kénytelenek s a bepörölt tagok nagy része neheztelve itt hagyja társulatunkat. A belépések csekély számát az a sajnos körülmény magyarázza, hogy új tagok gyűjtésében nagyon kevés tagtársunk buzgólkodik, s hogy társulatunk áldásos működését még nagyon széles körökben nem igen ismerik. Tény, hogy protestáns értelmiségünk és gyülekezeteink köréből még nagyon sokan nem tagjai a M. P. I. Társaságnak, olyanok is, a kik és a melyek ilyen keresztyén közművelődési célra megbir-

nának évenként néhány korona áldozatot. E tekintetben a Társaság összes tagjainak a cselekvés terére kellene lépnie. Álljunk mindnyájan a taggyűjtők sorába, határozzuk el, hogy *egy év leforgása alatt mindenikünk szerez legalább egy új tagot a Társaságnak*. Ha minden tagtársunk megtenné ezt a csekély fáradságot, a megkészszerezett tagszám és a megkészszerezett anyagi erő egyszerre felvirágoztatná, nagy dolgokra képesítené irodalmi társulatunkat. Próbáljuk meg...!

8. A Társaság vidéki körei közül csak a *pozsonyiban* van lélek és élet, a többi köreink, sajnos, csak névlegesek. A pozsonyi kör dr. Dobroyits Mátyás főorvos elnöklete alatt a múlt évben is megtartotta szokásos két felolvasó ciklusát, az úgynevezett „*protestáns esték*“-et, a melyeken vallásos ének, buzdító költemény és termékenyítő felolvasás keretében ápolják és erősítik pozsonyi tagtársaink az evangéliumi protestáns szellemet. E mellett a pozsonyi kör Kovács Sándor vezetése alatt a *vallásos iratok terjesztésében* is szép sikerrel munkálkodott. Ezt a jó munkát mindig osztatlan örömmel és elismeréssel fogadta irodalmi társulatunk egész közönsége; csak az a különös, hogy még sem találkoznak ennek a derék pozsonyi példának más helyeken követői. Társulatunk választmánya néhány évvel ezelőtt ebben az irányban megkereste a magyar protestantizmus ötven legerősebb városi gyülekezetét, a hol számosabb intelligenciánk és magasabb iskoláink vannak s kérve-kérte ott lakó tagtársainkat, hogy tömörüljenek, szervezkedjenek a M. P. I. T. vidéki körévé és indítsák meg gyülekezetökben a nagy közönség evangéliumi termékenyítését, a protestáns szellem erősítését, a keresztyén hit és erkölcsi öntudat ébresztését s a protestáns egyháziasság fokozását. Erre a vallásos esték, akár egyszerű építő modorban, akár magasabb termékenyítő formában tartva, nagyon alkalmas intézmény. Buzdításunk, kérő szavunk, sajnos, pusztában kiáltó szó maradt. Vajh, meddig tart még ez a dermesztő, ez a halálos hitközöny?...

9. A Társaság halottjai most is elég számosak, 52-en költöztek el sorainkból. Felejthetetlen elnökünkön kívül a választmányból *Stromp* László pozsonyi theol. tanárt ragadta el fiatalon és váratlanul a halál. Nagy munkakedvvel szorgoskodott társulatunk céljának előmozdítása körül úgy is mint az „*Egyháztörténeti Adattár*“ szerkesztője, úgy is mint a pozsonyi kör tevékeny titkára. Alighogy sajtó alá rendezte az Adattár idei évfolyamának kéziratait, pár napra rá ágyba döntötte s hamarosan ki is oltotta munkás földi életét egy hirtelen támadt heveny baj. Áldás legyen emlékezetén.

Ezek, t. Közgyűlés, Társaságunk mult évi működésének főbb mozzanatai. Kétségkívül inkább csak ugartörés, talajkészítés, szántás és magvetés, mint aratás egyháztársadalmunk lelki szántóföldjén. Ám ha szerény s talán szegényes is e munka, de erős a meggyőződésünk, hogy jó és éppen korunknak való munka. Mert ha valamikor, úgy most van égető szükség arra, hogy a lelkeket, a családokat, az iskolákat és a társadalmat az evangéliom örök isteni erővel megtöltsük. Most, a mikor egyik oldalról az istentagadó nemzetköziség a tömegek nyomorára támaszkodva ádázul tombol és rombol hazánkban s hadat üzen minden eszményi és erkölcsi erőnek s intézménynek; most, a mikor másik oldalról a klerikalizmus a politikai és társadalmi hatalmakkal szövetkezve, önző uralmát mindenre kiterjeszteni akarja: most van legnagyobb szükség arra, hogy az evangéliom örök igazságait és megtartó szentségeit szóban és írásban, elméletben és gyakorlatban ez elé a beteg nemzet és sorvadozó társadalom elé tárjuk. Avagy nem látjátok-e, édes testvéreim, hogy ennek a magyar nemzetnek és magyar keresztyénségnek mint sorvadoznak az életadó szellemi, erkölcsi és hitbeli erői és intézményei? És nem tudjátok-e, hogy a valódi nemzetfenntartó és nemzetépítő ethikai erő egyedül az Istennek örök evangélioma és az embernek abból megtermékenyült és megszentelődött energiája, az Isten lelkéből lelkezett szent szabadság? És nem tudjátok-e, hogy ez a mi Társaságunk éppen a végből alakult, hogy az Isten evangéliomának örök világosságát és megváltó szentségét irodalmi és társadalmi úton a magyar társadalom lankadó tagjaiba bevigye, beoltsa, begyökereztesse? Ha ezt tudjuk, ha ennek az isteni erőnek lélekgyógyító és társadalomorvosló hatalmáról meg vagyunk győződve, akkor, atyámfiak, férfiak, mit állunk és nézünk ölbe tett kezekkel a lélekmentés és nemzetboldogítás sürgős feladatával szemben?! Miért nem sorakozunk *tömege- sen*, miért nem csatlakozik minden munkaerőnk, kik e Társaságban és az evangéliomi egyházakban vagyunk, miért nem egyesülünk mindnyájan erre a jó, erre a korszerű, erre a nélkülözhetetlenül szükséges munkára? A ki irni tud, írjon; a kinek ékes szava van, predikáljon, agitáljon; a kit Isten anyagiakkal áldott meg, anyagilag áldozzon; a kiben buzgóság és lelkesedés van, az a taggyűjtésben buzgólkodjék; a kit nevelő munkára hivatott a gondviselés, terjessze eszméinket, könyveinket, füzeteinket: Társaságunk kerete mindenkinek nyit tért a társulat érdekében való tevékenységre. Mert mindenkinek adatik a Lélek ajándéka haszonra és ha különbözők is a lelki ajándékok, de ugyanaz a lélek, a mely adja (II. Kor. 12: 7, 11.).

T. Közgyűlés! E közgyűlés alkalmából mi ünnepet is ülünk. Egy férfi emlékét ünnepeljük, a ki békében és háborúban hitének bajnoka, hazájának szabadsághőse vala. Állítsuk lelki szemeink elé (holnap testi szemeinkkel is láthatjuk ércalakját) szellemi képét annak a fejedelmi férfúnak, a ki hitéért és hazájáért, a ki szeretett fájának földi és mennyei boldogságáért a mostaninál még nehezebb időben fegyverrel is küzdött, vívott s míg nem győzött, nem vala nyugalma. Vegyünk az ő tetterős lelkéből tettekre buzdító erőt, merítsünk az ő hitvédő hitéből egyházépítő hitet és gyűjtsünk az ő honmentő hazafiságából hazátemelő munkás szeretetet. Ezek az evangéliumból vett ethikai erők képesítették Bocskay Istvánt három századdal ezelőtt fegyveres hitvédő és honmentő munkára; ezeknek az örök ethikai erőknek vallási kultusza és gyakorlati érvényesítése tehet és tesz minket, az ő késő utódait, hozzá méltó buzgó hitfelekké és erős honfiakká.

Azért ne lankadjunk, sőt erősödjünk. Folytassuk szent munkánkat a hitért és a hazáért, az evangélium erőivel felvértezve, Isten dicsőségére!

Szöts Farkas.

a) Választmányi jegyzőkönyv.

Felvétel a M. P. I. Társaságnak 1907 márczius 12-én Budapesten a Lónyai-utcai reform. főgimnázium nagytermében Antal Gábor és Zsilinszky Mihály másodelnökök elnöklésével tartott választmányi üléséről, a melyen jelen voltak: Antal Géza, Baksay Sándor, Ballagi Géza, Csengey Gusztáv, Farkas József, György Endre, Hamar István, Hegedüs István, Horváth Ödön, Kenessey Béla, Masznyik Endre, Petri Elek, Radácsi György, Raffay Sándor, Révész Kálmán, Szabó Aladár, Szilassy Aladár és Zoványi Jenő választmányi tagok; Szöts Farkas titkár, Bendl Henrik pénztáros. Elmaradását kimentette Weber Samu. A jegyzőkönyv hitelesítésével Ballagi Géza és Petri Elek választmányi tagok bizáltak meg.

1. Zsilinszky Mihály másodelnök meleg szavakban emlékezik meg Hegedüs Sándor elnök elhunytáról, a ki nemcsak fáradhatatlan vezére, hanem Maecenása is volt társulatunknak. Indítványozza, hogy elhunyt nagyérdemű elnökünk hervadhatatlan érdemeit jegyzőkönyvünkben is örökítsük meg s emlékezetét külön ülés keretében újítsuk föl. Ezzel kapcsolatban titkár jelenti, hogy az elhunyt ravatalára a másodelnök megbízásából a Társaság nevében koszorút helyezett, a gyászoló családnál a másodelnök vezetése alatt a Társaság részvétét kifejezte és a temetésen a Társaság képviselőleg részt vett.

Választmány a másodelnöki előterjesztés értelmében Hegedüs Sándor volt elnök hervadhatatlan érdemeit jegyzőkönyvében megörökíti, az elhunyt fölött, az elnökség által kitűzendő időben, külön ülés keretében emlékbeszédet tartat.

2. Ezzel kapcsolatban titkár előterjesztésére

a választmány jóváhagyó tudomásul veszi, hogy Hegedüs Sándor halála után az elnöki ügyvitelt Zsilinszky Mihály volt szíves ideiglenesen átvenni s egyszersmind felkéri és megbizza őt, hogy az elnöki teendőket a legközelebbi közgyűlésig ellátni szíveskedjék.

3. Titkár előterjeszti a Szilassy Aladár elnöklete alatt Ballagi Géza, Horváth Ödön és Petri Elek r. tagok közreműködésével

megejtett számvizsgálatról való jelentést, mely a Bendl Henrik pénztárnok által az 1906. évről vezetett számadást minden tekintetben kifogástalan rendben találta, a bevételeket és kiadásokat kellő próbákkal ellenőrizte, a Társaság értékeit, a P. H. E. Takarékpénztár letétszámláin megvizsgálta s mindezek alapján a felmentvény megadását javasolja.

A Társaság főpénztárának 1906-ban összesen 16,805·50 K volt a jövedelme, 16,695·29 K volt a költsége és 110·21 K a helyesbített pénztármaradványa, a miből tőkésítendő 40%, azaz 44·08 K s így a valóságos pénztármaradvány 66·12 K. A Károli-alap összes bevétele 8234·71 K, összes kiadása 6220·03 K és a pénztármaradványa 2014·76 K.

A felgyülemlett összes hátralék 17,043 K.

A beterjesztett jelentés alapján a választmány elhatározza, hogy

a) Bendl Henrik társulati pénztárnoknak a szokásos fenntartás mellett az 1906. évről a felmentvény megadását javasolja.

b) A számvizsgálók indokolt javaslatára az 1906. évi pénztármaradványt 110·21 K-ban állapítja meg, mert 1228·59 K-t, mint a Házi Kincstár VII. kötetéből tagilletmény fejében önköltségi áron átvett példányok előállítási árát át kellett utalni a Károli-alapba; de ebből a 110·21 K-ra helyesbített pénztármaradványból is 40%-ot az alapszabály értelmében még tőkésíteni kellvén, a valóságos pénztármaradvány 66·12 K.

c) A hátralékokra nézve az ügyész előterjesztésével kapcsolatban elhatározza a választmány, hogy a már bepörölt hátralékosok ellen szükség esetén végrehajtást is foganatosítson az ügyész s az összes többi hátralékosokat is intse meg és szükség esetén pörölje be; azokat az alapítványos hátralékosokat, a kiken sem a tőkét, sem a kamatot nem lehet behajtani, az ügyész írja össze s a titkárral és pénztárnokkal egyetértőleg terjesszen rájuk nézve törlési indítványt a választmány elé; az évdíjas hátralékosokat pedig, ha rajtok semmi sem vehető be, a titkárral és pénztárnokkal egyetértve, törölje a tagok névsorából.

4. Előterjesztetett a Társaság 1906. évi vagyonkimutatása, mely szerint az általános tőke 125,247·64 K, a Károli-alap pénzkészlete 2014·76 K.

A választmány a vagyonkimutatást azzal a határozattal veszi tudomásul, hogy a kiadványok leltári értékét a titkár és a könyvbizományos együttesen állapítsák meg

s a pénztáros ezentúl mindig külön pontban vegye föl a vagyonkimutatásba.

5. Előterjesztett a számvizsgálók által elfogadásra ajánlott 1908. évi költségvetés, mely szerint az összes szükséglet 16,293·01 K, az összes fedezet 16,383 K, s a remélhető pénztármaradvány 89·99 K.

A választmány az 1908. évi költségvetést elfogadásra ajánlja a közgyűlésnek; egyben utasítja a titkárt és a pénztárnokot, hogy a számadást, vagyonkimutatást és a költségvetést a szokott módon nyomassák ki és a közgyűlési meghívóval egyidejűleg küldjék meg a közgyűlési tagoknak.

6. Titkár előterjeszti az 1907. évi kiadványok tervezetét.

A választmány beható tárgyalás után elhatározza, hogy a Társaság 1907. évi kiadványai ezek lesznek:

a) a *Protestáns Szemle*, mint a Társaság havi folyóirata a titkár szerkesztésében a 19. évfolyamban;

b) az *Egyháztörténeti Adattár* Stromp László szerkesztésében a VII. füzetben;

c) a *Tudományos sorozatban* dr. Masznyik Endrétől Jézus életének II. fele. Továbbá előjegyzi a választmány Pokoly Józsefnek régebben elfogadott történeti munkáját (A protestantizmus hatása a magyar közéletre), valamint Kálvin születésének közelgő 400-dos évfordulójára való tekintetből előjegyzésbe veszi egy oly Kálvin-kötet kiadását, melyben a titkár által felkérendő szerzők Kálvint, mint exegetát, mint dogmatikust, mint moralistát, mint egyházszervezőt és kormányzót, mint paedagogust és iskolaalapítót, mint író-t és magánembert jellemezzék kisebb monografiákban. Egy ily Kálvin-monografia kötet megjelenését annyival inkább szükségesnek tartja a választmány, mert, mint a titkár jelentéséből sajnálattal értesült, az a nagyobb szabású ismertetése a kalvinizmusnak, a melyre a Társaság a múlt évben pályázatot hirdetett, teljesen eredménytelen maradt.

Egyben kifejezi a választmány azt az óhaját, hogy a magyar biblia-fordítás története megírassék s e végből megbízást ad a titkárnak, hogy a biblia-tudósok közül valamelyiket e munka megírására fölkérje.

d) A *Házi Kincstár* VIII. kötetétől 1907. évi illetményül elfogadja a választmány Raffay Sándor Jézus hasonlatai című följánlott munkáját legfőleg 15 ivnyi terjedelemben. De előjegyzésbe veszi legelsősorban Kenessey Béla Magyar női jellemképek című művét, mely az ideure nem készülhetett el. Azután szükségesnek tartja, hogy a

külmisszióról egy olyanszerű kalauzt készíttessen a Társaság, mint a mielő Dalhoff-Csizmadia-féle Keresztyén szeretet munkái a belső misszióról. Végül kívánatosnak tartja a választmány, hogy dr. Phennigsdorf hitvédelmi művei közül valamelyiket (pl. Christus im modernen Geistesleben, vagy Fromm und Frei) lefordíttassa és kiadja a Társaság.

e) A *Koszorúból* újabb tíz füzet iratását és kiadását elhatározza a választmány és utasítja a titkárt, hogy ezek előállításáról az eddigi módon nyilvános pályázat útján gondoskodják.

7. A Koszorú füzetek kiadásával kapcsolatban a titkár előterjeszti azt a szomorú tényt, hogy nagyérdemű elnöke, Hegedüs Sándor halálával, a Társaság elvesztette a Koszorú írói és szerkesztői díjának Maecenását, a ki 13 éven át évenként 950—1000 koronát áldozott e célra s hogy ennek folytán a Koszorú írói díjainak fedezéséről külön intézkedés útján gondoskodni kell, mert ezt a költséget sem az általános, sem a Károli-pénztár nem bírja meg; egyben indítványt tesz az évenként szükséges ezer korona beszerzésére nézve.

A választmány teljességgel nem tartván megengedhetőnek azt, hogy a fontos vallás-erkölcsi missziót teljesítő Koszorú füzetek kiadása megszűnjék, beható tanácskozás után a titkár indítványára elhatározza, hogy 1-ször indítson a Társaság gyűjtést tagjai és barátjai körében a Koszorú füzetek kiadási költségeire. 2-szor keresse meg és kérje föl az összes protestáns egyházkerületeket arra, hogy részint a Koszorú forgalmának emelése végett, részint a szórványokban és a missziói területeken lakó híveik vallás-erkölcsi gondozása érdekében vegyenek föl költségvetésükbe évenként 150—200 koronát és azt szolgáltatassák be az Irod. Társaság Károli-alapjába, mely ennek fejében a lehető legnagyobb kedvezmény mellett megfelelő értékű Koszorú füzeteket (esetleg kívánatra Házi-Kincstár köteteket) bocsát a kegyes pártfogók rendelkezésére.

8. Titkár előterjeszti Hajdúböszörmény egyházának és városának meghívását, hogy a Társaság a Bocskay-szobor leleplezésével kapcsolatban H.-Böszörményben tartsa a múlt évről elhalasztott nagygyűlését; egyben pedig dr. Balthazar Dezső esperes-lelkész élő szóval is előadja a hajdúböszörményiek meghívását a június 1—3 napjain tartandó ünnepekre.

A választmány örömmel fogadja a szívélyes meghívást; elhatározza, hogy idei nagygyűlését Hajdúböszörményben tartja s egyben felkéri és megbízza az elnökséget és a titkárt, hogy a gyűlés előkészítésére és rendezésére

szükséges lépéseket a h.-bösszörményi rendezőséggel tegyék meg, a szokásos vasúti kedvezményt illetékes helyen eszközöljék ki.

9. Titkár előterjeszti dr. Fromm Lajos társulati ügyész jelentését az özv. Hegyi Mihályné hagyatéka ügyében elnöki megbízásból teljesített eddigi eljárásáról és arról, hogy a hagyatéki ingóságok egy részéből már a múlt év folyamán 1100 korona befolyt a Társaság pénztárába.

A választmány az ügyésznek eddigi eljárásáról és az 1100 K befizetéséről szóló jelentését tudomásul veszi, egyben utasítja az ügyészt az eljárás további folytatására, figyelmébe ajánlván neki az elnöki utasítás értelmében azt a körülményt, hogy a hagyományosokkal lehetőleg méltányos egyességet kötni törekedjék.

10. Titkár előterjeszti az „Orsz. ref. tanáregyesület“ az iránt való kérését, hogy a kiadásában megjelent Iskolatörténeti Adattár I. kötetének költségéhez Irod. Társaságunk 400 korona segítségével hozzájárulni sziveskedjék.

A választmány miként a múlt évben, úgy most is nagyon szorult anyagi helyzetére való tekintetből, nagy sajnálatára kénytelen a szép célú és támogatásra méltó vállalatnál a kért segínyt annyival inkább megtagadni, mert a saját irodalmi vállalatának egyikét maga is csak nagy erőfeszítéssel, külön gyűjtéssel és segélykéréssel tudja fenntartani.

11. Titkár előterjeszti Hornyánszky V. társulati nyomdász az iránt való beadványát, hogy a főpénztárból fedezett nyomtatványok számláinál közel tíz év óta nyújtott 10% árkedvezményt a munkabérek nagy emelkedése miatt 1907 január 1-től kénytelen beszüntetni.

A beadványt a választmány sajnálattal veszi tudomásul s megbízza a titkárt, tegyen kísérletet, hogy az árkedvezményből valamit tartson meg a Társaságnak.

12. A tárgysorozat kimerítettén,
elnök az ülést bezárja.

Kelt mint fent.

Zsilinszky Mihály,
ideigl. ügyvivő-elnök.

Szöts Farkas,
társul. titkár, mint jegyző.

Hitelesítjük :

Petri Elek,
választm. tag.

Ballagi Géza,
választm. tag.

b) Közgyűlési jegyzőkönyv.

Felvétetett a M. Prot. Irod. Társaságnak Hajdúböszörményben az 1907. évi június 1—3. napjain tartott X. vándorgyűléséről, a melyen *Antal Gábor* dunántúli püspök és *Zsilinszky Mihály* v. b. t. t. mint társulati másodelnökök vezetése alatt jelen volt mintegy 250—280 társulati tag, számos érdeklődő, mint vendég. Jegyző Szóts Farkas, társulati titkár.

1. *Antal Gábor* püspök, lelkeszi másodelnök, tartalmas elnöki beszédet mond, melyet

a közgyűlés nagy figyelemmel hallgat, általános helyesléssel fogad és kinyomatását elrendeli.

2. A közgyűlés alkalmából *Somossy Béla* Hajdúböszörmény polgármestere a város, *dr. Balthazár* Dezső esperes az alsószabolcs-hajdúvidéki egyházmegye, *Kálmán* Lajos főgondnok a hajdúböszörményi egyház és főgimnázium nevében szívélyes szavakkal üdvözlök a M. P. I. T. vezetőit, tagjait és közgyűlését, egyben örömet fejezik ki a fölött, hogy a Társulat a Bocskay-szobor leleplezése alkalmából testületileg részt vesz a nagy egyházzvédő és nemzetvezérlő Bocskay fejedelem emlékére rendezett ünnepegekben.

Közgyűlés *Zsilinszky Mihály* világi másodelnök útján meleg szavakkal mond köszönetet a város, az egyházmegye, a gyülekezet és a főgimnázium részéről tolmácsolt üdvözlésekért.

3. Szóts Farkas társulati titkár előterjeszti a Társaság 1906. évi működéséről szóló jelentését (Lásd az Évkönyv 3—11. lapján).

A jelentés egyes pontjaira a következő határozatokat hozza a közgyűlés:

1. *Hegedüs Sándor* halálát mély fájdalommal veszi tudomásul, hervadhatatlan érdemeit hálás kegyelettel örökíti meg jegyzőkönyvében s a választmánynak a Hegedüs áldott emléke megörökítésére vonatkozó intézkedéseit jóváhagyja.

2. A Társaság *vagyoni ügyeiről* szóló jelentését tudomásul veszi, a számvizsgálat alapján Bendl Henrik pénztárnoknak a szokásos fenntartás mellett az 1906. évre a fölmentvényt megadja.

A *tagdíjhátralékok* pör útján való erélyes behajtására a társulati ügyészt a választmány előterjesztése értelmében határozatilag utasítja.

A *vagyonkimutatást* 130,256 K 18 fillér összegben, a miből 125,247 K 64 fillér alapítványi természetű, határozatilag tudomásul jegyzi.

Az 1908. évi *költségvetést* 16,293 K 01 fillér szükséglettel, 16,383 K fedezettel és 36 K-ra előirányzott pénztármaradvánnyal megerősíti.

3. A *kiadványok forgalmáról* szóló jelentést általában tudomásul, a *Koszorú* füzetek kelendőségének növekedését örvendetes tudomásul veszi; a kiadványok terjesztőinek köszönetet szavaz s a terjesztésben való közreműködésre a Társaság többi tagjait is fölkéri.

4. A Kálvin-pályázat meddőségét sajnálattal, a Kálvin-monografia ügyében tett újabb választmányi intézkedést helyeslőleg tudomásul veszi.

5. A kiadványok megállapításáról szóló választmányi határozatokat tudomásul veszi a közgyűlés.

6. A *Koszorú* írói díjainak fedezésére s általában a népszerű kiadványok alapjául szolgáló *Károli-alap megerősítésére* vonatkozó választmányi javaslatokat elfogadja és határozattá emeli, s ehhez képest elrendeli, hogy az elnökség alapítványok és adományok gyűjtésére s évjáradékok szerzésére, valamint a kiadványok buzgóbb terjesztésére a társulati tagokat, a tehetősebb gyülekezeteket, az egyházközségeket és egyházmegyéket a helyzet részletes feltárással keresse meg; a választmányi tagokat fölkéri, hogy a társulatot ebben az adomány- és taggyűjtő munkájában minél hatályosabban támogatni sziveskedjenek; egyben elhatározza, hogy egy év leforgása alatt minden társulati tag tartsa erkölcsi kötelességének, hogy a Társaság erősítése végett legalább egy új tagot szerezzen.

7. A társulati tagok számáról szóló jelentést tudomásul veszi s az új tagokat testvéri szeretettel üdvözli.

8. A *pozsonyi kör* tagjainak szorgalmas tevékenységükért elismerését nyilvánítja s megújítja azt a kérését, hogy nagyobb városokban lakó tagtársaink a Társaság társadalmi tevékenységének fokozása végett *irodalmi körre* szervezkedni törekedjenek.

9. A *Társaság halottjai* fölött kegyeletos részvétét nyilvánítja, érdemöket, különösen Stromp László választmányi tag és szerkesztő érdemét jegyzőkönyvében megörökíti.

4. Titkár előterjeszti, hogy a Társaság tisztikarának megbízatása az alapszabályszerű hat év elteltével és az igazgatóválasztmány felerészének mandátuma az alapszabályszerű három év elmúltával lejárt s helyeiket be kell tölteni; jelenti továbbá, hogy Hegedüs Sándor és Bachát Dániel halálával a két elnöki szék és Stromp László halálával egy vidéki választmányi tag helye megüresedett; előadja, hogy az igazgatóválasztmány fővárosi részéből Beöthy Zsolt, György Endre, Horváth Ödön, Horváth Sándor, Láng Lajos, Nagy Dezső, Petri Elek, Vécsey Tamás, Tisza István gróf és Zelenka Pál, tehát összesen 10-en esnek új választás alá; a választmány vidéki részéből pedig a következő húsz tag megbízása járt le, ú. m. Antal Géza, Arday J. Dániel, Ballagi Géza, Csengey Gusztáv, Deák Lajos, Duka Tivadar, Kiss Áron, Kun Bertalan, Német István, Pokoly József, Radácsy György, Raffay Sándor, Révész Kálmán, Sárkány Sámuel, Schneller István, Szabolcska Mihály, Széll Kálmán, Trshtyénszky Ferencz, Veres József és Zoványi Jenő.

Közgyűlés a választást elrendelvén, Balogh Ferencz választmányi tag indítványára egyhangúlag és nagy lelkesedéssel megválasztja: *Elnökökké*: Antal Gábor és Zsilinszky Mihály eddigi másodelnököket; *másodelnökökké*: Baksay Sándor és gróf Tisza István választmányi tagokat; *titkárrá* Szöts Farkas eddigi titkárt; *pénztárnokká* Bendl Henrik eddigi pénztárnokot; *ügyészsé* dr. Fromm Lajos eddigi ügyészt.

Fővárosi választmányi tagok lettek: Ballagi Géza (a vidékiek sorából Tisza István gróf helyére áthelyezve), Beöthy Zsolt, György Endre, Horváth Ödön, Horváth Sándor, Láng Lajos, Nagy Dezső, Petri Elek, Vécsey Tamás és Zelenka Pál (a vidékiek közé áttéve).

Vidéki választmányi tagok lettek: Antal Géza, Arday J. Dániel, Csengey Gusztáv, Deák Lajos, Dégenfeld József gróf (Baksay Sándor helyére), Gyurátz Ferencz (Stromp László helyére), Kiss Áron, Kun Bertalan, Német István, Pokoly József, Radácsy György, Raffay Sándor, Révész Kálmán, Sárkány Sámuel, Schneller István, Szabolcska Mihály, Széll Kálmán, Trshtyénszky Ferencz, Veres József és Zoványi Jenő.

5. A tárgysorozat kimerítettén, elnök, miután a közgyűlési tagokat a másnapi istentiszteletre és a Bocskay-szobor azt követő leleplezési ünnepére s egyben a harmadnap tartandó díszülésre meghívja, a közgyűlést berekeszti.

Budapest, 1907 június 15-én.

Antal Gábor,
lelkészi elnök.

Zsilinszky Mihály,
világi elnök.

Szöts Farkas,
titkár és jegyző.

A M. P. Irodalmi Társaság 1906. évi számadása.

A) Bevétel.

Át hozat 1905. évről		1302 K 14 f.
1. Tagsági díjakból:		
a) Pártfogó tagoktól	750 K — f.	} 12158 K 50 .
b) Alapító tagoktól	1954 „ 50 „	
c) Rendes tagoktól	5975 „ — „	
d) Pártoló tagoktól	2479 „ — „	
e) Ügyész útján	1000 „ — „	
2. Értékpapírok kamataiból		2565 K — „
3. Takarékpénztári kamatból		200 „ 90 „
4. Könyvekért, egyes eladásból		549 „ 06 „
5. Adományok		29 „ 90 „
	Összesen	<u>16805 K 50 f.</u>

B) Kiadás.

1. Protestáns Szemle nyomása és írói tiszteletdíjai		6902 K 99 f.
2. Egyháztörténeti Adattár nyomása és írói tiszteletdíjai		1534 „ 83 „
3. 1906. évi monografia nyomása és írói tiszteletdíjai		2936 „ 69 „
4. Tiszti díjak (titkár, pénztáros, ellenőr)		2574 „ 61 „
5. Vegyesek (pénzbeszedő jutaléka, postadíjak, nyomtatványok)		895 „ 89 „
6. Károli-alapnak kamat		151 „ 79 „
7. Bibliai Lexikon alapjának kamat		5 „ 26 „
8. Szász Domokos-alapnak kamat		64 „ 64 „
9. Pozsonyi Theol. Szaklap segélye		400 „ — „
10. Károli-alapnak könyvekért		1228 „ 59 „
	Összesen	<u>16695 K 29 f.</u>
Mutatkozik fölösleg		110 „ 21 „
Ebből 20% jár a társ. tőkének, 20% a Károli-alapnak		<u>44 „ 08 „</u>
Maradvány új számlára		66 K 13 f.

C) Károli-alap számadása.

Állása 1905. december 31-én	3794 K 75 f.	
Bevétele 1906 folyamán	4418 „ — „	
Az 1906. évi kezelési fölösleg 20%-jából	22 „ 04 „	8234 K 79 f.
Kiadása 1906 folyamán		<u>6220 „ 03 „</u>
Állása 1906 december 31-én		2014 K 76 f.

D) Bibliai Lexikon.

Állása 1905. év december 31-én volt	131 K 56 f.	
Bevétele 1906. év folyamán	5 „ 26 „	
Állása 1906. év december 31-én		<u>136 K 82 f.</u>

E) Szász Domokos-alapítvány.

Állása 1905. év december 31-én volt	1616 K 19 f.	
1906. évben bevétele volt	64 „ 64 „	
Állása 1906. év december 31-én		<u>1680 K 83 f.</u>

A M. P. Irodalmi Társaság vagyonkimutatása.

(1906 december 31-iki állapot.)

1. A Társaság általános tőkéje (új alapítványokból 600 K és az 1906. évi kezelési fölösleg 20%-jából 22 K 04 f.)		125247 K 64 f.
2. Károli-alap tőkéje		2014 „ 76 „
3. Bibliai Lexikon		136 „ 82 „
4. Szász Domokos-alapítvány		1680 „ 83 „
5. 1906. évi kezelési fölösleg (Forgó tőke)		66 „ 13 „
7. Özv. Hegyi Mihályné hagyományából		1110 „ — „
	Összesen	<u>130256 K 18 f.</u>

Ez a vagyon el van helyezve:

a) Értékpapirokban	61000 K — f.
b) Takarékpénztárban	4821 „ 31 „
c) Tagok kötvényein	64420 „ — „
d) Készpénzben	14 „ 87 „
	<hr/>
	130256 K 18 f.

E szerint az általános alapnál a szaporodás 622 K 04 f., a Károli-alapnál apadás 1779 K 99 f., a Bibliai Lexikonnál szaporodás 5 K 26 f., a Szász Domokos-alapítványnál szaporodás 64 K 64 f., a forgó tőkénél apadás 1230 K 01 f.

Ezt a számadást a mai napon átvizsgáltuk és rendben találtuk. Kelt Budapesten, 1907 márczius 12. Szilassy Aladár s. k., Dr. Horváth Ödön s. k., Ballagi Géza s. k., Petri Elek s. k.

A M. P. Irodalmi Társaság költségvetése 1908. évre.

A) Szükséglet.

	1907. évi költségvetés	1906. évi eredmény	1908. évi költségvetés
1. Protestáns Szemle és Egyháztört. Adattár nyomása és írói tiszt.-díjai	9300 K — f.	8437 K 82 f.	9300 K — f.
2. Monografia nyomása és írói tiszt.-díjai	3000 „ — „	2936 „ 69 „	3000 „ — „
3. Tiszti díjak (titkár, pénztárnok, ellenőr)	2584 „ 05 „	2574 „ 61 „	2584 „ 05 „
4. Vegyes kiadások és apróbb nyomtatványok	600 „ — „	895 „ 89 „	600 „ — „
5. Kamatokra (Károli-alap, Szász Domokos-alap és Bibliai Lexikon)	232 „ 64 „	221 „ 69 „	159 „ 96 „
6. Pozsonyi Theol. Szaklap segélye	400 „ — „	400 „ — „	400 „ — „
7. Segítő tagdíjak Károli-alapnak	189 „ — „	— „ — „	249 „ — „
8. Károli-alapnak könyveikért	— „ — „	1228 „ 59 „	— „ — „
Összesen	<hr/> 16305 K 69 f.	<hr/> 16695 K 29 f.	<hr/> 16293 K 01 f.

B) Fedezet.

Athozat 1905. évről	— K — f.	1302 K 14 f.	— K — f.
1. Tagdíjakból:			
a) Pártfogó tagoktól 19000 K után 5%	950 „ — „	750 „ — „	950 „ — „
b) Alapító tagoktól 45420 K után 5%	2269 „ 50 „	1954 „ 50 „	2271 „ — „
c) Rendes tagoktól 610 tag után 12 koronával	7404 „ — „	6975 „ — „	7320 „ — „
d) Pártoló tagoktól 463 tag után 6 koronával	3048 „ — „	2479 „ — „	2778 „ — „
e) Segítő tagoktól 83 tag után 3 koronával	189 „ — „	— „ — „	249 „ — „
2. Értékpapírok kamataiból	2552 „ 50 „	2565 „ — „	2565 „ — „
3. Takarékpénztári kamatokból	200 „ — „	200 „ 90 „	150 „ — „
4. Adományokból	— „ — „	29 „ 90 „	— „ — „
5. Könyvekből	100 „ — „	549 „ 06 „	100 „ — „
Összesen	<hr/> 16713 K — f.	<hr/> 16805 K 50 f.	<hr/> 16383 K — f.
Mutatkozik fölösleg			89 K 99 f.
Ezen fölöslegből alapszabályszerűen tőkésítendő: a társ. tőke javára 20%, a Károli-alap javára 20%, marad tiszta fölösleg			36 K — f.

Hátralékok kimutatása.

(1906 december 31-iki állapot).

Pártfogó tagok kamataiban	200 K — f.
Alapító „ „ „	2050 „ — „
Rendes „ tagsági díjaiban	9420 „ — „
Pártoló „ „ „	5310 „ — „
Segítő „ „ „	63 „ — „
Összesen	<hr/> 17043 K — f.

A Társaság tisztikara és választmánya.

Lelkeszi elnök:	<i>Antal Gábor</i> , dunántúli püspök, Komárom.
Világi elnök:	<i>Zsilinszky Mihály</i> , v. b. t. t., Budapest (VIII. Sándor-u. 30.).
Lelkeszi másodelnök:	<i>Baksay Sándor</i> , dunamelléki püspök, Kunszentmiklós.
Világi másodelnök:	<i>Tisza István gróf</i> , Budapest és Geszt (Bihar m.)
Titkár és szerkesztő:	<i>Szöts Farkas</i> , theol. tanár, Budapest (Kálvin-tér 7.).
Pénztárnok:	<i>Bendl Henrik</i> , Budapest (IV. Deák-tér 4.).
Ügyész:	<i>Dr. Fromm Lajos</i> , ügyvéd, Budapest (IX. Ráday-utca 5.).

Választmányi tagok a fővárosban.

† Ballagi Géza dr.	Kiss Áron dr.
Beöthy Zsolt dr.	Láng Lajos dr.
Bernát István dr.	Nagy Dezső dr.
Darányi Ignác dr.	Petri Elek
5. Farkas József	15. Prónay Dezső báró
György Endre	Szabó Aladár dr.
Hamar István	Szilassy Aladár
Hegedüs István dr.	Sztehló Kornél dr.
Horváth Ödön dr.	Vécsey Tamás dr.
10. Horváth Sándor	

Választmányi tagok a vidéken.

Antal Géza dr., Pápa	Payr Sándor, Sopron
Ardai J. Dániel, Zsarnó	Pokoly József, Kolozsvár
Balogh Ferencz, Debreczen	Poszvék Sándor, Sopron
Bartók György, Kolozsvár	Radácsy György, Sárospatak
5. Csengey Gusztáv, Eperjes	25. Raffay Sándor, Pozsony
Csiky Lajos, Debreczen	Révész Kálmán, Kassa
Deák Lajos, Marosvásárhely	Sárkány Sámuel, Pilis
Dégenfeld József gr., Debreczen	Schneller István dr., Kolozsvár
Duka Tivadar, London	Simonffy Imre, Debreczen
10. Erdős József dr., Debreczen.	30. Szabolcska Mihály, Temesvár
Eröss Lajos, Debreczen	Szeremlei Sámuel, H.-M.-Vásárhely
Fejes István, Sátoralja-Ujhely	Szell Kálmán, Nagy-Szalonta
Géresi Kálmán dr., Debreczen	Szilády Áron dr., Halas
Gyurácz Ferencz, Pápa	Szlávik Mátyás dr., Eperjes
15. Kenessey Béla, Kolozsvár	35. Trsztyénszky Ferencz, Pozsony
Kecskeméthy István dr., Kolozsvár	Tüdös István dr., Miskolcz.
Kiss Áron, Debreczen	Veres József, Orosháza
Kun Bertalan, Miskolcz	Wéber Samu, Szepes-Béla
Masznyik Endre dr., Pozsony	Zelenka Pál, Miskolcz
20. Németh István, Pápa	40. Zoványi Jenő, Sárospatak

A vidéki körök képviselőiben:

Poszvék Sándor, Sopron

Dobrovits Mátyás dr., Pozsony

A Magy. Prot. Irod. Társ. pénztárába 1907. évi november 1-től 30-ig befolyt összegek kimutatása.

1. Pártfogó tagok kötelezvényei után 5% kamat: 1907-re: Debreceni ev. ref. egyházmegye.
2. Alapító tagok kötelezvényei után 5% kamat: 1907-re: Ugrai ev. ref. egyház (5 K), Vasváry Sándor Csepely, Tátraaljai ág. h. ev. egyházmegye, Nagybányai ev. ref. egyházmegye, Pápai ev. ref. egyházmegye, Fodor Gyula Mezőlak, Sárospataki ev. ref. főiskola, Alsószabolcsi ev. ref. egyházmegye, G. Pap Sándor Dévaványa, Pozsonyi ev. theol. Otthona, Kiss Ferencz Püspökladány, Püspökladányi ev. ref. egyház, Mészáros János Kecskemét, Arany László örökösei Budapest, ifj. Bánó József Budapest, Sárospataki akad. ifjús. olvasóegylet, Hajdúszoboszlói ev. ref. egyház, Nagyszalontai ev. ref. egyház, Büdsszentmihályi ev. ref. egyház, Sági ev. ref. egyház, dr. Tüdös István Miskolcz, Mezőföldi ev. ref. egyházmegye, Hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimn. tanári kar, Kecskeméti ev. ref. egyház, Komádi ev. ref. egyház, dr. Meskó László Budapest, Debreceni ev. ref. egyházmegyei lelkészegylet, Vécsey Oláh Miklós Tokaj, Turkevei ev. ref. egyház, Czeglédi ev. ref. egyház (20 K), Pozsonyi ev. liceumi tanári kar. — 1906-ra: Remetei ev. ref. egyház (5 K). — 1906 és 1907-re: Békéscsabai ág. h. ev. egyház, Balmazújvárosi ev. ref. egyház. — 1908 és 1904 re: Görbedi ev. ref. egyház. — 1905—1907. évekre: Szentiványi József Beje.
3. Rendes tagoktól évi 12 koronával befolyt: 1907-re: Csűrös István Budapest, dr. Farkas József Budapest, dr. Kiss Károly Budapest, Kovács Emil Budapest, Nagy Ferencz Budapest, Kiss Dezső N.-Szokoly, Faragó János Pápa, Kármán Pál Torzsa, Séra Ferencz Sítér, dr. Rajner Gyula Budapest, Váncsod ev. ref. egyház, Illyés János Atány, Karsay Imre Szilsárkány, Fülöp József Körmend, dr. Thebusz Béla Budapest, Balla Endre Csetény, Kulcsár Sándor Herczegszöllös, Varga Sándor Ercsi, Zih Sándor B.-Ujfalu, Kassai ág. h. ev. I. egyház, Soproni ev. liceumi magyar társaság, Tóth Lajos Tiszadob, Ráczkevy Károly Aszaló, Juhász György Ipp, Lakatos Sámuel Marosvásárhely, Soproni ev. theol. önképzőkör, Papp Károly Tiszainoka, Resiczai ev. ref. egyház, Zöld József Resicza, Madarász Imre Karczag, Pálóczi Czinko István Rimaszombat, Kövy István Aszaló, Kérészi Barna Tizsanána, dr. Kollarik József Pozsony, dr. Demy Lajos Sopron, Kovács László Koronka, Hetesy Viktor Kossuthfalva, Bárt Podmaniczky Gézané Kiskartal, Hegyaljai ág. h. ev. egyházmegye, Késmárki ág. h. ev. egyház, Besztercebányai ev. egyesület, Vendvidéki ev. lelkészegylet, Szabó Péter Piros, Andrásy Kálmán Buj, Tizsakúrti ev. ref. egyház, Szabó Lajos H.-Hadháza, Hegedüs és Sándor Debreczen, Kabai ev. ref. egyház (6 K), Cseresnyés Jenő Temesvár, dr. Imre József H.-M.-Vásárhely, Dókus László Sátoraljaújhely, Bizony Ákos Miskolcz, Darabos Sándor B.-Szt-András, Varga Gyula Vönöczk, G. Szabó Mihály T.-Bees, Sziklai Ottó Pozsony, Kovács Sándor Pozsony, Biberauer Rikárd Budapest, Brocskó Lajos Budapest, Samu János Budapest, Böszörményi Jenő Budapest, Nagy Béla Sárospatak, Agoston Sándor Korógy, Kiss Dániel Deáki, Garzó Gyula Gyoma, Kismarjai ev. ref. egyház, Szerepi ev. ref. egyház, Szalárdi ev. ref. egyház, Mátészalkai ev. ref. egyház, Gúthy János Hódmezővásárhely, Breyer Jakab Fertőmegyes, Szepesi ev. lelkészegylet, Soproni alsó ev. egyházm. lelkészegylet, Ambrus Béla Mezőtúr. — 1906 és 1907-re: Balla Dezső Kup, Biharudvari ev. ref. egyház, Kolozsváry Sándor Baja, dr. Kiss Ernő Tamási, Kutassy Ferencz Tác, Biró Sándor Székelyudvarhely, gróf Degenfeld Sándor Erdőszada, Szolnoky Gerzson H.-Böszörmény, Günther Agost Pozsony, Rimaszombati ev.

reform. egyház, Bodor Géza Alsócsernáton. — 1908-ra: Nyiry Istvánné B.-Ujfalu. — 1905-re: Brádi ev. ref. egyház. — 1902—1904-re: Balla Lajos Monor (20 K). — 1898 és 1899-re: Kiss István Sámsonháza. — 1905 és 1906-ra: Cziáky Endre r.-Döbbsza, ~~usmász~~ Gyula Sz.-Király-Szabadja (20 K), Velegi István Iszka-Szt-György. — 1905—1907-re: Tomka Jenő Taraczköz, Markusovszky Sámuel Pozsony — 1900-ra: Zsoldos Benő Zombor (10 K). — 1908—1907-re: Bortnyik György Kölcse.

4. Pártoló tagoktól évi 6 koronával befolyt: 1907-re: Felvincsi Lajos Kis-Igmánd, Bakó Imre Városhidvég, Varga Albert Bátka, Morvay Ferencz Nagyváty, Varga Sándor Garé, Borsos Sándor Kolos, Biçskei ev. ref. egyház, Bányay Sándor H.-M.-Vásárhely, Somogyi Kálmán Adánd, Szabó János Köröstarcsa, id. Szekeres Mihály Takácsi, Buzi Márton Kövecses, Harsányi Sándor Turkeve, Mosánszky Béla Bártfa, Vas Mihály Gégény, Vönöczk ev. ref. egyház, Félégyházi Antal Sz.-Udvarhely, Szontagh Sándor Szepesvárálja, Molnár Dénes Kéty, Zsákai ev. ref. egyház, dr. Kovács József Szeged, Zsóry Gusztáv Edelény (3 K), Földes György Zabola, Fóris Lajos Olcsvasapáti, Kálmán Gyula Ságvár, Szabó Zsigmond Győr, Tóth Kálmán Deáki, Majtisi ev. ref. egyház, Szabó Sándor Turkeve, Tirscher István Bártfa, Petra István Miskolcz. — 1906-ra: Varannay Lajos Ujbars, Fésős Endre Szatmárnémeti, Elek József Sajóbáony. — 1906 és 1907-re: Gecsányi Gusztáv Sopron, Kulcsár Endre Debreczen, Mihálovits Samu Bér, Lénárt József Magyaró, Bosznay István Debreczen. — 1901—1903-ra: Kiss Sándor Parasznya. — 1906—1909-re: Rupprecht Olivér Sajtos-Kál. — 1907 és 1908-ra: Patay Károly Alsóvárád, Csengery Dezső Kassa, Horváth Sándor Várpalota. — 1905 és 1906-ra: Bitay Béla Déva. — 1905-re: Lénárt Lajos Kisújfalu. — 1905—1907-re: Placskó István Szarvas. — 1908—1905-re: Nagy Kálmán Gecse.
5. Segítő tagoktól évi 8 koronával befolyt: 1907-re: Máthé Ákos Dunapataj, özv. Kerekes Józsefné Peroszló, Kovácsik János Csorvás. — 1906 és 1907-re: Kapronczay Máttyás Szászváros, Mádi István Monor.
6. Károli-alapra befolyt adományok: Hornyánszky Viktor Budapest 200 K, Elek Pál Budapest 100 K, Thaly István Budapest 50 K, gróf Teleki Tibor Gyömrő 50 K, Veres József Orosháza 24 K, Tóth János Budapest 10 K, Turkevei ev. ref. egyház 10 K, dr. Antal Géza Pápa 8 K 50 f, Biharudvari ev. ref. egyház 5 K, Cs. G. K. Budapest 2 K, Cseke Kálmán Budapest 2 K, Schuster Károly B.-Szt-Mihály 2 K.

Összesen befolyt 2764 kor. 50 fill.

Ujjonnan belépett tagok: Alapító tag: Nagykőrösi ev. ref. egyház. — Dr. Szlávik Mátyás gyűjtőivén: Draskóczy Lajos, Deák János, Óbal Béla rendes tagok, dr. Réz Mihály pártoló tag. — Porzsolt István nagykállói segédlelkész ivén: Nánássy Andor, dr. Lőrés János, Porzsolt István, dr. Gödényi Sándor és Béress Ferencz pártoló tagok. — Új rendes tagnak jelentkeztek: G. Szabó Mihály T.-Becs, Nyiry Istvánné Berettyóújfalu és Sebestyén Endre Nagykend, végül Szentmártonkőta ev. ref. egyház mint segítő tag.

Budapest (IV., Deák-tér 4), 1907 december 1.

Bendi Henrik,
társ. pénztárnok.

